Stoppen is afzien

Welke betekenis geven jongeren aan professionals in het proces van stoppen met criminaliteit?

Colofon

ons kenmerk 10-0109/140/MJG
datum januari 2010

auteur Marie-José Geenen
tekstbijdragen Alex van den Biggelaar, Marieke Boot, Indra Hooijen, Mies de Koning, Clarien Lafeber, Faysal Settoute

Inhoudsopgave

Inleiding **5**

1 ***Desistance from crime*** **7**
1.1 *Desistance*-onderzoek 7
1.2 Wat is 'desistance'? 8
1.3 Oorzaken voor stoppen 8
1.4 Innerlijk veranderingsproces 9
1.5 *Desistance* en jongeren 11
1.6 Sociale professionals 12
1.7 Te leren van andere disciplines 13
1.8 Tot slot: een professional die er toe doet 14

2 **Het onderzoek** **16**
2.1 Opzet onderzoek 16
2.2 Werving respondenten 16
2.3 Interviewers 18
2.4 Dataverzameling en -verwerking 18

3 **De respondenten** **21**
3.1 Kenmerken van de respondenten 21
3.2 Strafbare feiten 24
3.3 Fase in *desistance*-proces 25
3.4 De onderzoeksgroep 27

4 **Beginnen en stoppen met criminaliteit** **29**
4.1 Beginnen met criminaliteit 29
4.2 Stoppen met criminaliteit 31
4.3 Conclusies t.a.v. beginnen met criminaliteit 33
4.4 Conclusies t.a.v. stoppen met criminaliteit 35

5 **Een toekomst zonder criminaliteit?** **39**
5.1 Toekomstbeelden 39
5.2 Belemmerend om te stoppen 40
5.3 Helpend om te stoppen 42
5.4 Conclusies 43

6 **Sociale professionals** **47**
6.1 Contacten met sociale professionals 47
6.2 Slechte ervaringen met professionals 48
6.3 Goede ervaringen met professionals 51
6.4 Conclusies 52

7	**Conclusies**	**55**
7.1	Steun van sociale professionals	55
7.2	Praktische hulp bij reïntegratie	56
7.3	Houding van 'niet hulpverlenen'	56
7.4	Steun van hun familie	57
7.5	Hoop en vertrouwen	57
8	**Aanbevelingen voor sociale professionals**	**59**
8.1	Voorwaarden	59
8.2	Contact met de jongeren	60
9	**Literatuurlijst**	**63**
Bijlage 1: Topiclijst		**67**
Bijlage 2: Portretten van jongeren		**69**

Inleiding

Dit onderzoeksrapport gaat over stoppen met criminaliteit bij jongeren en de mogelijke impact van sociale professionals op het proces van stoppen met criminaliteit. Er is veel onderzoek gedaan naar stoppen met criminaliteit. Zo nam in de afgelopen decennia het recidiveonderzoek enorm toe (Wartna, 2009). Recidiveonderzoek geeft inzicht in toename of afname van criminaliteit in de zin van wel of geen veroordelingen, maar laat niet zien welk veranderingsproces het individu doormaakt in de ontwikkeling van zijn criminele loopbaan of welke gedragsveranderingen er plaats vinden als delinquenten stoppen met criminaliteit. (McNeill, 2008, p. 3). Levensloop- en ontwikkelingscriminologie geeft wel een beeld van het verloop van criminele carrières. Een relatief nieuwe loot aan de tak van deze levensloop- en ontwikkelingscriminologie is onderzoek naar *desistance from crime* (stoppen met criminaliteit). Onderzoekers als Maruna (2001) Farall & Calverley (2005) en McNeill (2008) deden onderzoek naar het proces van stoppen met criminaliteit door de levensverhalen te analyseren van delinquenten die stopten met criminaliteit (*desisters*) en delinquenten die volhardden in het plegen van strafbare feiten (*persisters*).
Desistance-onderzoek heeft het laatste decennium inzicht verschaft in het proces van stoppen met criminaliteit en levert daarmee handvatten voor het ondersteunen en stimuleren van het proces van *desistance from crime*. 'Stoppen is afzien', zo luidt de titel van dit onderzoeksverslag. *Desistance* is afzien van criminaliteit. Stoppen met criminaliteit is niet een lineair proces, maar een zigzag proces (Farall en Calverley, 2006), een proces van vallen en opstaan, een proces van twee stappen vooruit en één terug. Afzien van criminaliteit is hard werken. *'Making good (…) is hard work'*, stelt Shadd Maruna (2001, p.105) op basis van de diepte-interviews die hij hield met *desisters* en *persisters*. Stoppen is in die zin ook afzien.

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar stoppen met criminaliteit bij jongeren. Ook over de betekenis die jongeren verlenen aan professionals in dit proces van stoppen met criminaliteit is nog weinig bekend. In het exploratief onderzoek, waar dit rapport verslag van doet, is dat de centrale vraag:

> **Welke betekenis geven (ex-) delinquente jongeren aan (sociale) professionals in het proces van stoppen met crimineel gedrag?**

Er zijn voor dit onderzoek interviews gehouden aan de hand van een topiclijst met 17 gedetineerde en 17 niet-gedetineerde jongeren. In dit rapport treft u de resultaten aan van het onderzoek.

Leeswijzer
In hoofdstuk 1 schetsen wij het theoretisch kader van dit onderzoek door in te gaan op de resultaten van hedendaags onderzoek naar *desistance from crime* in relatie tot bovenstaande onderzoeksvraag. In hoofdstuk 2 zetteen we de gevolgde onderzoeksmethode uiteen. In hoofdstuk 3 beschrijven we de respondenten van het onderzoek. In hoofdstuk 4, 5 en 6 geven we resultaten van het onderzoek weer. We gaan achtereenvolgend in op wat jongeren vertellen over het beginnen met criminaliteit en over stoppen met criminaliteit (4). Vervolgens staan we stil bij hun beeld van de toekomst (5). En tot slot gaan we in op de betekenis die jongeren verlenen aan de sociale professionals die zij in de loop der jaren zijn tegengekomen. (6). In hoofdstuk 7 zetten we conclusies van ons onderzoek op een rij die we in hoofdstuk 8 vertalen in aanbevelingen.

Portretten
In het tweede deel van dit rapport treft u portretten aan van tien door ons geïnterviewde jongeren. In de verwerking van de gegevens van de 34 geïnterviewde jongeren hebben we levende unieke personen teruggebracht tot feiten en conclusies. Al die jongeren zijn bereid geweest om ons hun verhaal te vertellen. Aangrijpende verhalen, ontroerende verhalen, soms schrijnende verhalen. Om ook de unieke individuele jongeren enigszins recht te doen en in beeld te brengen hebben we in het onderzoeksrapport portretten van de door ons geïnterviewde jongeren opgenomen. De jongeren hebben een andere naam gekregen dan in de werkelijkheid en soms zijn enkele feiten enigszins veranderd om hun anonimiteit te waarborgen.

Dank
Ik bedank alle mensen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek.
Dat zijn allereerst de respondenten. Dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van de 34 jongeren die we hebben geïnterviewd. Dank ook aan de professionals die ons met jongeren in contact brachten. De interviews onder jongeren die in detentie verbleven bij Justitiële Jeugdinrichting Den Hey-Acker (Breda en Vught) zijn met zeer veel enthousiasme afgenomen door de studenten Alex van den Biggelaar, Indra Hooijen en Clarien Lafeber. Dankzij hoofd staf, Helga van den Berg, was het mogelijk met geluidsapparatuur de interviews af te nemen in JJI Den Hey-Acker.
Dank aan mijn Avans-collega's Ruben Boers (1) Marjolein de Winter (1) en Mies de Koning (9) die samen 11 van de 17 interviews met jongeren buiten detentie hebben afgenomen. Ook de studenten die meewerkten aan het uitwerken van de interviews (Deepak Mohanlal en Mario Tatusch) en het verwerken van de data (Marieke Boot en Faysal Settoute) dank ik hartelijk voor de vele uren werk die zij hieraan hebben besteed.
Marjolein de Winter stond samen met mij aan de wieg van dit project en werd kundig door Mies de Koning vervangen tijdens haar zwangerschapsverlof. Marjolein en Mies hebben veel bijgedragen aan ideevorming, vormgeving en uitvoering van het onderzoek.
Tot slot, dank aan Ben Rovers, die het project 'Stoppen is afzien' begeleidde en eerdere versies van deze rapportage van feedback voorzag.

Marie-José Geenen

1 Desistance from crime

Inleiding
In dit hoofdstuk schetsen we uitkomsten van *desistance*-onderzoek tot nu toe en gaan we in op de mogelijke betekenis van sociale professionals in het proces van *desistance from crime* bij jongeren. In 1.1 beschrijven we wat *desistance*-onderzoek toevoegt aan de ontwikkelings- en levensloopcriminologie. Wat verstaan kan worden onder *desistance from crime* komt aan bod in 1.2. In paragraaf 1.3 geven we weer welke externe factoren bijdragen aan stoppen met criminaliteit. Stoppen gaat echter ook gepaard met een innerlijk veranderingsproces. Dat komt in 1.4 aan bod. Veel van het *desistance*-onderzoek vindt plaats onder volwassenen. Het *desistance*-proces van jongeren lijkt daar niet veel van af te wijken (1.5). Voor het stimuleren van *desistance* is een *desistance focused practice* gewenst. Wat de rol van de sociale professionals daarin kan zijn, wordt belicht in paragaaf 1.6. Er is nog maar weinig onderzoek gedaan naar de invloed van sociale professionals op het proces van *desistance*, maar er is veel te leren uit andere disciplines (1.7). Tot slot maken we in de laatste paragraaf (1.8) een opmaat naar ons onderzoek door enkele vooronderstellingen te formuleren over een professional die er toe doet in een *desistance focused practice*.

1.1 *Desistance*-onderzoek

Een relatief nieuwe vorm van onderzoek in de criminologie is onderzoek naar *desistance from crime*. Dergelijk onderzoek verschaft inzicht in het proces van stoppen met criminaliteit. Het proces van stoppen wordt aangewakkerd of in een stroomversnelling gebracht door allerlei factoren. Door levensverhalen van *desisters* (stoppers) te registreren en deze te vergelijken met die van *persisters* (niet-stoppers), soms van *resisters* (mensen die nooit begonnen zijn aan criminaliteit) is in het afgelopen decennium veel meer duidelijk geworden over het proces van stoppen met criminaliteit en over het innerlijk veranderingsproces dat daarmee gepaard gaat. De betekenis die sociale professionals (kunnen) spelen in dit proces blijft daarin tot nu toe onderbelicht.
Aan de tak van de nog betrekkelijk jonge ontwikkelings- en levensloopcriminologie is in het laatste decennium een nieuwe loot ontstaan: onderzoek naar *desistance from crime*. Levenslooponderzoekers hebben in de afgelopen decennia veel helderheid verschaft over allerlei variabelen die het verloop als ook de beëindiging van criminele carrières kunnen beïnvloeden. Ook in Nederland zijn veel studies op het terrein van de ontwikkelings- en levensloopcriminologie verricht (Blokland en Nieuwbeerta, 2006). Deze onderzoeken geven weinig inzicht in hoe die variabelen op elkaar inwerken. Ook bieden zij geen helderheid over motiverings- en veranderingsprocessen of het proces van betekenisverlening van degenen die hun criminele levensloop continueren dan wel stoppen. Onderzoek naar *desistance from crime*, biedt dat inzicht wel. In *desistance*-onderzoek staan de levensverhalen centraal van mensen die gestopt zijn. Dergelijk onderzoek levert informatie over de cognitieve en emotionele processen die een rol spelen in beginnen met crimineel gedrag en stoppen met crimineel gedrag. Levensverhalenonderzoek naar *desistance* is tot nu toe vooral in Angelsaksische landen gehouden, bijvoorbeeld door Maruna (2001) en Farrall & Calverley (2005). In levensverhalenonderzoek laat men respondenten hun levensverhaal vertellen vanaf de kindertijd tot nu toe. Dat verhaal wordt geanalyseerd op inhoud, op vorm als ook op speciale literaire vormen (narratieve analyse). Op basis van dat verhaal en de manier waarop het verhaal wordt verteld kan begrepen worden hoe het *desistance*-proces verloopt. Een

dergelijk verhaal geeft een beeld van de stabiele karaktertrekken van een persoon, maar ook van de wat dynamischere motieven en strategieën alsook van de persoonlijke beleving van belangrijke keerpunten in het leven (Clonen, Goethals, Aertsen, 2009: 14).

1.2 Wat is 'desistance'?

De definiëring van *desistance* heeft in de loop der tijd nogal wat veranderingen ondergaan. Aanvankelijk werd *desistance* gezien als eindpunt (Gottfredson & Hirschi, 1990), maar in de loop der tijd is men *desistance* steeds meer gaan zien als een proces. Inzicht in stoppen kan dan ook het best verkregen worden door 'the process of desisting' te bestuderen in plaats van het punt waarop er geen criminele feiten (meer) gepleegd worden (Kazemian, 2007). Vogelvang (2009: 20) geeft de volgende definitie van *desistance*:

> 'Desistance is het uitblijven van delictgedrag over een langere periode, hetgeen samenhangt met een overtuigende (verinnerlijkte) en actieve (gedragsmatige) investering van de *desister* in zijn sociale en materiële omgeving voor het bereiken van prosociale doelen, waarbij de omgeving zijn investering om met criminaliteit te stoppen daadwerkelijk en voortdurend bekrachtigt.'

Het gaat bij *desistance* om bewust, gewild en actief afzien van criminaliteit en daar ook werk van maken door een andere invulling te geven aan je leven.
Maruna en Farrall (2003) kwamen tot een typologie van twee vormen van *desistance*. Een periode waarin een delinquent voor een korte periode niet crimineel actief is noemen zij primaire *desistance*. In die fase is er nog geen sprake van een heel bewuste verandering en deze leidt nog niet tot een nieuwe houding ten opzichte van criminaliteit. Bij secundaire *desistance* gaat het wél om een bewuste keuze. Het individu identificeert zich met niet-criminelen en zegt een 'ander mens' te zijn geworden. Uit levensverhalenonderzoek blijkt dat die verandering in identiteit een belangrijk element van het *desistance*-proces is (Maruna 2001, 2004b; Laub en Sampson, 2001). De *desister* maakt een wezenlijke omslag in zijn zelfbeeld en beschouwt degene die hij was in zijn 'criminele periode' als een andere persoon dan degene die hij nu is als *desister*. Bij *desistance* gaat het dus niet om één *turning point*, niet om een beslissing die in een flits gemaakt wordt, maar het gaat om een geleidelijk proces dat bovendien pas achteraf ten volle betekenis krijgt. Fellegi spreekt over een proces *'in which individuals have stopped committing crime and retrospectively consider this progression as a conscious and voluntary decision.'* (2004: 5)

1.3 Oorzaken voor stoppen

Wat maat dat iemand stopt met criminaliteit? Dat is voor een groot deel van de jongeren die strafbare feiten plegen simpelweg het ouder en volwassener worden. De *age crime curve* laat zien dat een groot deel van de jeugdigen in de late adolescentie stopt met criminaliteit. De laatste jaren schuift, door uitgestelde zelfstandigheid, die leeftijd iets op, maar de curve lijkt door de jaren heen redelijk consistent. Voor veel jongeren blijft criminaliteit slechts een jeugdzonde. Dat zijn de zogenoemde 'adolescence-limited offenders' (Moffitt, 1993). Met de groep die na adolescentie volhardt in criminaliteit, de 'life-course-persistent offenders', is vaak meer aan de hand. Persoonlijkheidskenmerken en kenmerken in het systeem waarin jongeren opgroeien spelen een rol, zoals een lagere mate van zelfcontrole (Gottfredson en Hirschi 1990) of een antisociale persoonlijkheid (Moffitt 1993).

Maar ook van de groep *life-course-persistent* delinquenten zegt een deel op den duur ook de criminaliteit vaarwel. Daar kunnen allerlei factoren een rol in spelen. Opvattingen over de mate waarin en de manier waarop allerlei externe factoren *desistance* beïnvloeden lopen sterk uiteen (zie voor een recent overzicht: Nuytiens, Christiaens en Eliaerts, 2008).
Diverse levensgebeurtenissen kunnen invloed uitoefenen op het stopproces van delinquenten. Gebeurtenissen die een delinquent wakker schudden, zoals de dood van een vriend of een gevangenisstraf, kunnen leiden tot bewust stilstaan bij de vraag of je zo verder wilt (Maruna, 2001). Maar ook allerlei belangrijke gebeurtenissen in het leven kunnen leiden tot stoppen met criminaliteit.
Bijvoorbeeld:

- het aangaan van een huwelijk (Bersani, Laub, Nieuwbeerta, 2009)
- het krijgen van werk (Uggen, 2000)
- het krijgen van kinderen (Sampson en Laub, 1993)
- (hernieuwde) betekenis verlenen aan religie (zie Giordano, Longmore, Schroeder, Seffrin, 2008)
- andere vrienden (Warr, 1998).

Deze levensgebeurtenissen zullen echter niet altijd fungeren als 'hooks for change' (Giordano et al., 2002) als aanleiding om te veranderen. Levensverhalenonderzoek zoals dat van Maruna (2001) laat zien dat niet alleen dit soort objectieve veranderingen een rol spelen in het stopproces, maar ook de subjectieve waardetoekenning en betekenisgeving aan deze veranderingen door het individu.
Fergus McNeill (2006: 47) verwoordt dat als volgt:

> *'Thus, desistance resides somewhere in the interfaces between developing personal maturity, changing social bonds associated with certain life transitions, and the individual subjective narrative constructions which offenders build around these key events and changes. It is not just the events and changes that matter; it is what these events and changes mean to the people involved.'*

1.4 Innerlijk veranderingsproces

Bij het proces van stoppen met criminaliteit kunnen externe factoren als werk, een relatie, kinderen, woonomstandigheden een rol spelen. Onduidelijk blijft hoe deze causale processen verlopen. Vaak gaat het niet sec om de gebeurtenissen zelf maar om wat ze teweeg brengen. Hoe precies die beïnvloedingsprocessen verlopen leidt tot veel kip-of-het-ei discussies onder *desistance*-onderzoekers (zie bij voorbeeld LeBel, Burnett, Maruna, Bushway, 2008). Draagt werk bij aan een stabieler leven en motiveert dat om te stoppen met criminaliteit? Of zorgt de motivatie om te stoppen met criminaliteit voor een stabieler leven en daardoor het gemakkelijker vinden en behouden van werk? Zorgt het aangaan van een liefdesrelatie voor andere vriendschappen en daardoor voor meer informele sociale controle en minder 'kans' om het verkeerde pad op te gaan. (Laub en Sampson, 2001). Of is het juist andersom: leggen andere vrienden een basis voor meer rust en daardoor ruimte voor een relatie (Warr 1998)? Hoe het ook zij, kip of ei, uit narratief onderzoek wordt duidelijk dat de betekenis die potentiële *desisters* verlenen aan die externe factoren als wonen, werk, een relatie een belangrijke rol speelt.
Zo blijkt bij succesvolle stoppers het besef dat zij het heft in handen hebben als het gaat om stoppen erg bepalend te zijn (*agency*, een term uit de sociale leertheorie van Bandura, 1977). Waar stoppers eerder in hun criminele carrière vaak een externe *locus of control* hebben en de reden voor hun crimineel gedrag bij anderen of de omstandigheden leggen, verandert dat

perspectief en worden *desisters* zich bewust dat zij hun eigen handelen kunnen sturen (*self-efficacy)*. Geloven in je eigen potentie om te veranderen, maakt dat de stopper de kansen die voorbij komen om te stoppen (de 'hooks for change') eerder zal pakken, dan wanneer hij alles buiten zichzelf blijft leggen. Naast *agency* speelt ook het voor ogen hebben van een zinvolle toekomst (*generativity*) een belangrijke rol in het stopproces (Maruna, 2001). Dat wil zeggen zorg willen nemen voor de volgende generatie. Niet per definitie voor eigen kinderen, maar ook door het vertellen van het eigen levensverhaal aan delinquenten en daarmee bijdragen aan het stopproces van anderen.

Onderzoekers van *The Leuven Desistance Study* (Clonen, 2009), die in belangrijke mate steunt op het gedachtegoed uit de *Liverpool Desistance Study* (Maruna, 2001) geven het *desistance*-proces als volgt schematisch weer:

Figuur 1: Persoonlijke stappen van verandering in het *desistance*-proces
(Clonen, 2009)

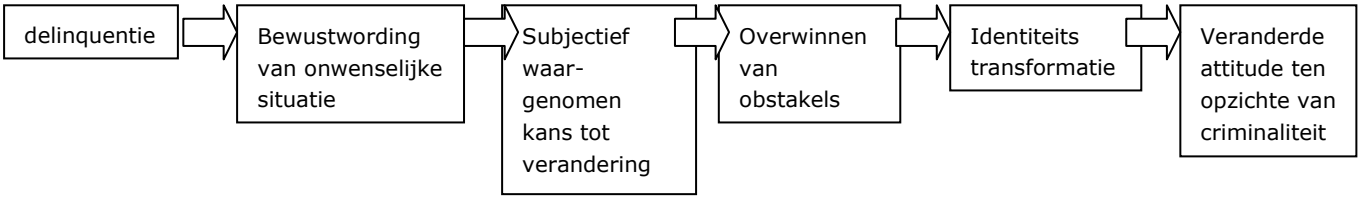

- *Bewustwording van onwenselijke situatie*
  Al dan niet ingegeven door externe factoren (partner, werk, gevangenisstraf) kan er bij de delinquent bewustwording ontstaan dat de behoefte om te veranderen doet groeien. Dat is een belangrijke eerste stap in het *desistance*-proces. Omgekeerd geredeneerd: iemand zal kansen die voorbijkomen pas grijpen op het moment dat hij daar ook bewust voor kiest.
- *Subjectief waargenomen kans tot verandering*
  De potentiële *desister* zal ook hoop moeten hebben en een positieve inschatting van zijn kansen en mogelijkheden om te veranderen.
- *Overwinnen van obstakels*
  Dat er kansen voorbijkomen en dat het besef er is om die kansen te willen grijpen is niet altijd voldoende. Er zullen nog diverse obstakels overwonnen moeten worden. Mogelijk een verslaving of problemen met agressie, geen woonruimte hebben, geen werk of adequate scholing. In deze fase is steun uit het sociale netwerk of steun van professionals erg belangrijk.
  Een van de obstakels is ook de beeldvorming over de ex-delinquent in de samenleving en de kansen die hij krijgt om te rehabiliteren.
- *Identiteitstransformatie*
  Een volgende stap in het proces is het transformeren van het zelfbeeld. Van delinquent naar *desister*. Maruna noemt dit de narratieve reconstructie. Aan het crimineel verleden wordt opnieuw betekenis gegeven en er ontstaat een nieuw verhaal van het zelf. De *desister* gaat onderscheid maken tussen daad en dader en praat over zijn daden als gepleegd door niet hun 'ware zelf' (Maruna, 2011: 93). Giordano et al. (2002) spreken in dit verband over 'blauwdrukken van een nieuwe identiteit.'

- *Veranderde attitude ten opzichte van criminaliteit*
  Tot slot komt de *desister* tot een nieuwe houding ten opzichte van criminaliteit en onderscheidt een fase vóór en een fase ná het stoppen. Dan volgt een fase van consolideren, een 'nieuw leven' met nieuwe waarden en normen. In deze liminele fase, deze fase op de grens tussen twee werelden, breekt de ex-delinquent met zijn oude leven, maar is het vaak nog zoeken naar de invulling van een nieuw leven. Maruna (2001) pleit voor rituelen in deze fase om deze rite de passage, deze overgangsfase, te vergemakkelijken en ruimte te creëren voor het proces van 'knifing off', je afsnijden van het verleden, van het stigma van 'eens een dief altijd een dief' (Maruna & Roy, 2007).

1.5 *Desistance* en jongeren

De meeste bevindingen tot nu toe uit het *desistance*-onderzoek zijn gebaseerd op onderzoeken onder volwassen *desisters*. Onderzoek onder jongeren laat zien dat bij jongeren sprake is van soortgelijke thema's als bij volwassen *desisters* (Barry, 2007; Murray, 2009). Monica Barry (2007) stelt dat net als de respondenten uit onderzoeken van Maruna (2001) en Farrall & Calverley (2005) ook adolescenten over het algemeen mainstream doelen hebben. Ook zij steven een 'gewoon' leven na, zonder criminaliteit. Barry stelt dat jongeren niet zo zeer vanuit rebellie gedreven worden het criminele pad op te gaan maar meer vanuit de behoefte om een plek te verwerven in de samenleving. Juist dóór hun criminele activiteiten ontwikkelen sommige jongeren vaardigheden en verwerven ze een positie. Thema's als vriendschap, geld, reputatie en roem spelen in die overgangsfase van kindertijd naar volwassenheid een belangrijke rol. Het kunnen verzilveren van je kapitaal is in deze transitiefase volgens Barry bepalend in doorgaan dan wel stoppen. Kunnen jongeren op andere plaatsen dat 'kapitaal' aan de grond te zetten, dan zal dat bijdragen aan *desistance*. Ook *generativity* vormt voor jongeren een belangrijke drijfveer. Als jongeren zich in de rol van mentor, voorlichter of jongerenwerker, nuttig kunnen maken als '*professional ex'* helpt hen dat om hun verleden een wending te geven. Dat biedt een 'ex' een nieuwe bron van zingeving, verlossing van schaamte én een legitieme en gewaardeerde plek in de samenleving. (Barry, 2007).
Motieven om te stoppen onder jongere *desisters* variëren per subgroep. Zo stoppen tieners vooral uit angst voor de gevolgen, jongeren (18-19 jaar) om baan of opleiding te behouden en oudere jongeren (22-25 jaar) verbinden stoppen weer eerder aan het aangaan van gezinsverantwoordelijkheden, zoals samenwonen of kinderen krijgen (McIvor, Jamieson, Murray, 2000). Meisjes vinden het gemakkelijker om te stoppen met criminaliteit dan jongens (Graham en Bowling, 1995) en meisjes voeren vaker dan jongens religieuze redenen en ouderschap aan om te stoppen (Giordano, Cernkovich, Rudolph, 2002).

Cathy Murray (2009) hield een onderzoek onder 112 jongeren, 62 van hen hadden nog nooit een strafbaar feit gepleegd (*resisters*) en 50 hadden strafbare feiten gepleegd, maar ten tijde van het onderzoek niet meer (*desisters*). Murray komt tot een indeling in drie typen jonge stoppers: de 'reformed character', de 'quasi-resister' en de 'desister on the margins'.

a) Reformed character

De eerste groep die Murray onderscheidt is de 'reformed character'. Dat is het type jonge *desister* dat het meest overeenkomt met wat uit de *desistance*-onderzoeken onder volwassenen komt, zoals dat van Maruna (2001) of Farrall & Calverley (2005). Zij worden gekenmerkt door 'regret for their offending, recognized it as foolish and had

desistance strategies, such as a change of peer group, in place to prevent future offending.' (Murray, 2009: 119). Wat hen onderscheidt van de andere *desisters* is dat zij een *desistance*-verhaal hebben. Ze hebben een coherent verhaal over hun criminele verleden en kunnen goed duiden wat er gebeurd is en waarom zij nu anders in het leven staan en kiezen voor een leven zonder criminaliteit. Vaak hebben zij ook een flinke draai aan hun leven gegeven door te verhuizen, een nieuwe vriendengroep op te bouwen, een opleiding te beginnen.

b) Quasi-resister

De tweede categorie die Murray onderscheidt, de *quasi-resister*, zit vooral in de ontkenning. Zij zien zichzelf niet als *desister* simpelweg omdat ze zichzelf ook niet als delinquent zien of hebben gezien. Als ze bestraft zijn of zelfs als ze in detentie hebben gezeten, bestempelen ze dat als een vergissing.

c) *Desister on the margins*

De *desister on the margins* komt uit een omgeving (vrienden, familie, buurt) waar veel criminaliteit is. Strafbare feiten plegen wordt door hun omgeving niet afgekeurd. Het stoppen met criminaliteit wordt voor deze categorie door Murray eerder als een pauze dan als een definitief breken met criminaliteit beschouwd. Zij verkeren hooguit in de fase van primaire *desistance* (zie paragraaf 1.2), een tijdelijk stoppen dat uit kan groeien naar secundaire *desistance* of kan leiden tot terugval in criminaliteit. Bij deze categorie jongeren zijn diverse factoren te onderscheiden, zoals criminele omgeving, laag of geen opleidingsniveau, instabiele thuissituatie, die veel risico herbergen voor terugval in de criminaliteit.

1.6 Sociale professionals

Jongeren die in de criminaliteit belanden komen op allerlei momenten sociale professionals tegen, waar zij in grote mate van afhankelijk zijn. Bijvoorbeeld in het begin van het criminele traject medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming en Jeugdreclassering, Halt-medewerkers. Of wanneer zij gedetineerd raken pedagogisch medewerkers in justitiële jeugdinrichtingen. Daarnaast komen zij in onderwijs en vrije tijd professionals tegen die een belangrijke rol voor hen kunnen vervullen zoals leerkrachten, sporttrainers, jongerenwerkers. Support van een 'caring individual' is welkom op de weg naar volwassenheid en op de weg uit de criminaliteit. In hoeverre hulp en steun van professionals bijdraagt aan stoppen met criminaliteit bij jongeren is nog nauwelijks onderzocht. Als het gaat om terugdringen van criminaliteit wordt het meten van de effectiviteit van de sociale professional en de interactie tussen de sociale professional en het individu overschaduwd door de grote nadruk op het meten van de effectiviteit van interventies stellen Burnett en McNeill (2005). Dat blijkt ook uit een meta-analyse over 273 strafrechtelijke interventies, waarin slechts bij zestien procent van de interventies aandacht is voor de rol van sociale professionals in het terugdringen van recidive (Dowden en Andrews 2004). Vogelvang (2009) en Menger (2009) constateren dat er nog weinig aandacht is besteed aan het interactieproces van reclasseringswerkers en hun cliënten.
Fergus McNeill (2009) heeft zich uitgebreid gebogen over de invulling van een *Desistance Focused Practice.* Een dergelijke praktijk werkt aan het stimuleren en ondersteunen van het opbouwen van mogelijkheden, vaardigheden, houding en motivatie van het individu en sluit vooral aan bij het ontwikkelingsproces en de eigen kracht van het individu. Een 'strengths-

based practice' noemen Maruna en LeBel (2003) dat, een praktijk die oog heeft voor risico's maar vooral ook ruimte creëert voor de krachten en kansen van de ex-delinquente jongere. Op welke manier een sociale professional daar het beste aan kan bijdragen is nog een relatief onbekend gebied.
In het *desistance*-proces onderscheidt Mc Neill globaal drie factoren die noodzakelijk zijn om een veranderingsproces door te maken van delinquent naar *desister* (2009: 39):

- *Capacities*: menselijk kapitaal
- *Opportunities*: sociaal kapitaal
- *Motivation*: motivatie.

De professional kan de jongere op die drie gebieden ondersteunen in die verschillende rollen: Op het ontwikkelen en ontplooien van:

- menselijk kapitaal als *educator*; onderwijzer/opvoeder
- sociaal kapitaal als *advocate*; pleitbezorger
- motivatie als *counsellor*; begeleider.

Dat vraagt om vaardigheden en een houding afgestemd op het innerlijk veranderingsproces van *desisters* in spé. In een werksetting waarin een sterk accent ligt op uit hanteren van interventies en op dwang en drang gaat de aandacht niet vanzelfsprekend uit naar het ondersteunen van jongeren in het ontwikkelen van hun eigen krachten of verwordt het al snel tot het stimuleren van het nemen van eigen verantwoordelijkheid of het ontwikkelen van zelfredzaamheid of ontplooiing. Aandacht voor aansluiten bij de krachten van cliënten is veel meer in beeld gekomen door de uit de Verengde Staten overgewaaide theorie van *empowerment*. 'Power', zo stelt van Regenmortel, betekent in *empowerment* niet alleen individuele kracht, maar ook de krachten van het collectief en de macht om te participeren, een rol van betekenis te spelen in de samenleving, mee te mogen doen. We gaven al eerder aan dat jongeren uiteindelijk vaak niets liever doen dan deelnemen aan deze samenleving en dat criminaliteit een uitweg vormt voor jongeren die er niet in slagen om hun kapitaal via andere, niet-criminele wegen te verzilveren (Barry, 2007).
Zoals we al eerder aangaven laat een meta-analyse (Dowden en Andrews 2004) zien dat nog weinig onderwerp van onderzoek is geweest of sociale professionals er toe doen en hoe zij er toe doen in het proces van stoppen met criminaliteit. Zowel Menger (2009) als Vogelvang (2009) gaan in hun lectorale rede er vanuit dat dat zo is en beiden pleiten voor meer onderzoek op dit vlak. Vogelvang pleit voor het centraal stellen van de dialoog in het contact tussen reclasseringswerker en reclassent, dat zowel bevordert dat de reclassent zich houdt aan de aan hem opgelegde bijzondere voorwaarden als dat hij het proces van *desistance* ingaat (2009: 67). Het communicatiemodel van Van Melse dat Vogelvang verder uitwerkt voor de dialoog in een reclasseringssituatie laat een combinatie zien van een zorgende én een directieve houding, van rehabiliterende en controlerende elementen. Interventies die gebaseerd zijn op deze hybride vorm van werken, tussen aan de ene kant risicobeheersing en aan de andere kant gedragsverandering blijken effectief te zijn (Menger, 2009). Of een sociale professional die zowel sturend en directief is als ook steunend en zorgend een positief effect heeft op het proces van stoppen met criminaliteit is nog onvoldoende door onderzoek aangetoond.

1.7 Te leren van andere disciplines

In onderzoek naar stoppen met criminaliteit blijft sowieso tot nu toe onderbelicht wat het effect kan zijn van de houding van sociale professionals en de betrekking tussen professional

en jongeren op het proces van *desistance*. Uit de praktijk van de psychotherapie, het onderwijs en de geneeskunde is al meer bekend over de invloed van de professional op het veranderingsproces van de cliënt. Die resultaten laten zien dat de aard van de relatie tussen cliënt en professional en de houding van de professional er toe doen in de effectiviteit van een behandeling. Menger (2009) betoogt dat de (dwang-en-drang) relatie tussen een reclasseringswerker en zijn cliënt weliswaar niet te vergelijken is met de (vrijwillige) relatie tussen een psychotherapeut en zijn cliënt, maar dat verondersteld mag worden dat de aard van deze relatie (Menger noemt het 'werkalliantie') en de houding en het reflectief vermogen van de professional invloed hebben op de 'behandeling'. In de onderwijspraktijk laat het pygmalion-effect zien dat geloof van de leraar in een leerling een positief effect heeft op de leerresultaten van die leerling. Of dat ook geldt voor de interactie tussen sociale professionals en potentiële jonge *desisters* in de justitiële keten is nog niet door onderzoek aangetoond. Maruna (2001) stelt wel dat het *desistance*-proces vooral kans van slagen heeft als het individu zich bij alle verleidingen die hij tegenkomt gesteund weet door de omgeving. Zowel door het netwerk van familie en vrienden als door de sociale professionals. In de overgangsfase van primaire (beginnende) naar secundaire (meer definitieve) *desistance* zou een positieve houding van de sociale professional effect kunnen hebben op het verdere verloop van het *desistance*-proces (Maruna, LeBel, Mitchell, Naples, 2004a).
Uit de geneeskunde kennen we het placebo-effect. Dat ondanks het ontbreken van werkzame bestanddelen er genezing of verbetering in het ziektebeeld optreedt. Rovers (2008) gaat er vanuit dat dit effect, dat hij 'belief-effect' noemt, ook een rol speelt in justitiële jeugdinterventies. Het gaat bij die interventies immers om psychologische beïnvloeding. Maruna spreekt over het tegenovergestelde effect, het nocebo-effect. Uitsluiten, stigmatiseren, het maken van delinquenten tot boemannen, 'bogeymen' (Maruna 2001) heeft een negatieve impact op stoppen. Als een ander niet gelooft in de mogelijkheid om te veranderen, dan heeft dat invloed op het eigen geloof

1.8 Tot slot: een professional die er toe doet

Onze vooronderstelling voor het onderzoek waar we in dit rapport verslag van doen is dat de professional er toe doet in het proces van stoppen met criminaliteit. Daarin zijn betrokkenheid, respect en verbinding en dialoog belangrijke aspecten. Ook al is de professional gebonden aan regels, protocollen en vaststaande programma's, al is de professional gebonden aan controleren, er blijft voldoende discretionaire ruimte (de Savornin Lohman & Raaff, 2008) over, die de professional kan gebruiken om jongeren te ondersteunen in hun proces van stoppen met criminaliteit. Feedback en reflectie vormen sleutelbegrippen in het vormgeven van deze discretionaire ruimte. Op basis van onderzoek onder psychotherapeuten constateren Miller, Hubble & Duncan (aangehaald in Menger, 2009) dat '(…) de sleutel tot succes ligt in de voortdurende poging om de eigen performance te verbeteren, feedback te zoeken en nieuwe informatie te vergelijken met wat ze al weten. Goede therapeuten monitoren consequent de kwaliteit van de alliantie en zij betrekken ook hun patiënten erbij. Bij problemen reflecteren succesvolle behandelaars op de details van hun performance en gaan ze na wat zijzelf concreet ander hadden kunnen doen. Minder succesvolle therapeuten houden de reflecties globaler of schrijven problemen toe aan weerstand van cliënten' (Menger, 2009: 90). In het werkgebied van sociale professionals is de aandacht voor reflectie de laatste jaren flink gegroeid (Taylor & White, 2000; Geenen, 2010). Onderzoek naar het effect van een meer reflectieve houding van sociale professionals op de werkalliantie tussen professional en cliënt ontbreekt echter.

Van Regenmortel (2008: 62) spreekt in het kader van *empowerment* over het 'dubbelperspectief waarin de mannelijke zijde van controle en greep krijgen op het leven samenvloeit met de vrouwelijke zijde van samenwerking en verbondenheid.' Daarin ligt ook een mooi uitgangspunt voor de houding van de professional in het ondersteunen van het *desistance*-proces bij jongeren. Een sociale professional die werkt vanuit een dubbelperspectief waarin de mannelijke zijde van behalen van doelen, werken volgens protocollen en regels samenvloeit met de vrouwelijke zijde van de dialoog aangaan, verbinding zoeken, afstemmen, present zijn voor de jongeren. Een beetje vader én moeder zijn.
Daarmee komen we op een ander concept dat nauw aansluit bij de potentiële rol van de sociale professional in het ondersteunen en begeleiden van stoppen met criminaliteit bij jongeren, namelijk 'presentie'. Andries Baart (2001) ontwikkelde op basis van ervaringen in het buurtpastoraat de presentietheorie. Aandacht is daarin het kernbegrip (2005). Aandacht betekent er zijn voor iemand, aanwezig zijn, erkennen dat de ander er toe doet. De presentiebeoefenaar zoals Baart de professional noemt die vanuit presentie werkt is vooral aanwezig bij de ander en voor datgene wat deze persoon vraagt. Hij sluit aan bij en stemt af op zijn cliënt stuurt en richt vanuit de relatie met de cliënt en de zorg voor de cliënt. Presentie is niet een techniek of methode, maar een manier van zijn. Van Regenmortel noemt het een vorm van 'niet-hulpverlening' (2008: 45).

Onderzoek naar het proces van stoppen met criminaliteit laat zien dat zowel belangrijke levensgebeurtenissen zoals het vinden van werk, veranderen van vrienden, het aangaan van een relatie, het krijgen van een kind invloed uitoefent op het proces van stoppen met criminaliteit als ook een innerlijk proces van bewustwording en een veranderende houding ten opzichte van criminaliteit en van de eigen mogelijkheden om te stoppen. Sociale professionals spelen een rol in het proces van *desistance*. Meer inzicht is gewenst in wat die rol precies kan inhouden en wat nodig is om professionals een rol van betekenis te laten spelen in het *desistance*-proces van jongeren.

2 Het onderzoek

Inleiding
In dit hoofdstuk zetten we uiteen hoe we ons onderzoek hebben vormgegeven. In paragraaf 2.1 beschrijven we de onderzoeksvraag en onderzoeksgroep. In paragraaf 2.1 geven we weer hoe we de respondenten voor ons onderzoek hebben geworven. In 2.3 geven we een beeld van de interviewers, die hebben meegewerkt aan het onderzoek. In paragraaf 2.4 beschrijven we hoe we de data hebben verzameld en verwerkt.

2.1 Opzet onderzoek

Met dit onderzoek wilden we een antwoord vinden op de volgende onderzoeksvraag:

> **Welke betekenis geven (ex-) delinquente jongeren aan (sociale) professionals in het proces van stoppen met crimineel gedrag?**

Omdat we vooral geïnteresseerd zijn in beleving en betekenisgeving hebben we gekozen voor een kwalitatieve vorm van onderzoek; het afnemen van interviews aan de hand van een topiclijst.

We hebben gekozen voor een redelijk ruim gedefinieerde onderzoeksgroep. We willen vooral een indruk krijgen van de betekenis die jongeren verlenen aan professionals in het proces van stoppen met criminaliteit. Dat beeld kunnen we zowel verkrijgen van jongeren die nog vooraan in het proces van stoppen verkeren als van jongeren die als 'desister' omschreven kunnen worden, dat wil zeggen bij wie sprake is van secundaire *desistance* (zie hoofdstuk 1). We zijn geïnteresseerd zowel in ervaringen met professionals tot nu toe in het proces van stoppen met criminaliteit als in ideeën en wensen ten aanzien van de rol zij professionals toedichten in het creëren van hun criminaliteitsvrije toekomst.

We hebben voor wat betreft de strafbare feiten geen specifieke groep in zin van zwaarte van straf of zwaarte van delict uitgekozen.
Bij de selectie van respondenten zijn de volgende criteria gehanteerd:
- Tussen de 16 en 26 jaar.
- Strafbare feiten gepleegd; bij voorkeur minimaal drie delicten (geen restrictie op strafzwaarte of delict).
- Bereid om te praten over de eigen ervaringen.

We hebben nagestreefd een zo divers mogelijke doelgroep te vinden qua sekse, qua etnische herkomst en zo divers mogelijk voor wat betreft de strafbare feiten die zij hebben gepleegd.

2.2 Werving respondenten

We hebben de respondenten grofweg via twee kanalen geworven: via Justitiële Jeugdinrichting Den Hey-Acker en via eigen werving.

JJI Den Hey-Acker
Drie medewerkers van Den Hey-Acker hebben als student Social Work bij de Academie Sociale Studies Breda op hun werkplekken in Breda en in Vught samen 17 jongeren geïnterviewd.

Vrije werving
Daarnaast hebben we via vrije werving 17 jongeren gevonden. Daarvoor is een website gemaakt (www.Stoppenisafzien.nl), een flyer en een klein affiche. Flyer en affiche zijn met een begeleidende brief verspreid onder instellingen in de provincie Noord-Brabant voor jeugdzorg, jeugdreclassering, jongerenwerk, nazorg voor gedetineerden. *Brabant Tien* heeft een item op tv gewijd aan het onderzoek, waarin we jongeren hebben opgeroepen te reageren.
De open werving heeft één respondent opgeleverd, een jongeman die net uit detentie was en de flyer van zijn reclasseringswerker kreeg aangereikt. De overige respondenten zijn gevonden doordat we zelf actief begeleiders van potentiële respondenten hebben benaderd en door jongeren rechtstreeks te benaderen.

Contacten via instellingen
Van de 34 geïnterviewde respondenten zijn we met 30 jongeren via de volgende instanties in contact gekomen:
- JJI Den Hey-Acker (17)
- Jongerencentrum Tavenu, Waalwijk (5)
- De La Salle (Koraalgroep), Boxtel (3)
- Delinkwentie & Samenleving, Utrecht (2)
- Avans Hogeschool (2)
- Bureau Halt Tilburg (1).

Via via vonden we nog 3 van onze respondenten en zoals gezegd kwam 1 respondent met ons in contact via de flyer.

Werven van jongeren voor interviews staat of valt bij de bereidheid van begeleiders, die ons in contact kunnen brengen met jongeren. We kregen vaak nul op rekest. De argumenten om niet mee te werken zijn grofweg in drie categorieën in te delen:
- Te druk, dit heeft geen prioriteit.
- We hebben slechte ervaringen met meewerken aan onderzoek; onze cliënten herkennen zich vaak niet in de resultaten of 'we horen er nooit meer iets van terug'.
- Een belangrijke insteek in onze hulpverlening is om het (crimineel) verleden niet als positief uitgangspunt te nemen en de jongeren hierop niet te "belonen" door aandacht.

Je eigen verhaal vertellen
Dat laatste argument is interessant. Want heeft meewerken aan een interview een negatief effect op de hulpverlening? Heeft het een negatief effect op houding of motivatie van jongeren als je hen gaat belonen met aandacht voor hun crimineel 'verleden'.? Het laten doen van het levensverhaal is uitgangspunt in het *desistance*-onderzoek en daaruit blijkt dat juist als je *desisters* in de gelegenheid stelt om hun verhaal te doen je hen ook de mogelijkheid biedt om hun verhaal op een rijtje te zetten, betekenis te verlenen aan de gebeurtenissen en te werken aan het opbouwen van een nieuw verhaal.

Op basis van de feedback die we van jongeren kregen trekken wij de conclusie dat jongeren het prettig vinden dat er iemand bereid is zo uitgebreid en zonder oordeel te luisteren naar hun verhaal. Meerdere respondenten toonden hun emoties in het vertellen van hun verhaal

en soms gaven ze aan voor het eerst hun verhaal zo uitgebreid te vertellen aan iemand anders.

2.3 Interviewers

De helft van de interviews is afgenomen door leden van de kenniskring en een medewerker van het Expertisecentrum Veiligheid. De andere helft van de interviews is afgenomen door studenten, die tevens medewerker zijn van Justitiële Jeugdinrichting (JJI) Den Hey-Acker. Een vierdejaars student deed dat in het kader van haar afstuderen bij Maatschappelijk Werk- en Dienstverlening (MWD). Twee studenten (MWD en SPH) konden (vrije) studiepunten verwerven in het kader van hun Individuele Profilering.

De studenten zijn voorbereid met een korte interviewtraining. Zij hebben jongeren geïnterviewd die niet tot hun primaire doelgroep behoorden. Met de meeste jongeren hadden zij voorafgaand aan het interview geen contact gehad. De studenten hebben het meewerken aan het onderzoek als zeer leerzaam ervaren. Zij hebben het als lastig ervaren de jongeren niet als hulpverlener, maar als interviewer tegemoet te treden. Het beluisteren van de interviews was leerzaam om de eigen vakuilen te ontdekken in het afnemen van de interviews (geneigdheid tot invullen, gesloten vragen stellen, zoeken naar oplossingen).
De studenten (medewerkers JJI) vonden het ook erg leerzaam te zien hoe jongeren zich in het interview zeer open presenteerden en zo veel enthousiasme toonden om hun verhaal te vertellen. Dat waren ze over het algemeen niet gewend van 'hun' jongeren. De jongeren lieten nadien op de luchtplaats een veel opener houding zien en waren soms zichtbaar blij om de interviewers weer te zien.

2.4 Dataverzameling en -verwerking

Dataverzameling
Het afnemen van interviews nam gemiddeld 4 tot 5 kwartier in beslag. Met één respondent zijn twee interviews afgenomen, met alle andere is één interview afgenomen. De interviews werden gehouden aan de hand van een topiclijst. De gesprekken werden opgenomen op geluidsband en woordelijk uitgewerkt.
De interviews zijn veelal 'op locatie' afgenomen. Met de jongeren van Den Hey-Acker uiteraard in het eigen gebouw in Breda of Vught. Verder namen we interviews af in jongerencentrum Tavenu in Waalwijk, in het pand van stichting Delinkwentie & Samenleving in Utrecht, bij stichting Exodus in 's-Hertogenbosch, bij Orthopedagogisch centrum De La Salle in Boxtel en drie interviews zijn afgenomen in het gebouw van Avans Hogeschool in 's-Hertogenbosch.

Topiclijst
De vragenlijst die gebruikt is in het onderzoek was verdeeld in zes onderdelen:
a) *Basis gegevens interview*
Naam interviewer, plaats en datum interview, via wie/wat contact met jongere.
b) *Persoonlijke gegevens jongere*
Sekse, geboortedatum, geboorteplaats, geboorteland vader, moeder, huidige woonplaats.

c) Achtergrondgegevens jongere
Gezinssituatie, scholing, werk, contact met instanties.

d) Topiclijst (zie bijlage bij dit rapport)
- Vrijetijdsbesteding
- Strafbare feiten
- Instanties
- Netwerk
- Toekomst

e) Andere zinvolle gegevens
Wanneer dat ter sprake komt, kan ook informatie geregistreerd worden over:
- Persoonlijkheidsproblematiek jongere
- Middelengebruik
- Werk ouders

f) Korte weergave sfeer en gemoedstoestand
Aan elke interviewer geeft kort weer hoe de jongere overkomt en hoe het verloop en de sfeer van het interview is.

Omdat de interviews door meerdere interviewers afgenomen zijn, is de topiclijst voorzien van een uitgebreide schriftelijke toelichting om zo veel mogelijk uniformiteit te bereiken in de afname van interviews. De vijf topics (zie bijlage) waren voorzien van vragen en hulpvragen.

Dataverwerking
De gegevens van de respondenten op basis van de eerste 3 vragen van de topiclijst geven inzicht in leeftijd, sekse, thuissituatie, gevolgde opleiding en werkervaring van de onderzoeksgroep. Deze gegevens zijn verwerkt in hoofdstuk 3.
De 34 interviews zijn woordelijk uitgewerkt. Dat leverde circa 700 getypte A-4 vellen op.
Aan tekstdelen in deze 34 uitgewerkte interviews zijn zeventien labels toegekend. Elk interview is op die manier verkaveld in diverse stukjes, die vervolgens samengevoegd zijn tot 17 nieuwe documenten. Zo kregen we bijvoorbeeld een document waarin alle ervaringen met professionals die de jongeren als negatief hebben ervaren zijn opgenomen of een document waarin alles wat jongeren vertelden over hun plannen voor de toekomst.
Deze documenten zijn geanalyseerd en teruggebracht tot de kernpunten (zie de hoofdstukken 4, 5 en 6). In een tweede ronde is het materiaal voor een deel gedifferentieerd naar de drie subgroepen waarin de onderzoeksgroep is verdeeld (zie 3.2).

Kwalitatieve analyse
We hebben gekozen voor het werken met een topiclijst (zie bijlage), zodat de thema's vastlagen, maar er ook voldoende ruimte bleef voor spontane inbreng van de jongeren. We hebben de interviews woordelijk uitgewerkt om de eigen woorden (formuleringen en uitdrukkingen) zo veel mogelijk te betrekken in onze analyse. We hebben niet zoals gebruikelijk is in *desistance*-onderzoek is een discours-analyse (Blommaert, Verfaillie, 2009) uitgevoerd. Bij een dergelijke narratieve analyse wordt niet alleen gekeken naar wat er wordt verteld, maar ook hoe het in taalkundige, stilistische en verhaaltechnische zin wordt verteld. Omdat we met dit onderzoek niet zo zeer inzicht in het proces van stoppen met criminaliteit wilden verkrijgen, maar vooral in de betekenis die jongeren geven aan dat proces en aan professionals in het kader van stoppen met criminaliteit, volstaat een kwalitatieve analyse met name op wat de jongeren zeggen.

3 De respondenten

Inleiding
We hebben in totaal 34 jongeren geïnterviewd. In dit hoofdstuk beschrijven we de achtergronden van deze respondenten. In paragraaf 3.1 geven we kenmerken van deze jongeren weer, zoals sekse, etniciteit, thuissituatie, opleidingsniveau en werkervaring. In paragraaf 3.2 geven we inzicht in de strafbare feiten die zij hebben gepleegd. In paragraaf 3.3 gaan we nader in op de typologie van de respondenten en verdelen we de respondenten in drie categorieën. Aan het slot van dit hoofdstuk (paragraaf 3.4) geven we een totaaloverzicht van de 34 geïnterviewde jongeren.

3.1 Kenmerken van de respondenten

We hebben 34 jongeren geïnterviewd:
- 27 jongens/jonge mannen
- 7 meisjes/jonge vrouwen.

Van deze jongeren verbleven 17 jongeren (16 jongens en 1 meisje) tijdens het onderzoek in jeugddetentie in Justitiële Jeugdinrichting Den Hey-Acker.
Van de groep niet-gedetineerde jongeren (11 jongens/jonge mannen en 6 meisjes/jonge vrouwen) zijn er zes gedetineerd geweest (variërend van 17 dagen tot 7 jaar).

Leeftijd
De gedetineerde jongeren zijn in de leeftijd van 16 tot en met 21 jaar.
De niet-gedetineerde jongeren variëren in leeftijd van 16 tot en met 31 jaar.
44% - 16 - 17 jaar (9 gedetineerd – 6 niet-gedetineerd)
23% - 18 - 19 jaar (6 gedetineerd – 2 niet-gedetineerd)
18% - 20 - 21 jaar (2 gedetineerd – 4 niet-gedetineerd)
15% - 22 jaar en ouder (0 gedetineerd – 5 niet-gedetineerd)

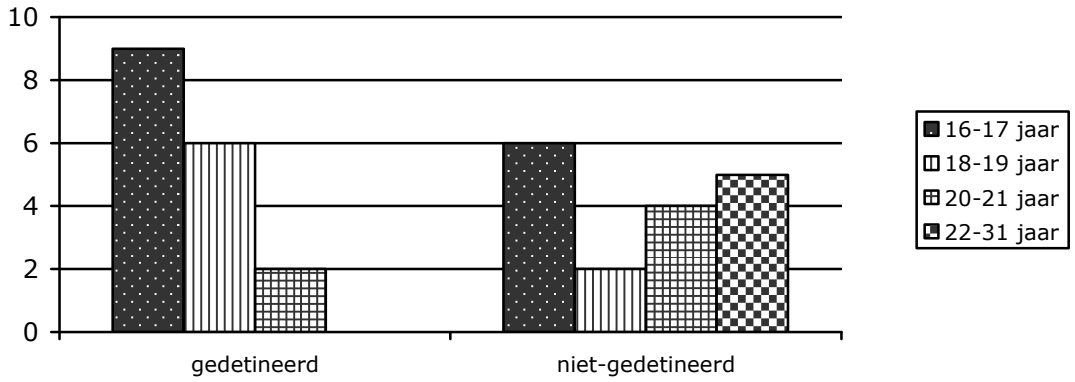

Etniciteit
Twintig procent van de jongeren (7 van de 34) zijn niet in Nederland geboren, maar in Angola (1), Marokko (1), Curaçao (1), Portugal (1), Somalië (1) of Brazilië (1), Suriname (1).
Een substantieel deel van de gedetineerde jongeren, namelijk driekwart (13 van de 17) heeft een of twee ouders die niet in Nederland zijn geboren.
Van de niet-gedetineerde jongeren heeft iets meer dan een derde (6 van de 17) een of twee ouders met een niet-Nederlandse achtergrond.
In totaal heeft iets meer dan de helft van de jongeren (19 van de 34) een of twee ouders die niet in Nederland zijn geboren. Het gaat om ouders die geboren zijn in/op:

- Marokko (6)
- Suriname (3)
- Molukken (2)
- Turkije (2)
- Angola (1)
- Congo (1)
- Curaçao (1)
- Griekenland (1)
- Kaap Verdische eilanden (1)
- Somalië (1).

Thuissituatie
Iets mindere dan de helft van alle jongeren groeit op in een twee ouder gezin. Een kwart van de jongeren groeit op in een eenoudergezin. Daarnaast woont een klein deel van de jongeren in een voorziening of wonen samen met een partner.
Uiteraard is voor de gedetineerde jongeren de huisvesting tijdelijk anders.

- Twee ouder gezin: 15, waarvan 2 in een samengesteld gezin, moeder met nieuwe partner.
- Eenoudergezin: 9, waarvan 7 bij moeder, 2 bij vader.
- Voorziening van De La Salle (Koraalgroep), RIBW, Stichting Exodus: 6
- Samenwonend met partner: 4, waarvan 1 met partner en kind zelfstandig en 1 inwonend bij de schoonouders.

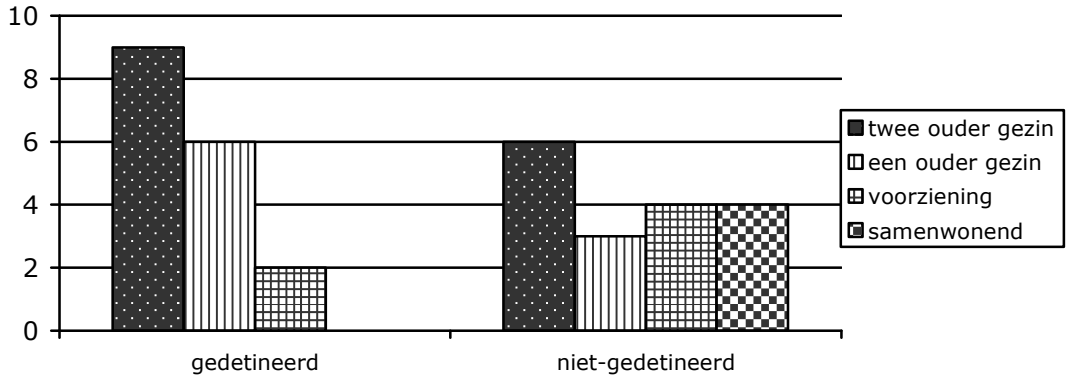

Een aantal jongeren heeft kortere of langere tijd bij een familielid gewoond, in Nederland of in het buitenland (Marokko); bij opa, oma of tante.

Eigen kinderen
Vier van de 34 respondenten hebben een kind. Een respondent voedt zijn kind samen met zijn partner op, een respondent voedt haar kind op samen met haar schoonouders en partner, maar is van plan om weer alleen te gaan wonen. Een kind is na de lange detentie van vader uit beeld voor vader, vader probeert een omgangsregeling te treffen. Een kind groeit sinds de geboorte op bij haar oma (moeder van de respondent).

Scholing
De gedetineerde jongeren uit onze onderzoeksgroep zijn lager geschoold dan de groep niet-gedetineerde jongeren.

- Elf van de 34 jongeren hebben een diploma op zak.
  - Zeven jongeren hebben een startkwalificatie behaald (1 van de gedetineerde jongeren en 6 van de niet-gedetineerde jongeren), dat wil zeggen een diploma Havo, Vwo of Mbo (niveau 2).
  - Vier jongeren hebben een VMBO-diploma behaald (allen niet-gedetineerd).
- Zestien jongeren kunnen in principe nog een VMBO-diploma of een startkwalificatie behalen (6 gedetineerd, 1 niet-gedetineerd). Enkele van hen zijn daar ook mee bezig.
- Zeven jongeren zullen naar alle waarschijnlijkheid geen startkwalificatie halen omdat hun vooropleiding (BSO, VSO, praktijkschool) ontoereikend is (3 gedetineerd, 4 niet-gedetineerd).

Veelvuldig vertellen jongeren over spijbelen en school verlaten, vooral de jongeren die in detentie verblijven.

Hoogst genoten opleiding	Gedetineerde jongeren	Niet-gedetineerde jongeren
Met diploma	**1**	**10**
Startkwalificatie behaald		
• MBO, minimaal niveau 2	-	4
• HAVO	1	2
• VWO	-	-
VMBO-diploma behaald	-	4
Zonder diploma	**16**	**7**
Bezig (geweest) met behalen startkwalificatie		
• MBO, minimaal niveau 2	6	1
• HAVO	-	-
• VWO	-	-
Bezig (geweest) met behalen VMBO-diploma	7	2
Voortgezet Speciaal Onderwijs of Praktijkschool	2	4
Basisonderwijs	1	-
	17	**17**

LVG
We hebben jongeren niet gevraagd naar persoonlijkheidskenmerken, medicijngebruik, beperkingen, IQ. Op grond van verblijf in een orthopedagogisch instituut en op grond van het volgen van speciaal onderwijs (VSO, praktijkschool), klasseren we zes van de geïnterviewde jongeren als LVG-jongere (Licht Verstandelijk Gehandicapt).

Werk
Alle 17 niet-gedetineerde respondenten hebben werkervaring. Meestal gaat het om ongeschoold of laaggeschoold werk, zoals vakken vullen in de supermarkt, magazijnwerk, krantenwijk, horeca, fastfoodketen. De oudere respondenten hebben vast werk, in de regel ook laaggeschoold werk. Enkele respondenten zijn bezig met scholing (Mbo of Hbo) of willen op korte termijn aan de slag gaan met scholing om naar een andere baan/ander vak door te kunnen groeien.
Van de gedetineerde jongeren hebben twee van de 17 jongeren nog geen werkervaring opgedaan, de anderen in de regel ongeschoold werk, zoals in de horeca, tuinbouw, productie, winkel, logistiek, koeriersdienst. Variërend van enkele weken tot enkele jaren werkervaring.

3.2 Strafbare feiten

Bij het selecteren van jongeren voor het onderzoek hebben we voor wat betreft strafbare feiten geen harde criteria gehanteerd. Alle jongeren die strafbare feiten hebben gepleegd en dan meer dan eenmalige eenvoudige winkeldiefstal, rekenden we tot onze potentiële respondenten. We hebben geen dossieronderzoek gedaan, dus kunnen alleen op basis van de interviews weergeven om wat voor stafbare feiten het ging. We gaan er vanuit dat de gegeven informatie niet helemaal conform de realiteit is, aan de ene kant omdat jongeren vanuit schaamte, gebrek aan vertrouwen of gevoel van veiligheid tegen de interviewer mogelijk niet alles hebben verteld. Aan de andere kant kan het ook zijn dat jongeren juist majoreren, dat ze opscheppen over niet-gepleegde delicten.

Een geïnterviewde jongere heeft slechts één delict gepleegd, de andere jongeren hebben allemaal meer dan één delict gepleegd. De meeste respondenten geven aan dat ze met kleine strafbare feiten begonnen zijn. Het lichtste vergrijp was winkeldiefstal, het zwaarste (twee respondenten) moord.
De volgende strafbare feiten zijn door de jongeren genoemd:
- Geweldsmisdrijven: 27
- Vermogensmisdrijven: 43
- Vernieling en openbare orde: 12
- Overige misdrijven: 27.

Onder overige misdrijven worden onder andere genoemd: drugshandel (5), drugssmokkel (2) computerhacking (1) en brandstichting (1).

De delicten zijn ingedeeld aan de hand van de standaardclassificatie misdrijven van het CBS[1]. Voor de genoemde delicten is het Wetboek van Strafrecht bepalend.

- *Geweldsmisdrijven:*
  Verkrachting; feitelijke aanranding der eerbaarheid; overige seksuele misdrijven; bedreiging; misdrijven tegen het leven; mishandeling; dood en lichamelijk letsel door schuld; diefstal met geweld; afpersing.
- *Vermogensmisdrijven:*
  Valsheidmisdrijven; eenvoudige diefstal; gekwalificeerde diefstal; verduistering; bedrog; heling en schuldheling.
- *Vernieling en openbare orde:*
  Tegen de openbare orde; discriminatie; gemeengevaarlijke misdrijven; tegen het openbaar gezag; schennis der eerbaarheid; vernieling.
- *Overige misdrijven:*
  Opiumwet, wet wapens en munitie et cetera.

3.3 Fase in *desistance*-proces

Hiervoor hebben we de groep respondenten grofweg ingedeeld in gedetineerd en niet-gedetineerd. Dat geeft nog geen indicatie over in welke fase van het proces van stoppen met criminaliteit zij zich bevinden.
Geen van de respondenten was ten tijde van het onderzoek – voor zover wij weten - betrokken bij het plegen van strafbare feiten. Toch zijn zeker niet alle geïnterviewde respondenten als *desister* aan te merken.
Afgeleid van de definitie van Vogelvang (2009, p. 20) is iemand als *desister* te beschouwen wanneer er sprake is van in elk geval de volgende kenmerken:
(zie voor de definitie, paragraaf 1.2)

- uitblijven van delictgedrag over een langere periode
- overtuigd, van binnenuit, willen investeren in delictvrij gedrag
- actief (gedragsmatige) investeren in sociale en materiële omgeving
- nastreven van prosociale doelen.

Ten aanzien van het uitblijven van delictgedrag over een langere periode is van veel respondenten nog niets zinnigs te zeggen. Sommige respondenten zijn nog zo kort geleden opgepakt of veroordeeld voor een strafbaar feit, dat nog moeilijk te zeggen is of daarmee hun criminele loopbaan beëindigd zal zijn of niet. Sowieso is het lastig gezien de jeugdige leeftijd van een groot deel van onze respondenten (bijna de helft 16, 17 jaar) om te spreken over *desisters.* Jongeren die nog midden in hun ontwikkeling naar volwassenheid zitten, die ongeveer op de piek van de *age crime curve* verkeren, zullen niet aan bovenstaande kenmerken voldoen.
We kunnen jongeren slechts labelen op basis van de informatie die zij zelf in het interview aan ons hebben gegeven en niet op basis van longitudinaal onderzoek of op basis van onderzoek in (straf)dossiers of andere bronnen die een beeld kunnen geven van het verloop van hun criminele loopbaan tot nu toe. We hebben bij het indelen van jongeren vooral gekeken naar wat zij vertellen over hun intenties om te stoppen met criminaliteit, hoe zij praten over de gepleegde strafbare feiten tot nu toe en hoe zij kijken naar een toekomst zonder criminaliteit.

[1] http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/veiligheid-recht/methoden/classificaties/standaardclassificatie-misdrijven-methode.htm

a) Jeugdige overtreders

Als eerste categorie onderscheiden we een groep die we 'jeugdige overtreders' noemen. Deze groep is vrij divers. Allereerst gaat het om enkele respondenten die slechts een zeer klein strafbaar feit hebben gepleegd, zoals winkeldiefstal of ruzie (zonder zwaar lichamelijk letsel) in het uitgaansleven. Daarnaast rekenen we tot deze groep ook jongeren die wat zwaardere delicten hebben gepleegd, vaak geweld in het uitgaansleven mét lichamelijk letsel.
Op basis van de verhalen van deze respondenten zijn we geneigd deze strafbare feiten als een kortstondige jeugdzonde te beschouwen. We zouden deze tot de *adolescence-limited offenders* (Moffitt, 1993) willen rekenen. Jongeren die in de fase van pubertijd en groei naar volwassenheid hun grenzen onderzoeken, de wet daarbij overtreden en daar een les uit trekken. We rekenen **8** van de **jongeren** die we hebben geïnterviewd tot deze categorie.

b) *Desisters*

Van de respondenten uit ons onderzoek voldoen **7 jongeren** min of meer aan het beeld van een *desister*. Dat zijn vijf jongeren uit de groep niet-gedetineerde respondenten, die allen gedetineerd zijn geweest; vier van de vijf voor een langere periode (20 maanden tot zeven jaar). Alle vijf laten zij zien in retrospectief op hun leven terug te kunnen kijken en een bewuste keuze te maken voor een leven zonder criminaliteit. Daarnaast rekenen we ook twee jongeren die in de laatste fase van hun detentie zitten tot de groep *desisters*: een jongeman van 19 jaar en een jonge vrouw van 21 jaar. Ook zij blikken terug op hun verleden en lijken heel bewust te kiezen voor een toekomst zonder criminaliteit.
Deze groep is vergelijkbaar met de groep die Murray (2009) *reformed character* noemt (zie paragraaf 1.5)

c) Wannabe-desisters

Voor een groep van **19 jongeren** uit onze onderzoeksgroep geldt dat zij *desister* kunnen worden, maar in de fase waarin zij nu verkeren is het lastig in te schatten of zij (op korte termijn) voort zullen gaan op het criminele pad of dat zij zullen stoppen met criminaliteit. Het gaat om **15** van de 17 gedetineerde jongeren en **4** van de niet-gedetineerde jongeren.
Deze jongeren zijn nagenoeg allemaal 16 of 17 jaar, vaak lager opgeleid, veelal met een weinig ondersteunende thuissituatie, de 3 van de 4 niet-gedetineerde jongeren groeien op in een voorziening voor jongeren met een verstandelijke beperking.
Op een na spreken al deze jongeren uit te willen stoppen. Opvallend is dat een deel van de jongeren vol overtuiging ontkennen schuldig te zijn aan de strafbare feiten waarvan ze verdacht worden of soms ook waarvoor ze veroordeeld zijn. In die zin voldoen zij voor een deel aan de kenmerken van de 'quasi-resister', die Murray onderscheidt (zie paragraaf 1.5), die geneigd is te ontkennen dat hij strafbare feiten heeft gepleegd.
Voor de jongeren uit deze groep lijkt een criminaliteitsvrije toekomst vooralsnog een 'dubbeltje op zijn kant'. Ze zeggen te willen stoppen, kunnen zich ook best ontwikkelen tot *desisters*, maar er bestaat ook een zeer gerede kans dat zij vooralsnog in criminaliteit zullen persisteren. Vandaar de benaming *wannabe-desisters*. Ze doen erg hun best om een *desister* te zijn of evenaren, maar vooralsnog behoren ze nog niet tot die categorie.

3.4 De onderzoeksgroep

leeft	sekse	etni[2]	strafbaar feit[3]	straf	werk[4]/opleiding	portret
Jeugdige overtreders						
22	m	NL	Rechts-extremisme, (supporters)geweld	taakstaf boete	**MBO voltooid	-
21	m	NL	(supporters)geweld	taakstraf	**HAVO voltooid	-
21	m	MO	geweld	taakstraf boete	**MBO voltooid	-
21	v	NL	geweld	taakstraf 20 dg HvB	**MBO voltooid	Marinde, p. 78
19	v	NL	geweld	Leerstraf	volgt HBO	-
19	v	NL	geweld, spijbelen	taakstraf	volgt HBO	Myrthe, p. 79
17	v	MO	geweld, diefstal, spijbelen	taakstraf	volgt VMBO	-
16	v	NL	winkeldiefstal	taakstraf	volgt MBO	-
Desisters						
31	m	NL	drugssmokkel	20 mnd det.	**VMBO voltooid	André, p. 72
25	m	SU	moord	7 jr detentie	**MBO voltooid	-
24	v	NL	diefstal, inbraak	17 dg det.	afgebroken VMBO	-
22	v	SU	drugssmokkel	20 mnd det.	**MBO bijna voltooid	Roxanne, p. 80
21	m	NL adoptie	geweld, drugs dealen	30 mnd det.	**VMBO voltooid	Jaimie, p. 75
21	v	GR	diefstal, geweld	in detentie	Bezig met VMBO	Brenda, p. 73
19	m	MA	inbraak	in detentie	**VMBO voltooid	Ahmed, p. 71
Wannabe-desisters						
20	m	KV	geweld	in detentie	HAVO, MBO	-
19	m	MA	overval, geweld	in detentie	afgebroken MBO	-
19	m	TU	hacken, heling	in detentie	afgebroken MBO	-
18	m	CO	gewapende overval	in detentie	VSO	-
18	m	NL	zedendelict	in detentie	bezig met VMBO	-
18	m	NL	geweld, wapenbezit	in detentie	praktijkschool	-
17	m	SOM	diefstal, geweld	in detentie	afgebroken MBO	-
17	m	NL	moord	in detentie	bezig met VMBO	-
17	m	MA	mishandeling, schietpartij	in detentie	afgebroken MBO	-
17	m	NL	inbraak, straatroof	in detentie	bezig met MBO	-
17	m	MA	inbraak	in detentie	afgebroken MBO	-
17	m	ANG	geweld	in detentie	afgebroken VMBO	-
17	m	SU	inbraak, geweld	nt in detentie	VSO	-
16	m	TU	diefstal, straatroof	nt in detentie	VSO	Kemal, p. 77
16	m	NL	diefstal, vandalisme	nt in detentie	VSO	-
16	m	NL	diefstal, vandalisme	nt in detentie	VSO	Jordi, p. 76
16	m	MA	inbraak	in detentie	afgebroken VMBO	-
16	m	MA	bedreiging	in detentie	afgebroken VMBO	-
16	m	NA	poging tot doodslag	in detentie	basisonderwijs	Christiaan, p. 74

[2] Hier is het geboorteland van een of beide ouders genoemd. MA=Marokko, SU=Suriname, MO=Molukken, TU=Turkije, ANG=Angola, CO=Congo, NA=Nederlands Antillen, GR=Griekenland, KV=Kaap Verdische eilanden, SOM=Somalië, NL=Nederland.
[3] Alleen belangrijkste (zwaarste) feiten genoemd.
[4] De jongere waar ** bij staat heeft een baan.

4 Beginnen en stoppen met criminaliteit

Inleiding
Een van de topics in het interview was 'strafbare feiten' (voor de Topiclijst, zie bijlage). Aan jongeren is gevraagd welke strafbare feiten ze hebben gepleegd. In het bespreken van dat topic kwam ook aan de orde hoe zij begonnen zijn met criminaliteit. Bij het topic 'toekomst' is stoppen met criminaliteit vaak uitgebreid aan bod gekomen. In dit hoofdstuk beschrijven we wat jongeren zelf vertellen over hun criminele loopbaan. We gaan daarbij eerst in op de redenen die jongeren aan voeren om te beginnen met criminaliteit (paragraaf 4.1) en beschrijven vervolgens wat zij als redenen aanvoeren om te stoppen met criminaliteit (paragraaf 4.2). We besluiten het hoofdstuk met conclusies t.a.v. van wat jongeren als redenen aandragen voor beginnen (4.3) en stoppen met criminaliteit (4.4) en koppelen dat aan bevindingen uit ander onderzoek.

4.1 Beginnen met criminaliteit

Thuissituatie
Verschillende jongeren benoemen hun thuissituatie als oorzaak voor het kiezen van het criminele pad. Veel van de geïnterviewde jongeren hebben in hun thuissituatie geen stabiele basis ervaren. Jongeren die bij beide ouders woonden, ervoeren thuis zorgen om één of beide ouders. Ze geven hiervan de volgende voorbeelden:

- Mijn ouders hadden schulden.
- Er was veel ruzie thuis.
- Mijn moeder gebruikt alcohol.
- Mijn moeder heeft 'psychische dingen' (borderline).
- Wij woonden op een camping.
- Mijn vader is overleden.
- Ik had niemand die aan de teugels trok.
- Ik kreeg geen liefde.
- Ik werd thuis achtergesteld; mijn broers kregen mooiere spullen.
- Ik werd thuis beschuldigd van alles.
- Mijn vader was altijd dronken.
- Ik voelde mij alleen staan.

Omgeving
Jongeren benoemen ook de omgeving waarin ze zijn opgegroeid als aanleiding voor het plegen van criminele activiteiten:

'Ik heb op school geleerd van me af te slaan.'
''Vechtpartijen zijn bij ons heel gewoon.'

Vrijetijdsbesteding
De respondenten uit ons onderzoek benoemen veelvuldig dat ze zich vervelen in hun vrije tijd en dat het saai is. Binnenshuis besteden jongeren hun vrije tijd vaak alleen. Buitenshuis brengen jongeren hun vrije tijd vaak door met vrienden, meestal een grote groep.
Jongeren noemen ook vaak jongerencentrum, buurthuis of soos als ontmoetingsplek, maar vaker noemen zij de 'straat' als belangrijke ontmoetingsplek voor vrienden. Verschillende jongeren zijn op straat door politie aangesproken op vandalisme of overlast. Ook voor voetbal treffen jongeren elkaar op straat. Slechts een enkeling is verbonden aan een voetbalclub.

Enkele jongeren die wel een sport bij een vereniging zouden willen beoefenen geven gebrek aan financiële middelen aan als reden om het niet te doen.

Vrienden
Veel jongeren ontmoeten hun vrienden op straat. Vaak gaat het dan om een grote groep. Voor veel jongeren zijn deze vrienden ook 'partners in crime'; ook vrienden zijn betrokken in de criminaliteit en hebben contact (gehad) met justitie. Jongeren benoemen deze vrienden achteraf vaak als 'slechte invloed'.
De groepsdruk is in de vriendengroep groot:

'Ik wilde mezelf bewijzen.'
'Ik durfde niet af te haken.'
'Ik wilde respect in de groep.'
'Ik pleegde onder invloed van mijn vrienden.'

Jongeren benoemen vaak een kleine groep (5) als 'echte vrienden'. Ze gebruiken daarvoor woorden als:

'Zij zijn als een broer.'
'We kunnen alles tegen elkaar zeggen.'
'We zijn samen opgegroeid.'

Middelengebruik
Naar het gebruik van verdovende middelen is niet expliciet gevraagd. Impliciet kwam alcohol-hasj-, wiet- en cocaïnegebruik in veel interviews wel aan de orde. Soms ook als aanleiding of katalysator voor strafbare feiten. Verschillende jongeren benoemen alcoholgebruik als katalysator voor het gepleegde delict (vaak geweld in het uitgaansleven).
Twee respondenten hebben vanwege drugssmokkel gedetineerd gezeten.
Twee respondenten verhalen over zeer langdurig gebruik van hard drugs (zie bijvoorbeeld portret van André, p. 72) wat leidde tot strafbare feiten (diefstal).

School, werk, geld
Het ontbreken van een zinvolle dagbesteding wordt door de jongeren gezien als een belangrijke reden voor het plegen van strafbare feiten. Verveling leidt dat baldadigheid, leidt tot strafbare feiten.
Ook financiële redenen spelen een rol. Soms wordt simpelweg 'meer geld willen hebben' als reden genoemd. Voor de twee jongeren die voor drugssmokkel zijn opgepakt gold in beide situaties hoog opgelopen schulden als belangrijkste motief om de gok te wagen (zie de portretten van André, p. 72 en Roxanne p. 80).

Zichzelf
Jongeren noemen als we hen vragen naar de oorzaak voor het plegen van criminele activiteiten vaak zichzelf. Onder invloed van alcohol of drugs, of door onvoldoende zelfregulatie, hebben jongeren zichzelf niet in de hand: ze weten van zichzelf dat ze snel gaan vechten, een kort lontje hebben.

'Als iemand racistisch doet, ga ik vechten.'
'Als ik uitgescholden wordt, ga ik vechten.'
'Ik word snel boos.'
'Als ik boos word, wordt het zwart.'

De laag geschoolde jongeren lijken vaker dan de wat hoger geschoolde jongeren de oorzaak voor delictgedrag buiten zichzelf te leggen. Ze ontkennen dat ze iets gedaan hebben, bagatelliseren hun aandeel of spreken zichzelf tegen.

'Ik heb maar 1 hakenkruis getekend, maar er was een jongen die heel de muur vol tekende. En daar hebben ze mij ook voor beschuldigd, zeg maar. Ik heb er wat er overheen gegooid en toen met de bezem weer weggeveegd. Die van hem heb ik laten staan. Toen heeft hij mij genaaid en toen moest ik 24 uur taakstraf doen dus.'
(LVG-jongere, 16 jaar, verblijft in orthopedagogisch instituut)

4.2 Stoppen met criminaliteit

Slechts één van de geïnterviewde jongeren (een jongere die gedetineerd is) geeft aan de criminaliteit niet vaarwel te willen zeggen:

'Ik ben liever dealer dan junk.'

De overige 16 gedetineerde jongeren spreken uit te willen stoppen met criminaliteit. Voor een deel zal de wens de vader van de gedachte zijn. Voor een deel gaat het mogelijk om sociaalwenselijke antwoorden gaan. We komen daar in 4.3 nog op terug.

Geloof

De meeste geïnterviewde jongeren zeggen te geloven dat het hun lukt om te stoppen/gestopt te blijven. Sommige jongeren zijn ambivalent: zeggen wel te willen stoppen, maar komen onmiddellijk daar achteraan met redenen waarom dat misschien niet gaat lukken. Zij zijn bang dat ze terugvallen in hun oude gedrag of dat ze door oude vrienden of andere externe omstandigheden weer terug op het criminele pad geraken.

'Als ik de kansen niet krijg die ik behoor te krijgen dan moet ik wel'.

Zelf willen

Uit ons onderzoek is gebleken dat wanneer jongeren het hebben over stoppen met criminaliteit ze bijna allemaal noemen dat ze 'het zelf moeten willen'. Ze geven aan dat ze alleen zelf kunnen zorgen dat ze stoppen met criminaliteit. Zo zeggen jongeren bijvoorbeeld:

'Je moet het zelf willen'.

'Als het gaat om veranderen is er één belangrijke persoon in het hele geheel, wil jij veranderen dan kan dat.'

Ouder worden

Verschillende respondenten in ons onderzoek noemen ouder worden of wijzer worden als reden om te stoppen met criminaliteit.

'Ik ben ook ouder aan het worden (…) criminaliteit trekt me niet meer zoveel'.

'Je jeugd is iets waar je altijd op terug zult kijken en ik denk van het is genoeg geweest.'

Jongeren noemen ook hun eigen ontwikkeling als reden om te stoppen. Jongeren vertellen dat ze hebben nagedacht over de gevoelens van de slachtoffers en dat ze de gevolgen van hun daden zijn gaan inzien.

Vaardigheden

Jongeren noemen vaak dat ze door deelname aan bepaalde programma's vaardigheden hebben geleerd die hen helpen om uit de criminaliteit te komen of te blijven. Bijvoorbeeld:

'Via groepstherapie heb ik geleerd risico's te herkennen'.

'Ik heb mijn gevoelens leren uiten'.

De jongeren geven aan dat ze het belangrijk vinden om bepaalde vaardigheden te ontwikkelen. Hierbij worden vaak vaardigheden genoemd zoals het leren communiceren, omgaan met gevoelens/ agressie en in het algemeen zichzelf kunnen ontplooien en groeien.

Uit de interviews blijkt dat de jongeren die bepaalde vaardigheden hebben geleerd, dat ook als reden opgeven om te stoppen met criminaliteit. Ze hebben het gevoel dat ze "normaal" kunnen functioneren in de maatschappij.

Andere prioriteiten
Verschillende respondenten geven aan dat hun prioriteiten zijn veranderd in het leven. Sommige geven aan dat vrienden niet meer op de eerste plaats komen, maar dat ze meer belang zijn gaan hechten aan studie en werk. Geld of goederen worden minder belangrijk als ook het hebben van statusverhogende kleding.

'Ik vind het geld, zeg maar, niet meer zo belangrijk voor mij'.
'Als je genoeg hebt, dan is het genoeg (geld). Je hoeft niet meer te hebben dus ik heb ook geen vergaringdwang (meer).'

Geen crimineel (meer) willen zijn
Enkele jongeren noemen dat ze geen crimineel willen zijn of zo gezien willen worden.

'Ik wil helemaal geen crimineel zijn, zo ben ik niet'.
'Het voelt goed om geen crimineel te zijn'.
'Ik wil niet dezelfde mislukkeling worden als al die anderen jongeren die vast zitten'.

Het hebben van een positief *peer*-voorbeeld, dat wil zeggen iemand uit dezelfde leeftijdcategorie die ook in de criminaliteit heeft gezeten maar is gestopt, wordt als helpend beschouwd om hun beeld van zich zelf te vormen als iemand die niet crimineel is.

Familie
Wanneer de jongeren familie noemen als reden om te stoppen met criminaliteit dan gaat het vaak om de moeder of om het kind van de jongere. Minder vaak worden genoemd de broers/zussen, vader of overige familie. Een aantal jongeren geeft aan dat de vader niet altijd een positieve invloed heeft op het stoppen met criminaliteit. Zo zeggen enkele jongeren:

'Mijn vader is op de achtergrond'.
'Mijn moeder toont begrip, mijn vader niet'.
'Mijn moeder is de enige die ik vertrouw'.

De jongeren benoemen dat ze:

'Hun band met de familie niet verder willen beschadigen'.
'Familie geen pijn en verdriet meer aan willen doen'.
'Thuis het goede voorbeeld willen geven broertjes en zusjes'.

Jongeren ervaren veel steun van de ouders tijdens het uitzitten van hun straf of zeggen het zeer te betreuren als (een lid van) de familie er niet voor hen is.

'De familie weet waarvoor ik zit'.
'Mijn zus komt niet langs, mijn ouders wel'.
'De band met mijn ouders is sterker geworden'.

Moeder
Tijdens detentie lijkt de loyaliteit naar de ouders te groeien en betuigen veel jongeren spijt aan hun ouders en spreken de wens uit dat hun ouders trots zijn op hen.
Veel jongeren noemen vooral spijt ten aanzien van hun moeder als belangrijke reden om niet weer de fout in te gaan. Niet voor niets was het nummer van rapper *Keizer* 'mamma sorry' ten tijde van ons onderzoek erg populair in de justitiële jeugdinrichting.

mama sorry dat ik vast zit, shit ik ben er weer
mama sorry dat ik vast zit, ik weet het doet je zeer
mama sorry dat ik vast zit, weet dat ik beloofd had
dat ik niet meer naar binnen ging voor de derde keer

en ik weet dat ik verloren heb, weet dat ik die die dummy ben
weet dat ik weer binnen zit, shit ik ben er weer
en ik weet dat je vertrouwen had, weet dat je nog van me houdt
maar mama echt dit is de laatste keer, ik probeer
mama sorry dat ik vast zit.
(Bron: www.Songteksten.nl)

Eigen kind
Vier van de respondenten hebben een kind (variërend in leeftijd van enkele maanden tot zeven jaar). Voor één respondent geldt dat het hebben van een relatie en het krijgen van een kind hem heeft geholpen om blijvend te stoppen. Voor de andere drie respondenten geldt dat zij startten dan wel doorgingen met criminaliteit nadát ze vader/moeder waren geworden op redelijk jeugdige leeftijd. Toch noemen ook zij nu ze zijn gestopt, hun kind als belangrijke drijfveer om te blijven stoppen. Een respondent die vader werd op het moment dat hij gedetineerd raakte voert na zeven jaar detentie een hele strijd om een omgangsregeling te krijgen met zijn dochter. Hij verwoordt dat als volgt:

'Mijn dochtertje is het allerbelangrijkst en dat zal de rest van mijn leven zo blijven'.

(Cel)straf
Een andere reden die door veel jongeren genoemd wordt als reden om te stoppen met criminaliteit is de (cel)straf die op het plegen van delicten staat. Het gaat dan bijvoorbeeld om het risico om weer gepakt te worden door politie/justitie, het risico op een hogere straf en het risico om (weer) lang vast te komen zitten.

4.3 Conclusies t.a.v. beginnen met criminaliteit

Risico- en beschermende factoren
We hebben de respondenten gevraagd hoe zij gekomen zijn tot het plegen van strafbare feiten. In hun antwoorden komt informatie naar voren over de risico- en beschermende factoren. Die komen redelijk overeen met de meest gangbare onderscheiden risicofactoren (Van der laan et al., 2009)
Bijna alle jongeren in ons onderzoek noemen 'thuis', vrienden en school/werk/geld als van invloed op de start van het plegen van strafbare feiten. Daarnaast worden de buurt genoemd, het ontbreken van een zinvolle dagbesteding en middelengebruik.

Invloed van 'thuis' en vrienden
Veel jongeren ervaren hun thuissituatie als instabiel. Ook de jongeren die niet meer thuis wonen spreken bijna allemaal over een thuissituatie waarin om uiteenlopende redenen sprake was van veel onrust. Uit onderzoek (Heiden-Attema & Bol, 2000) blijkt dat een instabiele thuissituatie niet direct hoeft te leiden tot een toename van delinquent gedrag, maar wel kan leiden tot een vergroot aantal risicofactoren. In dat kader worden onder andere een keuze van 'verkeerde' vrienden, zwakke schoolmotivatie en spijbelgedrag genoemd.
De jongeren uit ons onderzoek bevestigen dat beeld. Veel jongeren vertellen dat ze, omdat ze niet graag thuis waren, al jong veel op straat 'hingen' en bijna altijd lag daar de eerste kennismaking met criminaliteit. Zie bijvoorbeeld het portret van Myrthe op p. 79.
Jongeren die uit een risicovolle gezinssituatie komen oriënteren zich meer dan andere jongeren op leeftijdsgenoten en hebben vaak grote vriendengroepen (Heiden-Attema & Bol, 2000). Veel van onze respondenten spreken ook over grote groepen vrienden, die ze op straat of in het uitgaansleven treffen. Verschillende jongeren zeggen vrienden te hebben die

(ook) in aanraking zijn (geweest) met politie. Vrienden met politiecontacten worden als belangrijke risicofactor beschouwd, vaak niet zo zeer voor het starten met delictgedrag, maar wel voor het persisteren in delinquent gedrag (Farrington en Welsh, 2007). Dat geldt nog in sterkere mate voor delinquente LVG-jongeren (Koolhof et al., 2007a). Zij zijn extra kwetsbaar voor de invloed van niet-delinquente vrienden.
Veel jongeren geven er blijk van zich te realiseren dat 'verkeerde' vrienden van invloed zijn op hun criminele loopbaan en geven aan om die reden te willen kiezen voor andere vrienden. Ze ervaren het vaak ook als lastig om uit een vriendenkring te stappen. Een jongen zegt daarover:

'Als ik sterk genoeg ben, ga ik ergens anders wonen.'
(jongen, 18 jaar, gedetineerd)

De meeste *desisters* hebben heel bewust voor andere vrienden gekozen, vaak door naar een andere woonplaats te verhuizen. We komen daar in 4.4 nog op terug.

Zelf grip op stoppen?

Zowel waar het gaat om beginnen met criminaliteit als waar het gaat om stoppen met criminaliteit noemen jongeren zichzelf als belangrijke vaak als belangrijkste motor. Sommige antwoorden bij het beginnen met criminaliteit wijzen er op dat jongeren beseffen dat zij zelf het startpunt zijn van het strafbare feit. Sommige jongeren lijken ook te willen zeggen 'ik kon er niks aan doen, zo ben ik nu eenmaal'. En andere jongeren, met name de lager geschoolde jongeren, zijn geneigd tot externe attributie: de oorzaak voor hun delictgedrag ligt bij anderen of bij de omstandigheden.
Aan de LVG-jongeren uit onze onderzoeksgroep willen we hier kort nog wat meer aandacht besteden. Uit onderzoek blijkt dat er weinig verschil in impulsiviteit (een belangrijke risicofactor voor delinquentie) is tussen LVG en niet-LVG jongeren die delictgedrag tonen (Koolhof et al., 2007b). Toch zijn LVG-jongeren aanzienlijk kwetsbaarder voor delinquent gedrag dan niet LVG-jongeren. Koolhof, Loeber en Collot d'Escury (2007a) wijten dat met name aan de 'cognitieve rem', die bij delinquente LVG-jongeren lijkt te ontbreken. Zij vragen zich af of deze jongeren de consequenties van hun gedrag wel kunnen overzien. Moet de conclusie zijn, zo vragen zij zich af, 'dat de LVG-jongeren het wel weten, maar niet kunnen: het gaat te snel, ze hebben het delict als het ware gepleegd voordat ze het beseffen? (Koolhof et al., 2007a).' Dit zou mogelijk ook verklaren waarom de LVG-jongeren in ons onderzoek sterk geneigd zijn hun betrokkenheid bij delictgedrag te ontkennen of een draai te geven aan het verhaal over hun delictgedrag die hier en daar ongeloofwaardig over komt.

'Ik heb zelf niet ingebroken. Ik was er wel bij. Maar ik heb het niet zelf gedaan.
Ik heb niet gezegd van "kom we gaan inbreken". Zo ben ik niet.'
(jongen 17, gedetineerd geweest)

Het lijkt ons een interessant onderwerp voor verder onderzoek.

4.4 Conclusies t.a.v. stoppen met criminaliteit

Redenen om te stoppen met criminaliteit
Jongeren dragen diverse redenen aan om te stoppen met criminaliteit.
De jeugdige overtreders en de *desisters* doen dat in meer of mindere mate al in retrospectief, de *wannabe-desisters* speculeren vooral over wat zou kunnen helpen om hen te laten stoppen met criminaliteit.

- *Maturation*

De jeugdige overtreders voldoen aan het beeld van de *age crime curve*, die laat zien dat een groot deel van de jongeren in de late adolescentie stopt met criminaliteit. De jeugdige overtreders zijn over het algemeen tussen hun 18e en hun 20e gestopt met het plegen van strafbare feiten. Een taakstraf of leerstraf, een boete, in een enkel geval enkele weken in een huis van bewaring, bracht hen tot bezinning. *Maturation*, rijper worden, dat wil zeggen ouder en wijzer worden, is in die gevallen de belangrijkste reden geweest om te stoppen.

> 'Op een geven moment ga je je afvragen, wil ik verder gaan met al die shit en dan misschien een keer gepakt worden en dan is het helemaal afgelopen. Een strafblad staat niet echt netjes op je CV. Voor mijzelf is het een omslagpunt geweest. Ik dacht "nou ga ik het anders doen". Tot mijn zeventiende heb ik niks aan school gedaan. Tegenwoordig ga ik met plezier naar school. Ik ben heel anders gaan denken.'
> (jeugdige overtreder, taakstraf voor geweld, 21 jaar)

Voor een deel zal dat ook voor de groep jonge *wannabe-desisters*, gaan gelden, die grotendeels nog gedetineerd zijn in een justitiële jeugdinrichting. Verscheidene *wannabe-desisters* zeggen in elk geval de criminaliteit ontgroeid te zijn en na detentie het rechte pad op te gaan en te blijven. Sommige beargumenteren dat ook met het ontgroeid zijn van het delictgedrag.

- *Straf*

Op de jeugdige overtreders had de taakstraf vaak wel indruk, niet zo zeer (het uitvoeren van de) taakstraf zelf, maar het besef dat ze 'verkeerd bezig' waren leidde tot een ommekeer. De respondenten die hun taakstraf in jongerencentrum de Tavenu (Waalwijk) hebben uitgevoerd zijn – in tegenstelling tot de meeste andere respondenten - positief over de taakstraf, vooral over de daarbij behorende begeleiding en het feit dat ze de taakstaf in het jongerencentrum mochten doen, waar ze graag komen. Ook na het vervullen van die straf blijven ze vaak nog contact houden met de begeleider van de taakstraffen in Tavenu of andere jongerenwerkers. Over het algemeen lijkt het uitvoeren van een taakstraf op de *wannabe-desisters* weinig indruk achtergelaten te hebben.
Detentie maakt op de meeste respondenten meer indruk. Zo zat een van de jeugdige overtreders 20 dagen in een Huis van bewaring. Ze zegt daarover:

> 'Taakstraf is drie weken en na drie weken ben je het weer vergeten. Als je in de gevangenis komt dan vragen ze je helemaal uit. Als je binnenkomt dan moet je je helemaal uitkleden en dan word je gewoon gekwetst eigenlijk.'

De afschrikkende werking, het schokeffect en de angst voor (of toenemende afkeer van) het 'gevangenisleven' lijken impact te hebben (gehad) op diverse jongeren. Jongeren ervaren doordat ze gepakt zijn, dat de pakkans voor een delict groter is. Daarbij ervaren zij dat de 'kosten' van de straf hoger zijn dan de baten van het delict. Of de *wannabe-desisters* daadwerkelijk stoppen met criminaliteit door de straf die ze uitzitten of de (mogelijke) straf die hen boven het hoofd hangt is nog de vraag. Besluiten om te stoppen leidt niet altijd tot daadwerkelijk stoppen, stelt Maruna (2001: 23). Dat is ook aangetoond in een onderzoek van Burnett en Maruna (2004). Meer dan 80% van bevraagde gedetineerden zei te willen stoppen

met criminaliteit. Twintig maanden na ontslag uit de gevangenis bleek 60% weer op het criminele pad te zijn beland.
Voor de *desisters* is gevangenisstraf een belangrijke ommekeer geweest. Het is niet altijd de eerste aanleiding geweest voor *desistance* (lees bijvoorbeeld het verhaal van Jaimie, op p. 75), maar detentie heeft wel veel impact op hen gehad.

- *Familie*

Op basis van een analyse van een deel van de data van dit onderzoek constateerde Indra Hooijen (2009) al eerder in haar afstudeerscriptie hoe belangrijk de familie is voor de geïnterviewde jongeren. Aan de ene kant is de thuissituatie voor jongeren soms aanleiding, soms katalysator voor delictgedrag, aan de andere kant noemen erg veel jongeren hun familie als belangrijke reden om te stoppen met criminaliteit.
Veel gedetineerde jongeren ervaren de familie als steun en toeverlaat tijdens detentie en een reden om te stoppen met criminaliteit na detentie.
Jongeren uit alle drie de categorieën noemen familie als belangrijke reden om te stoppen. Ze noemen spijt dat ze hun ouders pijn hebben gedaan (zie bijvoorbeeld het portret van Christiaan, p. 74), een goede zoon of dochter willen zijn, vaak ook een voorbeeld willen zijn voor jongere broers of zusjes (zie bijvoorbeeld het portret van Jordi, p. 76).

- *Eigen kind*

Vier van onze respondenten zijn vader/moeder. In diverse onderzoeken is een verband aangetoond tussen het krijgen/hebben van een kind en stoppen met criminaliteit (Graham & Bowling, 1995; Sampson & Laub, 1993). Voor twee vrouwelijke *desisters* geldt dat zij op jeugdige leeftijd zwanger werden en dat dat in eerste instantie geen aanleiding was om te stoppen. Nu ze wat ouder zijn is voor hen, net als voor de twee mannelijke *desisters*, hun kind een belangrijke drijfveer om te stoppen én gestopt te blijven.

- *Belangrijke (andere) levensgebeurtenissen*

Naast het krijgen van een kind kunnen ook andere belangrijke levensgebeurtenissen invloed uitoefenen op stoppen met criminaliteit. We noemden in paragraaf 1.3 al dat het aangaan van een huwelijk (Bersani, Laub, Nieuwbeerta, 2009), het krijgen van werk (Uggen, 2000), (hernieuwde) betekenis verlenen aan religie (zie Giordano, Longmore, Schroeder, Seffrin, 2008) of het krijgen van andere vrienden (Warr, 1998) bijdraagt aan stoppen met criminaliteit. Hoe precies die beïnvloedingsprocessen verlopen (kip-of-het-ei) kunnen we uit ons onderzoek niet afleiden.
Alle drie de groepen jongeren uit ons onderzoek noemen werk, school, een relatie als belangrijke drijfveren om te (gaan) stoppen. Voor de jongeren die gestopt zijn hebben werk, een opleiding of een partner een rol gespeeld in het stopproces. Twee mannelijke *desisters* noemen een partner als hun 'reddende engel' (zie portret André p. 72 en Jaimie p. 75), terwijl twee vrouwelijke *desisters (zie portret van Roxanne, p. 80)* juist proberen om afstand tot hun partners te creëren, omdat die hen meer richting criminaliteit trekken.
Voor wat betreft verandering van vriendenkring blijken de *desisters* uit ons onderzoek vaak heel bewust voor andere vrienden te hebben gekozen, om zich te behoeden voor terugval in de criminaliteit. In dit geval lijkt dus eerst de keuze te komen voor een leven zonder criminaliteit en pas dan de keuze voor andere vrienden. Ook de *wannebe-desisters* noemen niet zo zeer veranderen van vrienden als drijfveer, maar eerder wordt breken met vrienden als belangrijke voorwaarde beschouwd om te stoppen.

- *Menselijk kapitaal*

Jongeren in ons onderzoek geven aan dat het ontwikkelen van (sociale) vaardigheden hen helpt minder strafbare feiten te plegen. Met name de jongeren die voor geweldsdelicten zijn veroordeeld noemen dat. Leren omgaan met agressie (werken aan 'het korte lontje'), leren uiten van gevoelens zijn belangrijke vaardigheden om niet in de oude fout te vallen.

Discrepantie tussen willen stoppen en daadwerkelijk stoppen

In de voorlaatste regel van het refrein van Rapper Keizer (zie paragraaf 4.2) - *maar mama echt dit is de laatste keer, ik probeer* – komt fantastisch tot uiting wat veel jongeren ook lijken uit te willen drukken. Aan de ene kant zeggen diverse jongeren er van overtuigd te zijn dat ze er mee op willen houden, dat ze geen crimineel meer willen zijn, voor zichzelf, voor hun moeder. En aan de andere kant uiten ze veel twijfel of het wel gaat lukken.
In het uiten van 'willen stoppen' lijken in elk geval de volgende drie variaties te zitten:

- *Ik wil stoppen en ik ga er voor dat dat ook lukt.* De jongeren die we als *desister* hebben gekwalificeerd zijn zeer beslist over hun wens om te stoppen en gestopt te blijven. Zij hebben helder wat zij willen, wat er voor nodig is om dat doel te bereiken en hoe zij die voorwaarden kunnen realiseren.
- *Ik zeg dat ik wil stoppen, maar eigenlijk weet ik nog niet of ik dat wil.* Bij enkele *wannabe-desisters*, met name de jongeren met een lichte verstandelijke beperking, zien we dat beeld terug. Het ene moment beslistheid, het volgende moment laten merken het allemaal wel spannend te vinden en nog niet zo goed te weten of ze wel willen stoppen.
- *Ik wil stoppen, maar ik betwijfel of dat gaat lukken.* De *wannabe-desisters* tonen bijna allemaal een grote mate van ambivalentie in hun wil om te stoppen. Aan de ene kant zeggen zij te willen stoppen, maar opvallend vaak komt er een 'maar' achteraan.

Hoe kunnen we die ambivalentie duiden? Er bestaat een 'spanning', die volgens de socioloog de criminologische anomietheorie van Robert K. Merton (Lissenberg, Van Ruller & Van Swaaningen, 2001) een mogelijke reden vormt om criminele handelingen te (blijven) plegen. Wanneer mensen niet op een legale manier aan hun behoeften en doelen kunnen voldoen zijn zij geneigd om deze doelen en wensen dan maar op een illegale manier te bereiken. Zij passen niet hun doelen aan, maar passen de manier waarop ze deze willen bereiken aan. Jongeren willen wel graag een 'gewoon' leven leiden, zonder criminaliteit, maar ze weten lang niet altijd hoe zij op een conventionele manier zichzelf kunnen ontplooien. Diverse jongeren geven aan weinig geloof in hun eigen mogelijkheden te hebben om op het goede pad te blijven.
Maruna noemt dat 'doomed to deviance' (2001: 74):

> '…they are sick of offending, sick of prison, and sick of their position in life. (…) Yet, they said that they feel powerless to change their behavior because of drug dependency, poverty, a lack of education or skills, or societal prejudice.'

Jongeren tonen zich hierin fatalistisch en weinig hoopvol. 'Shit happens'. Het is nu eenmaal zo en deze jongeren ontberen het gevoel dat zij daar zelf de hand in kunnen hebben om het te veranderen. Monica Barry (2007) betoogt dat jongeren juist in de criminaliteit vaak een manier vinden om een positie te verwerven en bepaalde vaardigheden te ontplooien, omdat ze dat elders (in sport, in onderwijs) niet kunnen. Zeker de jongeren die in detentie verblijven hebben wel het besef dat er ook veel nadelen kleven aan deze levenswijze en willen wel een ander pad inslaan, maar ze uiten ook nog duidelijk twijfels.

De *desisters* die het gelukt is om te stoppen en die hoopvol zijn over hun mogelijkheden om gestopt te blijven, zien zichzelf in dat proces als belangrijke actor. Zij hebben veel meer dan de *wannabe-desisters* besef van hun eigen krachten en mogelijkheden. We gaven in paragraaf 1.4 aan hoe *agency* (het besef hebben dat je je lot in eigen hand kunt nemen)

beschouwd wordt als een van de belangrijkste aspecten in het veranderingsproces van delinquent naar *desister.* Als de jongere besef heeft van zijn a*gency*, van zijn vermogen om *z*elfstandig te handelen en eigen vrije keuzes te maken, als hij het idee heeft dat hij zelf het verschil kan maken, dan is dat een eerste belangrijke stap richting *desistance*.
De *wannabe-desisters* zijn zich nog onvoldoende bewust van hun *agency* en verkeren nog niet in de fase van volledige bewustwording van de onwenselijkheid van de situatie, die Clonen (2009) als belangrijke eerste stap beschouwt in het proces van *desistance* (zie paragraaf 1.4). De jongeren overwegen wel om te stoppen, wegen voor- en nadelen af, maar hebben nog geen besluit genomen. Hier ligt naar ons idee een belangrijke mogelijkheid voor beïnvloeding van de jongeren door een professional. Als de professional de jongere net dat duwtje de goede kant op kan geven en hem bij zijn eigen mogelijkheden en krachten kan brengen, kan dat het 'dubbeltje op zijn kant' in de goede richting laten rollen.

5 Een toekomst zonder criminaliteit?

Inleiding
De respondenten van ons onderzoek verkeren in verschillende stadia van een criminele loopbaan. Sommigen hadden net hun eerste stappen op het criminele pad gezet, sommigen zijn al meerdere keren veroordeeld voor stafbare feiten en sommige jongeren blikken terug op hun criminele loopbaan en zijn er van overtuigd dat zij dit (criminele) pad definitief hebben verlaten. We hebben de jongeren ook de vraag voorgelegd hoe zij naar hun toekomst kijken (5.1) en wat zij als belemmerend ervaren of ervaren hebben bij het stoppen met criminaliteit (zie paragraaf 5.2) en wat zij als helpend ervaren of ervaren hebben in het stoppen met criminaliteit (5.3).

5.1 Toekomstbeelden

We hebben jongeren gevraagd hoe zij denken dat hun toekomst er (over 5 jaar bijvoorbeeld) uit ziet. Alle jongeren blijken vooral hele gewone doelen na te streven in de zin van een partner, kinderen en fijn werk.

Huisje, boompje, beestje
Autochtoon en allochtoon, veel van de geïnterviewde jongeren, ook de jongeren van 16, 17 jaar noemen vaak letterlijk 'huisje, boompje, beestje' als toekomstdroom.
Dat betekent een leven met een partner en kinderen.
In een mooi huis.

> 'Een vrijstaand huis, dan heeft niemand last van mijn muziek.'

Voor de jonge respondenten (16, 17) is dat een vager beeld dan voor de wat oudere respondenten.

Hobby's
Slechts enkele jongeren noemen een hobby in hun toekomstdroom, zoals goed willen zijn in een bepaalde sport of spelen in een eigen band. Dat is niet verwonderlijk als je bedenkt dat ook weinig jongeren sport of muziek als een belangrijke vrijetijdsbesteding noemen (zie paragraaf 4.1).
Het zijn vooral de jeugdige overtreders die ambities hebben op dit vlak.

Studie en werk

> 'Ik ga gewoon kappen met alles, weer naar school, gewoon diploma's halen en beginnen met een eigen zaak of werken bij een bedrijf.'
> (jongen,19 jaar, in detentie, afgebroken Mbo)

Bijna alle jongeren in detentie die nog geen studie hebben afgerond noemen een studie die ze willen gaan volgen. De *wannabe-desisters* hebben vaak grotere plannen, die iet wat irreëel lijken. Opvallend vaak noemen zij het beginnen van een eigen zaak als toekomstdoel. Sommigen geven aan het vooral belangrijk te vinden om rijk te worden.
Bij de jeugdige overtreders en de *desisters* zijn de toekomstbeelden voor wat betreft school en werk vaak wat concreter. Zij geven duidelijk blijk van kennis over (vervolg)opleidingen en beroepen die zij ambiëren. Deze lijken reëel.

Vrienden
De antwoorden ten aanzien van vrienden zijn ambivalent. Aan de ene kant geven verscheidene jongeren aan los te willen komen van oude vrienden die horen bij het delictgedrag. Tegelijkertijd geven veel jongeren aan vrienden als belangrijk te beschouwen voor hun toekomst.

Anderen helpen met hun ervaring
Enkele jongeren geven aan graag anderen jongeren te willen helpen om te voorkomen dat zij in de criminaliteit belanden of ze willen met jongeren werken die al in de criminaliteit zijn beland. Zij geven aan hun eigen ervaringsdeskundigheid daarbij in te willen zetten. Een respondent wil rechten gaan studeren zodat hij jongeren kan helpen die onterecht beschuldigd worden.
Een jongen (19 jaar, gedetineerd) verwoordt dat als volgt:

> 'Ik wil in de toekomst o kist voor de jongeren doen. Niet alleen binnen, ook buiten. Met mijn ervaring. Dat ik naar scholen ga en zo. En wil een soort rechtswinkel open. En dan kan ik zeggen 'ik heb vastgezeten. En dan kan ik voordat ze de bajes in gaan, zeg maar, met hen praten, dat het niet goed is wat ze doen.'

Veranderen
Jongeren geven op de vraag hoe zij hun toekomst zien vooral ook aan dat ze willen laten zien aan anderen dat ze veranderd zijn.

Ik wil laten zien dat ik veranderd ben.
Ik wil beter nadenken.
Ik wil mijn ouders blij maken.
Ik wil mijn geld eerlijk verdienen.
Ik wil dit in elk geval niet meer.
Ik wil me goed gedragen.
Ik wil niet meer in de verleiding komen.
Ik wil niet meer in de criminaliteit.

Onzekerheid
Jongeren vertellen ook onzeker te zijn over hun toekomst. De groep *wannabe-desisters* weet vaak niet waar zij aan toe zijn, hoe lang zij nog in detentie zullen blijven bijvoorbeeld. Sommigen wachten lijdzaam op wat komen gaat:

> 'Ik denk daar nu nog niet over na, want ik weet niet wanneer ik buiten ben

Ook *wannabe-desisters* die in een orthopedagogisch instituut verblijven, weten niet zo goed wanneer zij toe zullen zijn aan een volgende stap. Sommigen kunnen geen geduld opbrengen om af te wachten wat de toekomst hen zal brengen.

5.2 Belemmerend om te stoppen

Als het gaat om stoppen met criminaliteit wordt de eigen wens om te stoppen door de respondenten positief ingeschat, maar veel jongeren uiten ook onzekerheid: ze schatten in dat de omgeving het hen wel eens moeilijk zal kunnen maken.
Jongeren noemen verschillende redenen waarom ze mogelijk toch weer terug zullen vallen in de criminele sfeer.

Minder kansen
Zij schatten in last te hebben van hun verleden in het creëren van een goede toekomst:
- Voor sommige beroepen heb je een bewijs van goed gedrag nodig.
- Geen diploma.
- Geen baan kunnen vinden omdat werkgevers denken; eens een dief, altijd een dief.
- Er niet in slagen een positie te verwerven in de maatschappij

'Ik word nagekeken, herkend en zit steeds vast aan wat ik heb gedaan.'
'Mensen kennen mij en spreken kwaad over mij.'

Vallen voor verleiding
Ook schatten sommige jongeren in dat weer voor de verleiding van criminaliteit kunnen vallen onder andere doordat:
- Ze geld nodig hebben.
- Ze uit verveling weer rottigheid uit zullen gaan halen.
- Ze vergeten wat er tijdens de straf geleerd is.

'Ik kom weer criminele vrienden tegen.'
'Ik zie weer drugs en alcohol en ga dan weer gebruiken.'
'Vrienden vragen me weer om mee te doen met criminaliteit.'

Detentie
De jongeren die nog in detentie verblijven en de jongeren die gedetineerd zijn geweest noemen in het uitzitten van hun straf de volgende belemmerende factoren voor een criminaliteitsvrije toekomst:
- De behandeling sluit niet aan.
- Gedwongen worden om te stoppen helpt niet.
- Ik werd gewoon tussen andere criminelen gestopt.
- Het vervolg van opsluiting (hoe lang nog) was niet duidelijk.

Enkele jongeren noemen de groepsdruk als belemmerend om hulp te vragen bij professionals in de justitiële jeugdinrichting.
- Als je wilt praten kun je dat beter niet doen omdat andere jongeren je dan als verrader zien.

Professionals in JJI of PI
Meer specifiek benoemen jongeren in het contact met de hulpverleners met wie ze te maken hebben tijdens het verblijf in detentie de volgende belemmerende factoren:
- Professionals zegen dat ze het snappen, maar dat is niet zo.
- Professionals tonen afkeuring tegen je als persoon.
- Professionals tonen zich niet betrokken.
- Ik heb geen vertrouwen in de professionals
- Ik neem de professional niet serieus, want hij is toch niet betroken bij mij.
- Ze komen hun afspraken niet na.
- Ze doen alleen hun werk.
- Ze zijn niet echt geïnteresseerd in ons.

We komen in hoofdstuk 6 nog uitgebreid terug op de ervaringen van jongeren met sociale professionals.

5.3 Helpend om te stoppen

Jongeren hebben ook aangegeven wat hen kan helpen als het gaat om stoppen met criminaliteit.

Eigen netwerk
Jongeren verwachten vooral steun en motivatie van familie en vrienden bij het stoppen met criminaliteit. Jongeren vinden het belangrijk dat ze zowel in goede als slechte tijden steun ontvangen van hun familie en vrienden. Deze steun kan bestaan uit praten, voor elkaar klaar staan en de jongere blijven motiveren om op het rechte pad te blijven.

Grenzen en perspectief
Duidelijke grenzen stellen en perspectief bieden wordt door de jongeren vaak genoemd als helpend bij het stoppen. Wat vaak genoemd wordt is dat jongeren graag duidelijke en eenduidige regels krijgen, de regels dienen wel duidelijk en goed uitgelegd te worden.

Andere vrienden
Verder wordt het niet meer omgaan met dezelfde (criminele) vrienden ook als helpend gezien. Jongeren ervaren de groepsdruk als bemoeilijkend bij het stoppen. De *desisters* geven vaak aan dat ze radicaal van vriendengroep zijn veranderd. Om die reden zijn ze vaak verhuisd naar een andere plaats, zodat ze de verleiding om om te gaan met oude vrienden gemakkelijker kunnen weerstaan.
Van de gedetineerde jongeren geven enkelen aan niet terug te willen gaan naar hun oude adres.

> 'Als ik sterk genoeg ben ga ik ergens anders wonen.'

Maar de meesten zeggen terug te willen naar hun ouders/vrienden, naar de woonplaats waar ze vandaan komen.

Steun van een professional
In het proces van stoppen met criminaliteit verwachten jongeren van een professional praktische steun en morele steun.
Praktisch
Jongeren verwachten van professionals hulp bij praktische zaken voor wat betreft:
- Werk/ school
- Hulp bij geldproblemen
- Hulp bij gedragsproblemen
- Woonruimte
- Nuttige vrijetijdsbesteding

Moreel
Jongeren noemen als het gaat om morel steun met name de bejegening van een professional:
- Me niet als crimineel behandelen.
- Me als een volwassene behandelen.
- Niet altijd formeel gedragen maar ook af en toe humor gebruiken.
- Niet rechtstreeks uit het lesboekje handelen.
- Aandacht voor me hebben.
- Ook mijn positief gedrag zien en niet alleen kijken naar negatieve dingen.
- Me (blijven) motiveren.
- Moeite doen voor me.

- In me geloven.
- Zelf weten wat het is om te stoppen.

Nazorg
Verder noemen de jongeren ook vaak dat de nazorg (na detentie) zeer belangrijk is. Zij vinden dat er meerdere partijen bij betrokken moeten worden, zo noemen zij vaak leraren, school, ouders et cetera.
Ze geven ook aan graag ook na detentie nog op iemand terug te kunnen vallen die over hun schouders mee blijft kijken en eventueel bijstuurt waar nodig.

5.4 Conclusies

Draagt gedetineerd zijn bij aan *desistance*?
De meningen van de jongeren zijn verdeeld over de vraag of gevangenisstraf hen helpt of heeft geholpen bij het proces van stoppen met criminaliteit. Veel van de jongeren die ten tijde van het onderzoek gedetineerd waren vinden gevangenisstraf niet helpend en beschouwen (zie 5.2) detentie en professionals met wie ze te maken hebben in detentie niet als helpend, soms zelfs als belemmerend voor *desistance*. Of net zoals Ahmed (zie portret op p. 71) beschouwen veel jongeren professionals als 'noodzakelijk kwaad'. *Wannabe-desisters* worden door hun verblijf in detentie wel aan het denken gezet en komen dan bijvoorbeeld tot de conclusie dat het verspilde tijd is en in die zin niet voor herhaling vatbaar.

> 'Wat jammer is, is dat je wel een stuk van je leven mist als je telkens vastzit, en ik ben nu 20 jaar en ik wil gewoon na mijn 20e een rustig leventje leiden.'
> (*wannebe-desister*)

Soms leidt gestraft worden ook simpelweg tot de conclusie dat je moet proberen een volgende keer niet gepakt te worden (zie het verhaal van Kemal op p. 77).
De *desisters* geven aan dat de tijd in detentie hen rust heeft gegeven, afstand, de tijd om bij te komen, de tijd om na te denken, de tijd om een opleiding te volgen.

> 'Justitie heeft me geleerd tot hier en niet verder. Je gaat wel nadenken. Je stapt uit je wereldje en kijkt er van buitenaf op neer.'

Het gebrek aan vertrouwen in de professionals (we komen daar in hoofdstuk 6 nog op terug) speelt een rol in de opvatting van jongeren over de bijdrage van gedetineerd zijn aan *desistance*. Maar ook het gebrek aan vertrouwen in de medegedetineerden en de sfeer van repressie en wantrouwen die er is onder jongeren, met name in de justitiële jeugdinrichting, lijkt een rol te spelen in het proces van stopen met criminaliteit. Door Anbeek (2009) is deze, soms benauwende omgang tussen jonge gedetineerden in een justitiële jeugdinrichting overigens beeldend in de roman *Vast* beschreven.

> 'Als je wilt praten, kun je dat beter niet doen omdat andere jongeren je dan als verrader zien'.

Dit aspect is in ons onderzoek slechts in de zijlijn aan de orde gekomen. Nader onderzoek naar in hoeverre groepsgedrag de interactie met de sociale professionals belemmert lijkt ons gewenst.

Huisje, boompje, beestje
De jongeren in ons onderzoek geven bijna unaniem aan een partner, kinderen, een huis en een goede baan na te streven. 'Young people's aspirations towards conventionality and mainstream goals are factors often ignored by both academics and policy makers in

attempting to understand youth offending' (MacDonald in Barry, 2007: 185). Barry geeft aan dat er meer oog mag zijn voor die aspiraties en voor het feit dat veel jongeren niet op eigen kracht die doelen weten te realiseren. Delictgedrag biedt de mogelijkheid om sociaal en menselijk kapitaal te verzilveren, maar liever nog zouden deze jongeren 'gewoon' willen zijn. We hebben de indruk dat sociale professionals daar onvoldoende oog voor hebben en doordat zij onder de soms stoere verhalen van jongeren, wellicht onvoldoende horen dat jongeren vooral streven naar een gewone toekomst, zonder criminaliteit, met een partner, kind, een mooi huis, een fijne baan.

Dagbesteding
We zagen in hoofdstuk 4 al dat jongeren vaak aangeven dat het ontbreken van een goede dagbesteding bepalend is (geweest) in hun criminele loopbaan. Het ontbreken van een zinvolle dagbesteding of het ontbreken van inkomsten vormen vaak aanleiding of katalysator voor het plegen van strafbare feiten.

Narratieve identiteit
Maruna heeft met zijn onderzoek onder *desisters* helder gemaakt hoe stoppers in het reine komen met hun criminele verleden door een 'nieuw verhaal' te maken waarin voor criminaliteit geen plek meer is. Murray (2009) geeft dat ook voor jongeren sprake is van een dergelijke narratieve reconstructie. De jonge *desisters* in ons onderzoek bevestigen dit beeld. Zij creëren in wezen een nieuw levensverhaal. Niet door hun verleden te ontkennen, maar door een andere betekenis te geven aan hun verleden en deze betekenis in het licht van de toekomst te plaatsen.
De *desisters* die wij hebben geïnterviewd verkeren wat dat betreft over het algemeen nog in een pril stadium van stoppen met criminaliteit. Ze zijn vaak pas kort of soms nog net niet uit detentie en verkeren waarschijnlijk nog in de voorlaatste fase van het *desistance*-proces, zoals Clonen (2009) dat schetst (zie paragraaf 1.4) namelijk in de fase van narratieve reconstructie. Slechts één respondent heeft zijn criminele verleden al geruime tijd achter zich liggen en heeft een nieuw leven vorm gegeven, waarin hij vooral kostwinner is, vader en echtgenoot (zie portret van André, p. 72). Van hem kan gezegd worden dat er sprake is van consolidatie en de kans op recidive zeer minimaal is geworden. Hij heeft volledig gebroken met zijn oude leven en een nieuw leven opgebouwd.

Negatief verleden aanwenden voor positieve doelen
Mensen hebben het nodig om uit hun criminele verleden zinvolheid te halen en idealiter daar ook nog van te leren en er winst uit te halen. Maruna laat in zijn onderzoek onder *desisters* zien dat er eerder behoefte is om iets goed te maken dan om rigoureus te kappen met het verleden (2001: 87). 'Making good' is spijt betuigen aan degenen die je pijn hebt gedaan. Zoals we hebben gezien in hoofdstuk 4 uiten veel jongeren spijt naar degenen die zij pijn hebben gedaan, vooral hun moeder. Zij geven blijk van een grote behoefte om het juist voor hun moeder weer goed te gaan doen.
Enkele jongeren spreken in het interview expliciet uit dat ze een rol willen spelen in het zorgen dat andere jongeren niet in hetzelfde schuitje belanden. Sommigen doelen op een jongere broer of zus, aan wie zij willen laten zien dat zij beter niet de criminaliteit in kunnen stappen.
Sommigen jongeren spreken expliciet uit ook een bijdrage te willen leveren aan het voorlichten of helpen van andere (risico)jongeren.
Uit onderzoek (Maruna, 2001,; Barry, 2007) blijkt dat een belangrijk element in het *desistance*-proces *generativity* is, dat wil zeggen zorg willen nemen voor de volgende generatie, niet per definitie voor eigen kinderen, maar ook door het vertellen van het eigen

levensverhaal aan delinquenten en daarmee bijdragen aan het stopproces van anderen. Drie van de door ons geïnterviewde jongeren hebben dit vormgegeven in het geven van voorlichting via *Delinkwentie & Samenleving*. Barry (2007) betoogt hoe belangrijk die rol van een 'professional ex' kan zijn voor het *desistance*-proces van jongeren. Je zou kunnen zeggen dat er dan een dubbel *empowerment*proces gaat lopen, de jongere die andere jongeren helpt bij hun eigen krachten te komen, komt ook in zijn eigen kracht.

6 Sociale professionals

Inleiding
Alle geïnterviewde jongeren hebben – de meesten veelvuldig - contact (gehad) met sociale professionals. We beschrijven in paragraaf 6.1 allereerst wat voor professionals jongeren tegen (zijn ge)komen. We hebben jongeren gevraagd naar hun goede en hun slechte ervaringen met professionals. In paragraaf 6.2 omschrijven we de slechte ervaringen en in 6.3 de goede ervaringen. In 6.4 zetten we enkele conclusies op een rij en koppelen we deze aan bevinden uit ander onderzoek.

6.1 Contacten met sociale professionals

In dit onderzoek zijn we primair geïnteresseerd in het contact van jongeren met sociale professionals. Daaronder verstaan wij de professionals die jongeren tegenkomen in de beroepsgroepen waar de opleiding *Social Work* voor opleidt, dat wil zeggen:
- Maatschappelijk Werk en Dienstverlening (MWD)
- Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH)
- Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV).

Jongeren die strafbare feiten plegen kunnen met een breed scala aan professionals in contact komen. Bijvoorbeeld pedagogische medewerkers in justitiële voorzieningen (SPH), reclasseringswerkers (MWD), gezinsvoogden (MWD), jongerenwerkers (CMV).
We hebben ons in onze vraagstelling niet beperkt tot deze beroepsgroepen, maar in brede zin gevraagd naar de professionals die jongeren tegenkomen. Naast professionals werkzaam in welzijn en justitie, is ook gevraagd naar contact met professionals in het onderwijs en in de sfeer van arbeidsbemiddeling.

Contacten van gedetineerde jongeren met professionals:
- *Een Justitiële Jeugdinrichting*
  Alle jongeren hebben contact gehad met sociale professionals werkzaam in justitiële jeugdinrichting Den Hey-Acker, soms daarvoor ook met medewerkers van andere gesloten inrichtingen. Genoemd zijn: Glenn Mills, Doggershoek, Teylingereind.
- *Rechtelijke macht, Politie, Raad voor de Kinderbescherming*
  Daarnaast zijn ze allemaal in contact geweest met medewerkers van de rechtelijke macht, politie en de Raad voor de Kinderbescherming.
- *Bureau Halt*
- *Jeugdreclassering*
- *Voogdij (Bureau Jeugdzorg, William Schrikker Groep)*
- *Leerplichtambtenaar*
- *Verslavingszorg*
- *(School)maatschappelijk werk*
- *Jeugdpsychiatrie*
- *Dominee*
- *Jongerenwerk, buurtwerk, opbouwwerk*
  Veel jongeren (11 van de 17) hebben contact gehad met jongerenwerkers, buurtwerkers, opbouwwerkers.

Contacten van niet-gedetineerde jongeren

- *Een Justitiële Jeugdinrichting of penitentiaire inrichting*
  Enkele van de groep niet-gedetineerde jongeren zijn voor korte of langere tijd gedetineerd geweest in een justitiële jeugdinrichting of in een penitentiaire inrichting.
- *Rechtelijke macht, Politie, Raad voor de Kinderbescherming*
  De 17 niet-gedetineerde jongeren zijn allemaal in contact geweest met de politie, meestal met een rechter.
- *Bureau Halt*
- *Jeugdreclassering*
- Enkele jongeren stonden ten tijde van het interview nog onder toezicht van (jeugd)reclassering of hadden in het verleden contact gehad met (jeugd)reclassering.
- *Voogdij (Bureau Jeugdzorg, William Schrikker Groep)*
  In één geval valt het kind van de respondent onder voogdij.
- *Leerplichtambtenaar*
- *Jeugdhulpverlening*
  Drie van de niet-gedetineerden jongeren verbleven tijdens het onderzoek in een orthopedagogische instelling, enkele andere jongeren hadden in het verleden een tijd in een voorziening voor jeugdhulpverlening gewoond.
- *Arbeid*
  Veel van deze jongeren hebben al wel werkervaring en zij noemen ook sociale professional bij UWV, CWI, een re-integratiebureau.
- *Verslavingszorg*
- *(School)maatschappelijk werk*
- *Jeugdpsychiatrie*
- *Jongerenwerk, buurtwerk, opbouwwerk*
  Ook veel jongeren (9 van de 17) van de groep niet-gedetineerde jongeren hebben contact gehad met sociaal-cultureel werk. Dat heeft mogelijk deels te maken met onze wijze van werving, 5 van de 17 jongeren hebben we kunnen werven via jongerencentrum Tavenu in Waalwijk.
- *Stichting Delinkwentie & Samenleving*
  Drie respondenten werkten als voorlichter voor Delinkwentie & Samenleving.
- *Stichting Exodus*
  Een respondent woonde in een huis van Stichting Exodus (opvang van ex-gedetineerden).
- *RIBW*
- *Pastor.*

Weinig kennis van organisaties

De geïnterviewde jongeren weten vaak weinig gedetailleerd waar een sociale professional werkt of wat precies zijn taak is. Vaak konden we wel herleiden waar een professional die de jongere noemde, werkzaam was. Jongeren weten zelf vaak niet of iemand bijvoorbeeld werkt bij de Raad voor de Kinderbescherming of Bureau Jeugdzorg.

6.2 Slechte ervaringen met professionals

In de reacties van jongeren over professionals proeven we veel teleurstelling, vaak ook gelatenheid:

'Het is nu eenmaal zo, ik ben niet de enig die dat zegt, het hoort er nu eenmaal bij.'
Verschillende jongeren zijn zich er wel van bewust dat hun negatieve ervaringen met een sociale professional ook samenhangt met het systeem waarin de professionals moeten functioneren. Sommige aspecten die de jongeren noemen hangen ook niet zo zeer samen met de professionals als wel met het systeem. Zo benoemen enkele jongeren dat ze het als vernederend of kwetsend ervaren om zich uit te moeten kleden in het bijzijn van een professional (bij visitatie in detentie).
Jongeren zijn vaak ook op basis van eerdere ervaringen teleurgesteld geraakt en bekijken van daaruit nieuwe professionals met argwaan. Zo zegt een jongen (17) aan de ene kant wel begrip te hebben voor de gezinsvoogd, die hem uit huis plaatste, maar hij zegt ook:

'Waarom hebben ze dat niet gedaan toen ze wisten dat mijn vader verslaafd was.'

Ze regelen niets of weinig

De belangrijkste negatieve ervaring met professionals is dat ze te weinig regelen voor de jongeren. Ze zeggen weinig aan de professional te hebben gehad en doelen dan op het regelen van praktische zaken. Verschillende respondenten praten over hun teleurstelling in het mislopen van zaken die de professional zou regelen:

'Tot twee keer toe werd de zitting verdaagd omdat de Raad voor de Kinderbescherming de rapportage niet af had.'

De stelling bij veel jongeren is dat ze als het er op aan komt, je toch veel zelf moet uitzoeken.

'Ze controleren, meer doen ze niet.'

Ze oefenen druk, controle, macht uit

Jongeren voelen zich afhankelijk van sociale professionals en labelen dat regelmatig als negatief. Zij geven aan dat professionals in hun ogen dwingend zijn of te veel macht of controle uitoefenen. Veel jongeren geven aan het niet prettig te vinden dat sociale professionals hen controleren en dat zij zeggingskracht hebben over hun doen en laten.
In 'kleine' zaken:

- Ze verbieden je gewoon om te luchten terwijl je daar wel recht op hebt.
- Ze komen al na 10 minuten terug, terwijl je eigenlijk een half uur mag luchten.
- Ze dreigen met de isoleercel.

In 'grotere' zaken:

- Zij kunnen met het opstellen van een persoonlijkheidsonderzoek je toekomst bepalen.
- Zij bepalen of je een PIJ krijgt of niet.
- Met een behandelcoördinator klikt het nooit, want zij hebben in de hand wat er met jou gaat gebeuren.

Ze doen valse beloften

Van professionals zeggen jongeren ook dat zij hun afspraken niet nakomen, dat ze valse beloften doen, soms liegen of dat ze over je roddelen.

- Ze zeggen dat je verlof krijgt, maar dan gaat het toch weer niet door.
- Die reclasseringswerker kwam niet opdagen; hij liet niks van zich horen.
- Dan heb je een afspraak gemaakt, denk je, en zeggen ze die gewoon af.
- Als een ander zich niet aan de afspraken houd, doe ik het ook niet. Of: Ze verwachten van mij dat ik me aan mijn afspraken houd, dan mag ik het ook van hen verwachten.
- Ze vertellen in de rechtbank dingen die niet zijn gebeurd.
- Ze zeggen het ene moment dit en het volgende moment dat.

Ze zijn te streng of niet streng genoeg
Sommige jongeren betitelen de begeleiders met wie ze te maken hebben als te streng, terwijl anderen hen niet streng genoeg vinden. In nagenoeg alle gevallen gaat het als het om streng of niet streng gaat over de dagelijkse begeleiders in jeugdzorg of justitiële jeugdzorg. Sommige jongeren gaan zelfs zo ver om te zeggen dat ze de fout in (zijn ge)gaan, omdat er geen duidelijke regels waren of geen controle op de naleving van de regels.
Als illustratie van 'te streng' wordt genoemd:
- Ze straffen te snel.
- Zeker nieuwe mensen die straffen nog sneller, omdat ze nog niet zo goed weten wat ze moeten doen.
- Ze drijven hun zin door.
- Ze gaan politie-agentje over je spelen.

Als illustratie van 'niet streng genoeg':
- Geven me te veel vrijheid.
- Stellen geen duidelijke regels.

Een jongen zegt over de justitiële jeugdinrichting waar hij eerder heeft gezeten dat het te veel op Centre Parcs leek (zie portret van Ahmed, p. 71).

Ze begrijpen me niet
Jongeren voelen zich vaak niet begrepen door de sociale professionals. Professionals hebben in de ogen van de jongeren te weinig contact om hen te kunnen begrijpen of stellen geen interesse in hen.
- Ze doen alsof ze me kennen terwijl ze me nog nooit hebben gezien.
- Ze zeggen van alles over je, maar ze kennen me niet.
- Ze tonen geen vertrouwen in wat ik zelf allemaal kan en behandelen me flauw, kinderachtig.
- Twee keer was de afspraak met de jeugdreclassering niet doorgegaan en op de rechtszaak zegt de reclasseringswerker dat ik lui ben en dit en dat. Hoe kan hij dat weten?
- Je komt daar de eerste keer (Maatschappelijk werk) en ze denken meteen dat ze weten hoe het zit en dat zij kunnen zeggen wat jij moet doen.
- De Raadsonderzoeker vroeg niet naar mijn mening en zei wel allerlei dingen over mij.

Een van de gevolgen van te weinig contact met de sociale professional is volgens jongeren dat sociale professionals te snel conclusies trekken en voor jou gaan denken.

Ze zien me niet
Jongeren geven regelmatig aan dat ze op steun hadden gehoopt en die niet hebben gekregen. Zo vertelt een jongen over zijn ervaring na de uitspraak van de rechter, die hem een hoge straf oplegde:

> 'Toen ging ik terug naar de cel en ik zat eventjes en ik kon niet meer. Alles kwam eruit, ik begon te huilen. Zes jaar zitten. Dat is gewoon veel. Op dat moment ging ik gewoon kapot. De groepsleiding heeft gewoon niets gedaan, die wilde gewoon niet met mij praten.'

Jongeren geven vaak aan zich niet gezien te voelen door sociale professionals.

> 'Ze praten over je alsof je er niet bij bent.'

Ze nemen me niet serieus
Jongeren geven aan zich niet serieus genomen te voelen.
Zo geven verschillende jongeren aan dat ze graag willen weten wat er over hen gezegd of geschreven wordt, maar dat ze geen inzage krijgen:

'Als je over mij schrijft, wil ik graag weten wat je schrijft, maar de gedragscoördinator zegt dat is 'privé.'
'Ik wil wel weten wat ze allemaal lullen, weet je, daar heb ik recht op. Misschien schrijven ze wel allemaal dingen die niet waar zijn.'

Sommige jongeren noemen ook het 'wijzen met het vingertje' als vervelend. Zij vinden dat er te veel op hun fouten gewezen wordt. 'Ze zetten je op je nummer.'
Verder maken jongeren nog opmerkingen over flauwe/zinloze methoden, waar ze mee te maken hebben. Een maatschappelijk werker die vraagt om een huisje te tekenen. Een agent die heel badinerend doet en je oneerlijk behandelt op straat. Professionals, die zinloze vragen stellen of die je steeds opnieuw hetzelfde verhaal laten vertellen

6.3 Goede ervaringen met professionals

Wanneer jongeren over hun goede ervaringen met professionals vertellen, gebeurt dit in bijna alle gevallen op het niveau van de individuele sociale professionals. Over instanties worden geen uitspraken gedaan.

Ze doen hun best voor me
Jongeren benoemen bij het vertellen over goede ervaringen opvallend vaak dat zij het idee hebben of het gevoel krijgen dat de sociale professional zijn best doet voor hem of haar persoonlijk. Dit zijn best doen komt opvallend vaak terug als positieve eigenschap. Hieraan gekoppeld wordt vaak gesproken van: de professional wil ook het beste voor mij. Wanneer gevraagd wordt waaruit dit idee of gevoel voorkomt dan wordt het volgende genoemd:

- Is betrokken bij mijn situatie (of is geïnteresseerd).
- Gelooft in mij.
- Luistert echt naar mij (of maakt echt contact met mij).
- Is persoonlijk, vertelt ook iets over zichzelf.
- Doet iets voor mij (helpt mij soms spontaan bij klusjes).
- Praat veel met mij (of maakt tijd voor mij).
- Het klikt tussen ons.
- Ziet het positieve in mij.

Ze regelen zaken
Jongeren benoemen bij het vertellen over goede ervaringen zeer regelmatig dat de sociale professional zaken voor hem of haar regelt, en dat hij of zij erop kan vertrouwen dat de professional dit regelvermogen ook blijft inzetten. Hieraan gekoppeld wordt vaak benoemd dat de hulpverlener ook nakomt wat hij toezegt. Zaken waarop bij dit alles gedoeld wordt zijn:

- dat een zaak (opnieuw) voorkomt.
- een baan/ salaris.
- een gesprek met belangrijk persoon (naasten).
- geld/ een uitkering.
- opleiding (of helpen bij het leren van een vak).
- bepaalde vrijheden (bijvoorbeeld bezoek of verlof).

Ze doen 'gewoon'
Jongeren beoordelen ervaringen met sociale professionals positief wanneer zij in hun woorden *gewoon/normaal doen*. Deze bewoording komt in het merendeel van de interviews voor. Onder dit gewoon doen wordt verstaan:

- Heeft een volwassen opstelling.
- Is zichzelf.
- Speelt geen rol.
- Kickt er niet op om de baas te spelen.
- Doet ook alledaagse dingen met mij en praat ook over alledaagse dingen met mij.
- Spreekt de waarheid.
- Is direct en praat er niet omheen.
- Kijkt naar mij als persoon en niet naar mijn delict (of gedrag).
- Oordeelt niet over mij.

Hierin is onderscheid te maken tussen uitspraken over de sociale professional zelf (het is iemand die waarachtig is), en uitspraken over de manier waarop de sociale professional over de jongere denkt (hij ziet mij zoals ik ben).

Ze werken met mij samen aan verandering
Jongeren benoemen het als een positieve eigenschap van een sociale professional wanneer hij of zij actief een bijdrage kan leveren aan de door de jongeren gewenste gedrag verandering. Hierbij wordt het samen formuleren van de leerpunten van de jongeren een aantal keren benoemd. Verder komen er drie dimensies voor wat betreft het veranderen van gedrag:

- Kan mijn gedrag goed sturen (grijpt in wanneer ik de controle verlies) of formuleert gedragsregels en -structuur.
- Informeert mij over de consequenties van bepaald (crimineel) gedrag.
- Leert mij sociale situaties te beoordelen (wat mag wel en niet, wie is te vertrouwen en wie niet).

Ze zijn een beetje moeder of vader
Een aantal jongeren benoemt het als een positieve eigenschap voor sociale professionals wanneer zij moederlijke of vaderlijke eigenschappen bezitten. Deze eigenschappen worden dan in verband gebracht met begrippen als liefde en zorg.

Ze weten wat er speelt
Verder benoemen nog een aantal jongeren het als positief wanneer een sociale professional zich niet voor de gek laat houden en laat blijken dat hij weet wat er speelt in de criminaliteit en in het criminele circuit.

6.4 Conclusies

Veel en weinig contact
De mate waarin jongeren contact hebben met sociale professionals varieert enorm in onze onderzoeksgroep. De *wannabe-desisters*, dat wil zeggen de gedetineerde jongeren en de jongeren die in een voorziening van de jeugdzorg verblijven, hebben 24 uur per dag en 7 dagen in de week sociale professionals om zich heen. Naast deze pedagogisch medewerkers/groepsleiders en behandelcoördinatoren en andere sociale professionals in de instelling waar zij verblijven, zien deze jongeren in de regel ook nog regelmatig extern allerlei

sociale professionals, zoals een voogd, een reclasseringswerker, soms een psycholoog of een medewerker van een instelling voor verslavingszorg of een GGZ-instelling. Dat geldt ook voor de twee *desisters* die in de laatste fase van detentie verblijven.
De overige *desisters* en de jeugdige overtreders hebben veel minder contact met sociale professionals en blikken vooral terug op contact met sociale professionals in het verleden.

Afhankelijkheid
Uit de interviews blijkt dat jongeren vaak niet zo goed weten waar sociale professionals werken of wat precies hun taak is.
De *wannabe-desisters* lijken het minst te weten van de achtergronden van de sociale professionals met wie ze maken hebben. Het kan zijn dat zij ook minder interesse hebben in de achtergronden van de professionals. Voor een deel van deze groep jongeren geldt wellicht dat ze vanwege een lichte verstandelijke beperking ook minder in staat zijn te begrijpen waar de organisatie voor staat of wat de taakstelling van de betreffende professionals is.

De geïnterviewde jongeren zijn allemaal in meer of mindere mate afhankelijk van sociale professionals (geweest). Aan de uitwerking van die afhankelijkheid wordt door veel jongeren een negatieve betekenis gegeven. Zij kunnen wel accepteren dat ze doordat ze gestraft zijn voor hun delictgedrag 'vast zitten aan' sociale professionals, maar ze hebben er last van vaak niet te weten waar ze aan toe zijn. Jongeren geven ook aan dat ze het vervelend vinden als ze niet weten wat de professional wel of niet geregeld heeft of als een professional zijn afspraak niet nakomt. We hebben niet kunnen achterhalen wat hier precies aan ten grondslag ligt. Komen professionals hun afspraken slecht na? Informeren zij jongeren te weinig? Pikken jongeren de informatie niet goed op?

De *wannabe-desisters* zijn soms fel in hun reactie over die afhankelijkheid. En afhankelijk zijn van een professional leidt vaak ook tot irritatie bij de jongeren, getuigen de ervaringen die in paragraaf 6.2 zijn genoemd. Voor alle *wannabe-desisters* geldt dat ze dagelijks te maken hebben met sociale professionals en voor hun doen en laten daar letterlijk van afhankelijk zijn. Bovendien bepalen rapportages van sociale professionals (zoals die van jeugdreclassering, voogd, Raad voor de Kinderbescherming, behandelcoördinatoren, psycholoog, psychiater) hun (nabije) toekomst.
Professionals die de 'regels' bepalen in het dagelijkse leven, zoals pedagogisch medewerkers/groepsleiders, zorgen ook voor een groot gevoel van afhankelijkheid. Dat geldt ook voor de professionals die rapportages op kunnen stellen en daarmee bepalend kunnen zijn voor de (nabije) toekomst van de jongeren. Deze professionals brengen een groter gevoel van afhankelijkheid teweeg dan professionals voor wie dat niet geldt en dat verklaart zeker een deel van de negatieve ervaringen met sociale professionals.

De *desisters* en de jeugdige overtreders geven soms ook blijk van een gevoel van afhankelijkheid, maar zijn daar in de regel wat laconieker over. Zij kunnen zich, gezien hun positie, ook onafhankelijker opstellen. Toch maken zij ook melding van negatieve ervaringen met professionals door hun afhankelijkheid. Zoals Roxanne (zie portret op p. 80) die vertelt enkele maanden te hebben moeten wachten op een formulier dat de professional in de P.I. waar zij gedetineerd was moest opstellen waardoor haar schulden onnodig verder op liepen.

Duidelijkheid
In de uitspraken in 6.2 over te streng dan wel niet streng genoeg lijkt een discrepantie te zitten. Als we 'streng' begrijpen in de zin van duidelijk zijn valt die discrepantie weg en zeggen beide groepen in wezen: 'zeg mij waar de grenzen liggen. Dat vind ik misschien niet

leuk, maar dan weet ik wel waar ik aan toe ben'.
In wezen zit dat ook in de uitspraken in 6.2 over 'valse beloften'. We hebben alleen het verhaal van de jongeren dus kunnen niet exact plaatsen waar het mis is gegaan in de afspraken en in de communicatie tussen professional en de jongere, maar helder wordt ook hieruit dat jongeren duidelijkheid willen en willen weten waar ze aan toe zijn.

Steun
We zagen in hoofdstuk 5 al dat jongeren vooral steun verwachten van sociale professionals op het praktische vlak als het gaat om hulp bij stoppen met criminaliteit. Jongeren willen hulp op de divers levensgebieden zoals het vinden van scholing, werk of woonruimte. Als we jongeren vragen naar positieve ervaringen met sociale professionals worden vooral dat soort aspecten benoemd. Dat een professional iets voor hen heeft geregeld.
Maar ook morele steun van sociale professionals wordt erg gewaardeerd. In 6.2 hebben we beschreven hoe jongeren teleurgesteld zijn in professionals die hen niet begrijpen, hen niet zien zoals ze werkelijk zijn, die hen niet serieus nemen. Gespiegeld daaraan noemen jongeren positieve ervaringen met professionals die 'echt luisteren', 'die hen serieus nemen', 'positief over hen zijn', 'in hen geloven' en die 'weten wat er speelt'.

Zichzelf zijn
Een professional die zichzelf is en die ook iets over zichzelf vertelt wordt het meest gewaardeerd. Jongeren prikken feilloos door de angst of onzekerheid van een beginnend professional heen of van een professional die een spel speelt, iets op probeert te houden.
De wat oudere geïnterviewde jongeren (de *desisters* en de jeugdige overtreders) noemen vaker dan de jongere respondenten dat ze het erg waarderen dat sociale professionals ook iets over zichzelf vertellen en daarmee aanraakbaar worden voor hen en 'gewoon'.

7 Conclusies

Inleiding
We hebben in voorgaande hoofdstukken geschetst wat jongeren vertellen over beginnen met criminaliteit en stoppen met criminaliteit, wat voor toekomstbeeld zij hebben en welke betekenis zij geven aan hun ervaringen met sociale professionals.
Welke antwoord geeft ons dat op de centrale vraag van ons onderzoek:

> **Welke betekenis geven (ex-) delinquente jongeren aan (sociale) professionals in het proces van stoppen met crimineel gedrag?**

Op basis van de resultaten van ons onderzoek trekken we de volgende conclusies:

7.1 Steun van sociale professionals

Met hun uitspraken over professionals 'die er toe doen' laten zij zien behoefte te hebben aan praktische en morele steun van professionals. In eerste instantie lijkt dat overigens niet zo in de antwoorden die jongeren geven. De teneur bij de jongeren is: als je wilt stoppen, moet je het zelf doen.

- Daar zit sociaal wenselijk gedrag in: je hoort je eigen verantwoordelijkheid te nemen.
- Daar zit teleurstelling en wantrouwen in: waarom zouden we hulp van een ander verwachten, we hebben al vaak genoeg gemerkt dat die er toch niet is.
- Daar zit een gezond realiteitsbesef in: uiteindelijk komt het toch op jezelf neer.

Dat laatste is een belangrijk element gebleken in *desistance*-proces. *Agency* (zie paragraaf 1.4), een verandering van een externe naar een interne *locus of control* (het besef dat je zelf keuzes kunt maken en beslissingen kunt nemen) geldt als een belangrijke sleutel voor stoppen met criminaliteit. De jeugdige overtreders en de *desisters* in ons onderzoek laten zien dat ze die eigen kracht hebben weten aan te boren. Al dan niet gesteund door sociale professionals op praktisch vlak en in morele zin.
De *wannabe-desisters* zeggen wel te willen, maar niet zeker te weten of het zal gaan lukken om te stoppen. Veel van deze *wannabe-desisters*, die nog jong zijn, veelal laag geschoold, hebben mogelijk ook niet voldoende in huis om op eigen kracht hun doelen te verwezenlijken. Voor hen is hulp, steun, stimulans van sociale professionals in dit stadium in elk geval onontbeerlijk. Zeker ook omdat zij op het grensvlak van bewustwording verkeren; een duwtje in de rug kan hen helpen om door te pakken naar daadwerkelijk stoppen.
Sociale professionals zullen moeten zien om te gaan met sociaal wenselijk gedrag en met wantrouwen en teleurstelling van jongeren.
We hebben het idee ook sociaal wenselijke antwoorden te hebben gekregen in de interviews. Zeker in de verhalen van de LVG-jongeren zijn opvallend veel inconsistenties. Zij laten zien dat zij waarschijnlijk hun sociaal wenselijk gedrag goed ontwikkeld hebben. Sociale professionals dienen 'finger spitzen gefühl' te ontwikkelen voor wat de jongeren 'eigenlijk' zeggen.
Sociale professionals zullen bij veel jongeren ook door een behoorlijk scherm van wantrouwen heen moeten zien te komen. Veel w*annabe-desisters* zijn wantrouwend naar sociale professionals, omdat zij het gevoel hebben dat die hun lot in handen hebben en hen kunnen maken of breken.

7.2 Praktische hulp bij reïntegratie

De jongeren uit ons onderzoek die gedetineerd hebben gezeten in volwassenendetentie hebben allemaal zeer gebrekkige hulp ervaren bij het reïntegratieproces. Ze hebben veel zo niet alles zelf moeten uitzoeken. Ze voelen zich vaak aan hun lot overgelaten en hebben vooral op eigen kracht hun weg gevonden in het creëren van nieuwe omstandigheden, zoals huisvesting het vinden van werk/scholing en het opbouwen van een nieuw sociaal leven. Verschillende *desisters* en jeugdige overtreders hebben op hun weg van reïntegratie vooral hulp en steun gevonden van het jongerenwerk. Soms zeer praktische steun, de jongerenwerker die mee gaat naar het arbeidsbureau of even een telefoontje pleegt naar een potentiële werkgever of naar school (zie portret van Myrthe, p. 79) of zoals in het verhaal van André (zie portret, p. 72) meegaat naar de tandarts. Wat jongeren vooral ook benoemen als wezenlijk hierin is dat het niet 'op afspraak' gaat (zie portret van Kemal, p. 77 en van Myrthe, p. 79).
Dat jongeren hun weg naar het jongerenwerk vinden voor praktische hulp en steun ontslaat echter andere professionals (justitiële jeugdinrichting, PI, (jeugd)reclassering, jeugdzorg) niet van een taak die ook zij hebben in het reïntegreren van jongeren. Alle jongeren geven aan dat in de fase van reïntegratie hulp onontbeerlijk is. Hulp en steun van iemand die de weg weet en die met hen de drempels wil overwinnen om hun zaken te regelen.

7.3 Houding van 'niet hulpverlenen'

Het beeld dat bij ons naar boven komt bij het horen van de negatieve ervaringen van jongeren met sociale professionals is dat professionals geneigd zijn tot confectie, terwijl jongeren een aanpak op maat wensen. In zowel de negatieve als de positieve ervaringen van jongeren met professionals wordt duidelijk dat er een enorme behoefte is bij jongeren om gezien te worden in wie ze werkelijk zijn. Jongeren hebben behoefte aan wat we hier willen noemen 'echte aandacht'. Niet gezien worden als crimineel, niet het gevoel krijgen dat iemand dwars door je heen kijkt, maar het gevoel hebben dat iemand echt aandacht voor je heeft.
Jongeren hechten belang aan professionals die wat van Regenmortel (2009: 45) 'niet hulpverlenen' noemt. Daarmee wordt niet bedoeld sociale professionals die niet hulpverlenen, maar professionals die op een natuurlijke manier, vanuit echte aandacht, de jongeren tegemoet treden, oprecht en betrokken. Professionals die verder gaan dan wat strikt van hen gevraagd wordt. Professionals 'die niet alleen een formulier invullen'. Professionals 'die zich niet achter de regels verschuilen'. Professionals die interesse tonen in wie zij zijn. Professionals die ook bereid zijn iets 'buiten hun boekje' te doen.
Dat vooral jongerenwerkers en docenten aan dat beeld voldoen en veelvuldig als goed voorbeeld worden genoemd, is logisch. Zij kunnen bij uitstek een houding van niet-hulpverlenen neerzetten, uiteraard simpelweg omdat ze niet de taak hebben om hulp te verlenen. Maar ook andere sociale professionals worden als goed voorbeeld genoemd door jongeren. Professionals die hun discretionaire ruimte weten te benutten. Die niet alleen strikt de regels naleven en protocollen volgen, maar die af en toe net iets meer of net iets anders doen. Zie bijvoorbeeld het portret van Jaimie (p. 75), die vertelt over een groepsleider die de was voor hem deed.
We hebben de indruk dat jongeren in die zin behoefte hebben aan hybride professionals (zie paragraaf 1.6). Jongeren spreken in het onderzoek duidelijk uit dat ze behoefte hebben aan een sociale professional die sturend en directief is (regels stelt, duidelijk is, waar je van op aan kunt) én die steunend en zorgend is.

7.4 Steun van hun familie

Stoppen is in de kern een zaak van het individu zelf. Dat lijken de geïnterviewde jongeren ook uit te willen drukken als ze zeggen: 'Je moet het zelf willen'.
Je moet het alleen doen, maar wel met steun van anderen. Jongeren zien hun vrienden vaak als katalysator voor delictgedrag en breken met vrienden als hulpmiddel om te stoppen en gestopt te blijven. De thuissituatie wordt ook vaak als aanleiding voor delictgedrag genoemd, maar nagenoeg alle jongeren spreken uit dat ze hun familie nodig hebben om hun delictgedrag te veranderen en een criminaliteitsvrije toekomst vorm te geven.
Vrienden kunnen opzij gezet worden of genegeerd, familie blijft.
Eer zitten twee kanten aan die behoefte aan steun uit de familie. Aan de ene kant heeft het te maken met het weer goed willen maken met familie. Daarin spelen schaamte en schuldgevoel een rol. Jongeren vertellen soms ook pas na een hele tijd hun delictgedrag op te biechten aan ouders. Zij willen dat de soms verstoorde relatie weer geheeld wordt en zij willen laten zien dat ze ook op een andere manier dan met delictgedrag hun leven kunnen invullen.
Er is jongeren veel aan gelegen om het goed te doen, te zorgen dat ouders weer trots op hen zijn en te zorgen dat jongere broers of zusjes niet in dezelfde fout vallen als zij hebben gedaan. Als tweede reden voor het belang van familie is jongeren steun nodig hebben uit hun naaste omgeving om hun leven anders te gaan invullen. Vooral jongeren die al vaker zijn veroordeeld beseffen dat stoppen niet gemakkelijk is en dat zij daar steun bij kunnen gebruiken van hun naaste familie.

7.5 Hoop en vertrouwen

Uit onderzoek weten we dat de rol van professional en de relatie tussen professionals en cliënten effect heeft op de resultaten van interventies (Dowden & Andrews, 2004; Rovers, 2008). Of de interactie tussen sociale professionals en jongeren het proces van stoppen met criminaliteit (positief) beïnvloedt, kunnen we niet aantonen met dit onderzoek. Wel laten de resultaten zien dat hoop en vertrouwen in eigen kunnen bij jongeren een belangrijke rol spelen in het proces van stoppen met criminaliteit en dat hen het stimuleert als een professional blijk geeft van vertrouwen in hen.
Jongeren betitelen ervaringen met professionals als positief wanneer de professional hen op positieve elementen aanspreekt en niet blijft hameren op wat er fout is gegaan of negatief is (zie bijvoorbeeld de portretten van Myrthe, p. 79 en van Ahmed, p. 71) en als zij hoop en geloof uitstralen in het kunnen veranderen (zie portret van Jaimie, p. 75). Maruna, LeBel, Mitchell & Naples (2004a) stellen dat juist in de overgangsfase van primaire naar secundaire *desistance* een positieve houding van de sociale professional effect kan hebben op het verdere verloop van het *desistance*-proces. Uit onderzoek onder jongeren in justitiële jeugdinrichtingen (Van Binsbergen, 2003) blijkt dat juist in de fase op de grens van overweging en besluitvorming het stimuleren tot verandering van jeugdige delinquenten cruciaal is.
Veel van de *wannabe-desisters* zeggen weinig hoop of vertrouwen te hebben in hun eigen capaciteiten om een criminaliteitsvrije toekomst te creëren. Juist in deze fase zou meer gebruik gemaakt kunnen worden van de mogelijkheden tot verandering van de cliënt en de mogelijkheid tot beïnvloeding door de sociale professional. Rovers (2008) geeft aan dat op basis van het placebo-effect in de geneeskunde er wel sprake móet zijn van een belief-effect in justitiële jeugdinterventies. Hoop van de sociale professionals in de mogelijkheden en krachten van jongeren kunnen jongeren motiveren, stimuleren en steunen om hun wens om te stoppen ook daadwerkelijk door te zetten. Het lijkt er op dat sociale professionals hier belangrijke kansen laten liggen.

8 Aanbevelingen voor sociale professionals

Inleiding
We willen tot slot enkele aanbevelingen voor sociale professionals doen voor het creëren van een meer op *desistance* gerichte begeleiding van jonge delinquenten. Daar willen we vooraf de volgende kanttekeningen bij maken. Deze aanbevelingen zijn gebaseerd op de verhalen verteld vanuit het perspectief van de jongeren. Dat is uiteraard maar één kant van de medaille. Het is zeker niet alleen aan de sociale professional om een meer op *desistance* gerichte praktijk te realiseren. De professional is in de uitvoering van zijn werk gebonden aan protocollen, richtlijnen en regels die mogelijk soms haaks staan op onderstaande aanbevelingen. We gaan er echter vanuit dat sociale professionals die met jeugdige delinquenten werken voldoende discretionaire ruimte hebben om vorm te geven aan onderstaande aanbevelingen.
De derde kanttekening die we willen maken is dat we 'de jongere(n)' tekort doen door hen onder één noemer te scharen. We willen benadrukken dat het gaat om unieke jongeren, ieder met hun eigen achtergrond en daarmee ook ieder met eigen behoeften die om een aanpak op maat vragen. Deze - soms wat algemene - aanbevelingen doen daar niet altijd recht aan.

We verdelen onze aanbevelingen grofweg in twee categorieën:
- Voorwaarden
- Contact.

8.1 Voorwaarden

a) Help jongeren bij het verwezenlijken van 'huisje, boompje, beestje'
Uit onderzoek onder volwassen *desisters* blijkt 'A steady job and the love of a good woman' zoals Maruna dat omschrijft (2001: 30) nog altijd grote impact te hebben op stoppen met criminaliteit. Uit ons onderzoek blijkt dat ook jongeren vooral hele mainstream doelen nastreven; werk, een partner, een leuk huis. Maar vaak hebben ze onvoldoende vaardigheden in huis om die droom van 'huisje, boompje, beestje' te verwezenlijken. Veel jongeren voelen zich onvoldoende geholpen om deze doelen te realiseren.
Jongeren weten vaak niet hoe ze hun zaken op orde moeten krijgen en ontberen hulp in eigen kring, bijvoorbeeld omdat ouders al meer dan voldoende eigen zorgen hebben die om een oplossing vragen of omdat ouders daar onvoldoende competent in zijn. Juist hulp in praktische zin verwachten jongeren bij uitstek van professionals.

b) Betrek ouders/verzorgers
Het belang van ouders wordt onderschat in het proces van stoppen met criminaliteit. Dat jongeren uit instabiele gezinnen komen (die soms min of meer ook de aanleiding vormen voor de start van een criminele loopbaan), wil niet zeggen dat ouders niet steunend kunnen zijn. Jongeren hechten in elk geval enorm groot belang aan ouders, als bron van steun of vooral om het weer goed te maken met hen. Voor wat treft het mobiliseren van de steun van ouders zijn er in de jeugdzorg met de Eigen Kracht Conferentie goede ervaringen opgedaan (zie hierover bijvoorbeeld Ravelli, 2009). Mogelijk kunnen elementen daaruit voeding bieden aan de nieuwe nazorgstructuur voor jeugdige gedetineerden (netwerkberaad en trajectberaad) waarin ook het betrekken van ouders een plek begint verwerven.

Voor wat betreft het tweede element, het weer goed willen maken met ouders, biedt Maruna (2009) een interessant perspectief. Hij is een warm pleitbezorger voor het markeren van overgangsfasen, met een 'redemption ritual'. De fase van crimineel naar niet-crimineel is zo'n *rite de passage* en een ritueel kan helpen om het label van crimineel af te leggen en met een schone lei te beginnen. Voor zo ver wij weten is er in Nederland nog geen ervaring opgedaan met het creëren van overgangsrituelen voor jongeren die de criminaliteit vaarwel willen zeggen. Er lijkt hier een belangrijk terrein braak te liggen.

c) Zet jongeren in als ervaringsdeskundigen

Jongeren hebben het nodig om uit hun criminele verleden de zinvolheid te halen en idealiter daar ook nog van te leren en er winst uit te halen. Een belangrijk terugkerend thema in alle gesprekken is dat zij beter willen dan in de criminaliteit zitten. Uit levensverhalen van *desisters* blijkt hoe belangrijk *generativity* is; iets van betekenis neer willen zetten in het leven. Ons advies is om jongeren de ruimte te bieden om iets te doen met hun ervaringen in de criminaliteit. Er is nog erg weinig ervaring opgedaan met het inzetten van jongeren die strafbare feiten hebben gepleegd in het geven van voorlichting aan andere jongeren. Het inzetten van jongeren lijkt twee vliegen in een klap te vangen. Het biedt jongeren de kans om schoon schip te maken en al vertellend hun leven op een rij kunnen zetten. Andere jongeren worden bovendien op deze manier geholpen om na te denken over hun leven. De jongeren die we geïnterviewd hebben en die voor *Delinkwentie en Samenleving* voorlichting geven zijn daar zeer enthousiast over.

8.2 Contact met de jongeren

a) Luister actief naar de jongere en informeer de jongere

Misschien hebben professionals wel het idee dat zij luisteren, misschien hebben jongeren wel het idee dat er naar hen wordt geluisterd, maar uit ons onderzoek blijkt dat jongeren zich vaak niet gehoord voelen. Er wordt te vaak en te veel over hen gesproken en niet met hen. De jongeren schreeuwen om aandacht voor wie zij werkelijk zijn. Onze aanbeveling is dan ook om werkelijk te luisteren naar wat de jongere zegt. Dat betekent actief luisteren. 'Bij actief luisteren probeert de ontvanger te begrijpen wat de zender voelt of wat zijn boodschap betekent. (…) Hij geeft alleen maar weer wat hij uit de boodschap van de zender heeft opgemaakt, niets meer en niets minder.' (Gordon, 2009: p. 54). De professional zal ook moeite moeten doen om te luisteren naar het verhaal achter het verhaal dat verteld wordt.

Jongeren laten zien dat zij argwanend zijn naar professionals, die hen immers kunnen 'maken of breken', althans zo ervaren jongeren dat. Tegelijkertijd zijn ze erg op zoek naar een luisterend oor, naar iemand die een beetje 'vader en moeder' kan zijn zoals een van de respondenten het uitdrukt.

Luisteren betekent jongeren erbij betrekken. Jongeren ervaren hulpverlening te vaak als iets dat over hun hoofd heen gebeurt. Ons advies is om hen mede verantwoordelijk te maken voor hun eigen dossier. Luister naar het verhaal van de jongeren, maar leg ook terug aan hen wat je er in hoort en wat je in het dossier zet.

b) Beschouw de jongere als meer dan een crimineel

Daar sluit ook onze volgende aanbeveling op aan. Jongeren voelen zich te vaak en te veel gezien als risicofactor en te weinig in wat ze nog meer zijn dan risico, dan iemand die strafbare feiten heeft gepleegd, dan crimineel. 'Eens een dief, altijd een dief'

achtervolgt hen en verstikt hen in het creëren van een criminaliteitsvrije toekomst. Jongeren voelen zich te veel als risico bekeken, hebben het gevoel dat professionals hen sterk vereenzelvigen met hun daden (strafbare feiten) en niet meer zien dat ze meer zijn dan dat. Probeer daar over- en doorheen te kijken. De strafbare feiten hoeven niet ontkend te worden of verzwegen, maar zie dat er meer is dan dat.
Laat ook in je taalgebruik blijken dat je vertrouwen hebt in verandering van jongeren door woorden als risico's, hopeloos, hulpeloos, gevaarlijk of zwak te vermijden. Neem de woorden serieus, zowel de woorden die je zelf als werker gebruikt als de woorden die je hoort van je cliënten (zie ook Maruna, 2004). Roxanne (zie portret p. 80) illustreert hoe frustrerend woorden kunnen zijn en hoe bepalend in de beeldvorming.

c) Wees duidelijk

Jongeren die in een instabiele situatie opgroeien, zoals veel van onze respondenten, bouwen wantrouwen op naar volwassenen. Dat maakt hen extra kwetsbaar en maakt hulp aan deze jongeren ook lastiger. Veel jongeren die we hebben geïnterviewd uiten ook wantrouwen naar (hulp van) sociale professionals. Dat is niet verwonderlijk, omdat ze in grote mate afhankelijk zijn van deze professionals. Uit ons onderzoek blijkt ook hoe het wantrouwen gevoed wordt in het contact tussen professional en jongere. We hebben van jongeren schrijnende verhalen gehoord van lange wachttijden, beloften die niet werden nagekomen, afspraken die fout liepen.
Er is ook behoefte aan duidelijkheid bij jongeren in de zin van weten wat de (spel)regels zijn. Vooral LVG-jongeren hebben die duidelijkheid nodig (zie het portret van Jordi, p. 76), maar in wezen vragen bijna alle respondenten om duidelijke regels en heldere informatie zodat ze weten waar ze aan toe zijn. 'Liever streng in het naleven van regels dan geen regels' lijkt hun motto. Als er al door jongeren gesproken wordt over té strenge regels, koppelen zij dat vaak aan jonge en onervaren beroepskrachten die zich uit onzekerheid te veel beroepen op regels of op hun 'lesboek'.

d) Stimuleer hoop en vertrouwen

Een sociale professional kan bijdragen een het *desistance*-proces door hoop en vertrouwen te stimuleren bij jongeren. Jongeren hebben de neiging tot een fatalistische houding ('dat lukt me toch niet'). Juist op cruciale momenten, wanneer jongeren zeggen wel te willen, maar er niet zo in te geloven, kan de professional steunen door het vuurtje van hoop en vertrouwen in zichzelf bij de jongeren brandend te houden. De professional zal daarvoor zijn eigen hoop en vertrouwen in de jongeren, maar ook in de methoden en middelen die hij hanteert, in de organisatie(structuur) en in zijn eigen kunnen moeten ontwikkelen en vasthouden. Rovers (2009) zegt daarover: 'Hoe meer professionals (oprecht!) geloven in zichzelf, in wat ze doen en in het feit dat hun cliënten het gewenste doel bereiken, des te groter de kans dat hun cliënten ook het gehoopte en verwachte resultaat laten zien.'
In het werken met de jongeren waar dit onderzoeksrapport over gaat, kan geloof en vertrouwen van de professional onder druk komen te staan. Rovers (2009) noemt intervisie en supervisie, jobroulatie en een cultuur waarin sprake is van hoop en geloof in de capaciteiten van jongeren belangrijke instrumenten om professionals 'fris' te houden zodat zij hoop en vertrouwen bij zich blijven houden en kunnen inzetten in het contact met jongeren.

9 Literatuurlijst

Anbeek, Ton (2009) *Vast.* Amsterdam: Uitgeverij Podium.
Baart, Andries (2001) *Een theorie van de presentie.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
Baart, Andries (2005) *Aandacht. Etudes in presentie.* Utrecht: Uitgeverij Lemma.
Bandura, Albert (1977) *Social Learning Theory*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
Barry, Monica (2007) 'Youth offending and youth transitions: the power of capital in influencing change', *Critical Criminology*, 15, 185-198.
Bersani, Bianca E., Laub, John H., Nieuwbeerta, Paul (2009) 'Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do Gender and Socio-historical Context matter?' *Journal of Quantitative Criminologie*, (25)1, 3-24.
Binsbergen, M. (2003) *Motivatie voor behandeling. Ontwikkeling van behandelmotivatie in een justitiële instelling.* Apeldoorn: Garant-uitgevers.
Blokland, Arjan, Nieuwbeerta, Paul (eds) (2006) *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime, A Review of Contemporary Dutch Research*, The Hague: BJU Legal Publishers.
Blommaert, J, Verfaillie, Kristof (2009) Discoursanalyse. In: Decorte, Tom, Zaitch, Damian (red.) Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie. Den Haag/Leuven: Acco.
Burnett, R., Maruna, S. (2004) So 'prison works', does it? The criminal careers of 130 men released from prison under Home Secretary Michael Howard, *Howard journal of Criminal Justice*, 43 (4): p. 390-404
Burnett, R., McNeill, F. (2005) 'The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime'. *Probation Journal*, 52(3), 221-242.
Clonen, Kristof (2009) Power Point Presentatie bij *seminar on desistance from crime*, 15 december 2009, Leuven: Leuven Institute of Criminology
Clonen, K., Goethals, J. Aertsen, I. (2009) Onderzoek naar het stopzetten van een criminele carrière: De waarde van narratieve analyse, Panopticon, 1, 9-30
Dowden, Craig, Andrews, D.A. (2004) 'The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: a meta-analytic Review of Core Correctional Practice', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48 (2), 203-214.
Farrington, D.P., Welsh, B.C. (2007) *Saving children from a life of crime.* Oxford: Oxford University Press.
Farrall, Stephen, Calverley, Adam (2005) *Understanding Desistance From Crime,* Berkshire, England: Open University Press.
Fellegi, Borbala, (2004) *The Possible Role of Shame in the Desistance Process.* Essay for the Offender Reintegration Course. M. Phil in Criminology
Geenen, Marie-José (2010) Reflecteren. Leren van je ervaringen als sociale professional. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
Giordano, Peggy C., Cernkovich, Stephen A.; Rudolph, Jennifer L., (2002) 'Gender, crime and desistance: toward a theory of cognitive transformation'. *American Journal of Sociology*, 107 (4), 990-1064.
Giordano, P., Longmore, Monica A.; Schroeder, Ryan D., Seffrin Patrick M. (2008) 'A life-course perspective on spirituality and desistance from crime'. *Criminology*, 46 (1), 9-132.
Gordon, T. (2009, 7e druk) *Luisteren naar kinderen. Dé methode voor overleg in het gezin.* Baarn: Tirion uitgevers.
Gottfredson, Michael R., Hirschi, Travis (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
Graham, J., & Bowling, B. (1995). *Young People and crime*. London: Home office.

Heiden-Attema, N. van der, Bol, M.W. (2000) *Moeilijke jeugd. Risico- en protectieve factoren en de ontwikkeling van delinquent gedrag in een groep risicojongeren.* Den Haag: WODC.

Hooijen, Indra (2009) *Samen sterk.* Afstudeerscriptie in het kader van de studie MWD. Breda: Academie Sociale Studies.

Kazemian, Lila (2007) Desistance from crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations. In: *Journal of Contemporary Criminal Justice,* 23 (1), 5-27.

Koolhof, Roos, Loeber, Rolf, Collot d'Escury, Annematt (2007) Eerst tot tien tellen! Of is dat voor LVG-jongeren niet genoeg? Is de LVG-jongere extra kwetsbaar om delinquent gedrag te ontwikkelen? *Onderzoek & Praktijk*, 5, 1, 15-19.

Koolhof, Roos, Loeber, Rolf, Wei, Evelyn H., Pardini, Dustin, Collot D'Escury, Annematt (2007b) Inhibition deficits of serious delinquent boys of low intelligence. In: *Criminal Behaviour and Mental Health*, 17, 274-292.

Laan, A.M. van der, Schans, C.a. van der, Bogaerts, S. Doreleijers, Th.A.H. (2009) *Criminogene en beschermende factoren bij jongeren die een raadsonderzoek ondergaan. Een verkennende inventarisatie van de mate van zorg en van risico en beschermende factoren gesignaleerd door raadsonderzoekers.* Meppel: Boom Juridische uitgevers. Den Haag: WODC.

Laub, J.H., Sampson R.J., (2001) 'Understanding desistance from crime.' In: M. Tonry (ed.), *Crime and justice: A review of research*, vol. 28, Chicago: University of Chicago Press.

LeBel, T., Burnett, R., Maruna, S., Bushway, S., (2008) 'The "chicken and egg" of subjective and social factors in desistance from crime', *European Journal of Criminology*, 5(2), pp. 131–159.

Lissenberg, E., Van Ruller, S., Van Swaaningen, R. (red.), (2001) *Tegen de regels IV een inleiding in de criminologie.* Nijmegen: ARS AEQUI LIBRI.

Maruna, Shadd (2001) *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives.* Washington DC: Apa books.

Maruna, Shadd, Farrall, Stephen (2003) 'Desistance from Crime: A Theoretical Reformulation'. Oberwittler, Dietrich, Karstedt, Susanne (Hrsg.) *Soziologie der Kriminalität.* Sonderheft Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 43, 171-194.

Maruna, S, Lebel, Th.P. (2003) 'Welcome Home? Examining the "Reentry Court" Concept from a Strengths-based Perspective'. *Western Criminology Review* 4(2), 91-107.

Maruna, Shadd, LeBel, Thomas P., Mitchell, Nick, Naples, Michelle (2004a) 'Pygmalion in the Reintegration Process: Desistance from Crime through the looking Glass' *Psychology, Crime & Law*, Volume 10 (3), pp. 271 - 281.

Maruna, Shadd, Porter, Louise, Carvalho, Irene (2004b) 'The Liverpool desistance study and probation practice: opening the Dialogue'. *The probation journal*, 51 (3), 221-232.

Maruna, Shadd, Roy, Kevin (2007) Amputation or Reconstruction? Notes on the Concept of "Knifing Off" and Desistance from Crime. In: *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23 (1), 104-124.

Maruna, Shadd (2009) *Reintegration as a Rite de Passage.* [nog niet gepubliceerd]

McIvor, G, J. Jamieson, C. Murray, (2000) 'Study Examines Gender Differences in Desistance From Crime'. In: *Offender Programs Report*, 4 (1), p. 5-9

McNeill, Fergus, (2006) 'A desistance paradigm for offender management', *Criminology and criminal Justice*, 6 (1), 39-62.

McNeill, Fergus (2009) *Towards Effective Practice in Offender Supervision*. Glasgow: The Scottish Centre for Crime & Justice Research.

Menger, Anneke (2009) 'Wie werkt? Over het vakmanschap van de reclasseringswerker'. In: Hermanns, Jo en Menger, Anneke (2009) *Walk the line. Over continuïteit in het reclasseringswerk*, openbare les maart 2009, Utrecht, Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale innovatie.

Moffitt, T.E. (1993) 'Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behaviour: A developmental taxonomy'. *Psychological Review*, 100 (4), 674-701.

Murray, Cathy (2009) 'Typologies of Young Resisters and Desisters'. *Youth Justice*, 9(2): 115-129.

Nuytiens, An, Christiaens, Jenneke, Eliaerts, Christian (2008) Stoppen of doorgaan? Recent onderzoek naar desistance from crime bij persistente jeugddelinquenten. In: Weijers Ido en Christian Eliaerts, (2008), *Jeugdcriminologie.* Achtergronden van jeugdcriminaliteit, den Haag, Boom Juridische Uitgevers.

Ravelli, Alfons (2009) Eigen Kracht-conferentie. Whanau Hui. In: Ravelli, Alfons, Doorn, Lia van, Wilken, Jean-Pierre (red.) (2009) *Werk(en) met betekenis. Dialooggestuurde hulp- en dienstverlening.* Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Regenmortel, Tine van (2008) *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg.* Eindhoven: Fontys Hogescholen.

Rovers, Ben (2008) '"Ze deugen nergens voor." Het belief-effect in justitiële jeugdinterventies'. In: Rovers, Ben, en Moors, Hans (2008), *Geloven in veiligheid.* Tegendraadse perspectieven. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Rovers, Ben (2009) *Motiveren en motivatieproblematiek.* [nog niet gepubliceerd]

Sampson, R.J., & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making: pathways and turning points through life*. London: Harvard university press.

Savornin Lohman, Jacquelien de, Raaff, Hannie (2008, herziene druk) *In de frontlinie tussen hulp en recht.* Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Taylor, C., White, S. (2000) *Practising Reflexivity in Health and Welfare. Making knowledge.* Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Uggen, C. (2000) 'Work as a turning point in the life course of criminals: a duration model of age, employment, and recidivism', *American Sociological Review*, 65, 529-546.

Vogelvang, Bas (2009) *Een sterk verhaal. Over de invloed van reclasseringswerkers op het stoppen met criminaliteit na detentie. '*s-Hertogenbosch: Expertisecentrum Veiligheid, Avans Hogeschool.

Warr, Mark, (1998) **'**Life-course transitions and desistance from crime', *Criminology*, Vol. 36 (2) 183-216.

Wartna, B.S.J. (2009) *In de oude fout, over het meten van recidive en het vaststellen van het succes van strafrechtelijke interventies*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers; Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Weaver, Beth, McNeill, Fergus (2007) *Giving up crime: Directions for policy*, Glasgow, Strathclyde: SCCCI.

Bijlage 1: Topiclijst

Topics	Hoofdvragen
1. Vrijetijdsbesteding	• Waarmee hou je je bezig in je vrije tijd? • Benoem een Top-3. • Vertel er eens wat meer over: Wie, wat, waar, wanneer, hoe vaak, hoe lang al, ambities?

2. Strafbare feiten	• Wil je iets vertellen over de strafbare feiten die je hebt gepleegd?
	• Kun je daar nog wat meer over vertellen (wat, wanneer, waar, met wie, hoe vaak, hoe lang geleden)
	  o Hoe was dat?
	• Contact met politie gehad? (zo ja, hoe, hoe vaak)
	  o Hoe was dat?
	• Contact met justitie gehad (zo ja, straf?)
	  o Hoe was dat?

3. Instanties	• Je vertelde hiervoor met welke instanties je contact hebt gehad. Dit betekent dat je met allerlei personen uit deze organisaties te maken hebt gehad. • Kun je aangeven welke van deze personen in het bijzonder in jouw leven belangrijk zijn geweest? • Wie is er in positieve zin belangrijk voor je/voor je geweest? • Wie is er in negatieve zin belangrijk voor je/voor je geweest?
4. Netwerk	• Wie is er in jouw leven belangrijk op dit moment? • Wat maakt dat je déze mensen noemt (wat maakt hen voor jou belangrijk)? • Is dat NU anders dan 5 jaar geleden?
5. Toekomst	• Hoe wil je dat jouw leven er over vijf jaar uitziet? • Ben je dan nog bezig met strafbare feiten? • Van wie verwacht je steun te krijgen bij jouw plannen? • Hoe kunnen ze jou helpen? • Wat kun jij zelf inzetten om dat te bereiken? • Gaat je het lukken (om dat doel te bereiken)?

Bijlage 2: Portretten van jongeren

Op de volgende pagina's tref je portretten aan van tien van de door ons geïnterviewde jongeren. We hebben gefingeerde namen gebruikt en soms zijn feiten enigszins gewijzigd om de anonimiteit van de jongeren te waarborgen.

Ahmed (19):
'Hij zag altijd overal het positieve er van in. Nooit het negatieve.'

André (31):
'Die nieuwe tanden gaven me een nieuw leven.'

Brenda (21):
'Ik zie echt wel wanneer iemand wel of niet geïnteresseerd is, hoor.'

Christiaan (16):
'Ik wil mijn moeder niet meer kwetsen'.

Jaimie (21):
'Hij liet me zijn hart zien, dat is denk ik het belangrijkste.'

Jordi (16):
'Kinderen als ik hebben regels nodig.'

Kemal (16):
'Ik ga er meer rekening mee houden dat ik gepakt kan worden.'

Marinde (22):
'Iedereen behandelt je alsof je niks bent.'

Myrthe (19):
'Hij had het niet alleen maar over problemen, maar ook over dingen die goed gaan.'

Roxanne (22):
'Het lijkt wel alsof ik één groot risico ben.'

Ahmed: 'Hij zag altijd overal het positieve er van in. Nooit het negatieve.'

Ahmed (19) verblijft op de resocialisatiegroep van JJI Den Hey-Acker in Breda. Op het moment van onze afspraak is hij net terug van zijn werk. Hij werkt als lasser bij een constructiebedrijf. Hij zit onder het stof en zegt dat hij zich graag eerst even wil douchen. Ahmed oogt als een rustige en intelligente jongen die zijn woorden goed afweegt. Ahmed heeft Marokkaanse ouders en groeide deels op in een Brabants dorp in de buurt van Roosendaal en deels in Marokko. Op zijn negende is hij door zijn ouders naar Marokko gestuurd om daar in een internaat een "Marokkaanse" opvoeding te krijgen. Hij bleef er tot zijn twaalfde. Ahmed geeft aan dat dit voor hem een heel zware tijd is geweest, waarbij zijn tijd binnen de muren van de Nederlandse Justitie verbleekt.
Weer terug in Nederland maakt hij deel uit van een groep jongeren, met wie hij vaak tot 's avonds laat rondhangt in het dorp. In die tijd tot aan zijn aanhouding voor inbraak ging het met hem naar eigen zeggen al niet zo goed meer. Thuis waren er regelmatig aanvaringen en hij had moeite met het aanvaarden van het gezag van zijn vader. Op school liep het ook allemaal niet zoals het hoorde. Hij spijbelde steeds meer, maar bleef desondanks nooit zitten. Het ontbrak hem aan motivatie, niet aan intelligentie. De problemen stapelen zich uiteindelijk zo hoog op dat de leerplichtambtenaar er aan te pas komt en Ahmed krijgt via bureau HALT een taakstraf opgelegd. In die periode ziet ook de wijkagent dat het niet helemaal goed gaat met Ahmed en komt regelmatig polshoogte nemen. Alle zorg om hem heen ten spijt, zet de neerwaartse spiraal waarin Ahmed zich bevindt door en op 16-jarige leeftijd wordt hij aangehouden voor een inbraak. De rechter acht het nodig dat er een persoonlijkheidsonderzoek plaatsvindt. Dat leidt tot de conclusie dat alleen een vrijheidsbenemende straf niet voldoende is en dat Ahmed tevens behandeld dient te worden. Hij krijgt een onverlengbare PIJ-maatregel van twee jaar. Ahmed legt een gedeelte van de schuld hiervoor bij zichzelf. Hij geeft aan dat hij uit opstandigheid niet heeft meegewerkt aan het persoonlijkheidsonderzoek. Ahmed: 'Zie je een mannetje komen met een bril op en een koffer en die wil ineens alles horen en alles weten. Dan denk je van, pfffffff, laat maar.' Als daar iemand had gezeten met een andere uitstraling dan zou het volgens Ahmed heel anders zijn gelopen.
Ahmed geeft aan dat hij maar weinig goede ervaringen heeft opgedaan met de hulpverleners die hij tegenkwam. Van wijkagent tot groepsleider, hij kan er weinig goeds over vertellen. Hij merkt er wel bij op dat hij ook niet echt openstond voor hulp of contact. Als 16-jarige zegt hij 'de verkeerde bril' op te hebben gehad en konden zij gewoon geen goed doen bij hem. Wat betreft groepsleiding stelt hij dat hij hen als 'noodzakelijk kwaad' beschouwt. In één jeugdinrichting heeft hij ervaren dat, wanneer groepsleiding de touwtjes niet strak in handen houden het een wanorde wordt. Hij beseft dat dit niet de goede gang van zaken is: 'Als het in zo'n inrichting op Centre Parcs lijkt, dan kun je ervan uit gaan dat er de komende jaren 80% meer criminaliteit is.'
Bij JJI Doggershoek (Den Helder) leert hij een docent kennen van wie hij het vak metaalbewerker leert. Mede door hem zegt hij zijn VMBO-diploma te hebben gehaald. Ahmed vond deze docent een bijzonder mens en hij mocht hem erg: 'Je kon goede gesprekken met hem voeren. Altijd lachen. Hij zag altijd het positieve er van in. Nooit het negatieve. Altijd vrolijk. Ja, die vergeet ik niet meer.'Verder kon hij goede gesprekken voeren met hem en bovendien heeft hij veel van het metaalvak van hem geleerd. Nu nog steeds hebben zij af en toe telefonisch contact. Dit gaat dan over het vak, zijn werk en ditjes en datjes.
Over enkele weken zit zijn tijd binnen de muren van justitie er op en gaat Ahmed terug naar huis. Ahmed heeft zijn toekomst duidelijk voor ogen. Met zijn vroegere hangvrienden heeft hij gebroken. Hij wil met zijn vriendin gaan samenwonen en voor zijn 22e een kindje krijgen. Om de kost te verdienen ziet hij in navolging van zijn vader een loopbaan als lasser op een booreiland voor ogen om zo de hele wereld over te reizen. 'Justitie heeft me mijn grenzen aangegeven: 'Tot hier en niet verder". Het heeft me wel geholpen.'

Alex van den Biggelaar

André: 'Die nieuwe tanden gaven me een nieuw leven.'

André (31) begint met aarzeling en duidelijk niet op zijn gemak aan het interview. 'Ik doe het omdat Joep me gevraagd heeft' zegt hij meteen bij aanvang. Joep is de jongerenwerker, waar André veel aan te danken heeft. Als ik vraag naar zijn geboortedatum zegt hij onmiddellijk dat dat toch niet nodig is als het om een anoniem interview gaat. Pas als na een uur het opnameapparaatje is uitgezet, ontspant André zichtbaar en – ondanks dat hij al eerder gezegd heeft dat zijn vriendin hem thuis verwacht – blijft hij zitten en vertelt verder. 'Het meest belangrijke is misschien wel dat Joep me aan nieuwe tanden heeft geholpen. Die nieuwe tanden gaven me een nieuw leven.' André vertelt hoe jarenlang drugsgebruik en slecht eten had gezorgd voor een rijtje rotte voortanden. Hij durfde niet meer te lachen en hield altijd zijn hand voor zijn mond. André was als de dood voor de tandarts. Joep heeft hem geholpen over die drempel heen te stappen. André vertelt met een brede glimlach hoe zijn leven pas daardoor radicaal veranderd is en dat hij een ander mens is geworden.
Daarvoor heeft hij in vogelvlucht geschetst hoe zijn leven is gelopen. Hij vertelt hoe hij al op zijn dertiende in contact kwam met de GGZ, omdat hij niet kon slapen. Op school kon hij door zijn dyslexie niet goed meekomen. Kort zit hij in een internaat. Daar klimt hij 's nachts via het dak de straat op en loopt uren rond. Rusteloos is André. Hij kan zijn draai niet vinden. Niet bij zijn ouders, niet op school. Hij spijbelt en komt al op jonge leeftijd in aanraking met drugs en dat gaat van kwaad tot erger. Eten doet hij nauwelijks. Op een gegeven moment weegt hij nog maar veertig kilo. Jarenlang verkeert hij min of meer in een roes. Geld krijgt hij door af en toe een klus te doen. Schimmige klussen. De elektriciteit aanleggen in een growshop, soms een auto stelen. André slaapt vanaf zijn zestiende bij vrienden. Dan weer hier, dan weer daar. Hij wordt in die tijd een paar keer opgepakt, maar weet zich nauwelijks nog te herinneren wat er gebeurd is. 'Ik gebruikte veel drugs, at niet, dronk alleen af en toe een pak chocomel of zo. Ik weet van die tijd niet meer zo veel'.
Met jongerenwerker Joep bouwt hij in die jaren een goed contact op. Joep werpt wel eens een balletje op bij André. Of het niet slimmer is om te stoppen met de drugs en wat meer rust in zijn leven te creëren. André heeft intussen zijn huidige vriendin leren kennen. Ook zij dringt aan op stoppen. André heeft flinke schulden opgebouwd en kiest er voor om één keer een vrachtje te vervoeren en zo zijn schulden af te lossen. Dat pakte verkeerd uit. Bij het smokkelen van amfetamine naar Zweden loopt hij tegen de lamp en belandt voor twee jaar in een Zweedse cel. 'Ik heb dat niet als een slechte tijd ervaren. Het was een goed keerpunt. Ik zag het voor die tijd niet meer zitten. Ik had al eens heel veel drugs gebruikt, je weet wel, misschien zou het een keer lukken hè, om er uit te stappen.' De eerste vier maanden in de Zweedse bajes is André helemaal de kluts kwijt. Door sporten, goed eten en veel gesprekken met de psycholoog komt André tot rust.
De terugkomst in Nederland heeft André als schokkend ervaren. Hij komt terecht in een Rotterdams opvanghuis waar ook junkies zitten. Hij voelt dat als hij daar blijft het helemaal bergafwaarts met hem zal gaan en hij zoekt Joep weer op. Joep helpt hem met het vinden van woonruimte en werk. Langzaam pakt André zijn leven op. Niet zijn oude leventje van drugs en schulden, maar een nieuw leven. Hij trekt in bij zijn schoonouders, krijgt een vaste baan en kan, dankzij het gratis wonen, zijn schulden aflossen en sparen voor een nieuw leven. Sinds een paar jaar woont hij samen en sinds enkele maanden is hij vader. Binnenkort gaat hij trouwen. André heeft zijn leven op de rails, kijkt met verbazing en ook met een zekere weemoed terug naar het leven aan de rand. Een leven als in een roes.
Bij het weggaan tref ik Joep. Joep vertelt dat André nog regelmatig binnen schuift voor een kopje koffie en een praatje. André heeft kort daarvoor over Joep gezegd: 'Ik heb gewoon heel veel aan hem gehad, als hij er niet was geweest, had ik hier nu niet gezeten'.

Marie-José Geenen

Brenda: 'Ik zie echt wel wanneer iemand wel of niet geïnteresseerd is, hoor.'

Ik ontmoet Brenda op één van de meidengroepen van JJI Den Hey-Acker. Ik kom er al snel achter dat ze een gezellige tante is die me vanaf de eerste minuut van onze ontmoeting de oren van het hoofd kletst. Ze kan ook behoorlijk emotioneel zijn. Zelf zegt ze dat dit komt door het mediterrane bloed in haar aderen. Haar vader is namelijk van Griekse komaf. Brenda is 21 jaar oud en was één van de 'zware jongens' op de meidengroepen. Ze is haar criminele carrière op jonge leeftijd begonnen met winkeldiefstal, joyriding, graffiti en andere kleinere overtredingen. De toon was gezet en uiteindelijk mondde dit uit in een zware mishandeling, waarvoor zij na een uitvoerig persoonlijkheidsonderzoek een PIJ-maatregel[5] opgelegd heeft gekregen. Als ik haar interview zit de PIJ-maatregel er na vijf jaar bijna op.
Terugdenkend aan haar tijd bij 'Justitie' durft ze nu te zeggen dat ze toch wel het nodige heeft geleerd. Vooral van Equip, creatieve therapie en agressieregulatietraining. Ze heeft geleerd over haar emoties te praten, ze heeft geleerd te huilen. Die emoties zette ze vroeger om in agressie en grensoverschrijdend gedrag. De therapeuten hebben volgens Brenda weinig bijgedragen aan haar verandering. Wel was het belangrijk dat er een klik was. De kracht van de therapie zat in de opdrachten 'en die heb ik allemaal zelf uitgevoerd'.
In het contact met hulpverleners heeft Brenda zich vaak als een kind behandeld gevoeld. Positieve uitzonderingen hierop zijn de maatschappelijk werkster, de vrouw van de volwassenreclassering en haar huidige mentrix. Deze vrouwen durfden zich kwetsbaar naar haar op te stellen, waardoor zij zich meer vertrouwd voelde en een soort verwantschap voelde. Het feit dat ze het met die vrouwen 'gezellig' vond speelde ook een belangrijke rol in de goede band. Voor Brenda moet een relatie echt zijn: 'Ja, ik ben niet achterlijk weet je. Ik zie echt wel wanneer iemand wel of niet geïnteresseerd is, hoor. Dat zie je gelijk.'Over haar mentrix vertelt ze: 'Zij is gewoon zo straight naar mij. Zij vertelt mij dingen ook over haar persoonlijk. Ik vind gewoon, ja….ik wil best met jullie praten, dat maakt verder ook allemaal niet uit, weet je. Maar het moet ook niet allemaal te diep gaan. Je moet niet te diep gaan graven en daar heb ik het ook met haar over gehad. Doordat zij ook haar persoonlijke ervaringen vertelt, kom ik ook wat meer los'.
Tussen Brenda en haar behandelcoördinatoren heeft het nooit zo geboterd. Ze voelde bij hen duidelijk een bepaalde mate van afhankelijkheid wat betreft de voortgang van de behandeling en de inzet van verloven. Juist dit verlof heeft ze altijd als zeer motiverend ervaren. Zonder verlof had de hele behandeling voor haar allemaal niet zoveel zin. Tijdens enkele proefverloven heeft ze volgens eigen zeggen ook veel geleerd. Vooral van de momenten dat het fout liep. Het is nog al eens voorgekomen dat ze niet of te laat naar de inrichting terugkeerde.
Beetje bij beetje is ze wijzer en ouder geworden en ze ziet haar toekomst dan ook rooskleurig tegemoet. Met haar vroegere vriendin en *partner in crime* heeft zij gebroken en zal ze geen contact meer hebben. Met haar vriendje is ze van plan om op termijn een gezinnetje te stichten. Ze zegt eenmaal buiten veel steun te gaan krijgen en nodig te hebben van haar familie. Met de hulpverlening wil ze wanneer ze buiten is, niks meer van doen hebben. In haar proeftijd stelt ze wel prijs op tijdelijk begeleiding van haar Individuele Traject Begeleider, de Reclasseringswerker en een ambulant begeleider van De Waag[6]. Strafbare feiten? 'Nee. Ik heb hier echt van geleerd. Ik doe het nooit meer. Tenzij, dat zeg ik er wel bij, als ik bijvoorbeeld kinderen heb en iemand doet mijn kind wat, ja, dan heb ik mezelf denk niet meer in de hand.'

Alex van den Biggelaar

[5] Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen
[6] Centrum voor ambulante forensische psychiatrie

Christiaan: 'Ik wil mijn moeder niet meer kwetsen'.

Christiaan is een 16-jarige goedlachse jongeman die op Curaçao is geboren. Ik kende Christiaan voorafgaande aan het interview niet. Toen ik hem vroeg of hij mee wilde werken, zei hij direct ja. Christiaan is geboren op Curaçao en toen hij acht was, kwam hij samen met zijn broers en zijn moeder naar Nederland. Al snel wordt Christiaan onder toezicht gesteld omdat men op school het vermoeden heeft dat zijn moeder hem mishandelt. Christiaan ontkent het, maar hij wordt toch uit huis geplaatst. Eerst verblijft hij in een internaat en later gaat hij bij zijn tante wonen. Hij zal er ongeveer 4 jaar wonen. Christiaan voelt zich in het gezin van zijn tante een buitenbeentje. Hij voelt zich achtergesteld ten opzichte van zijn neefjes en nichtjes. Een paar keer wordt hij door zijn tante beschuldigd van diefstal. Zijn moeder is in de tussen tijd met één zoon weer teruggegaan naar Curaçao.
Als Christiaan 13 is overlijdt zijn broer op Curaçao na een motorongeluk. Christiaan mag van zijn tante niet naar de begrafenis; zij en haar twee zoons gaan wel. Dat heeft Christiaan erg gekwetst. 'Sinds de dag dat mijn broer doodging is mijn leven helemaal veranderd. Ik wilde niet meer bij mijn tante wonen. Daarom dat ik hier nu zit.'Het gaat steeds slechter met Christiaan en hij kiest voor het criminele pad. Op zijn 14e loopt Christiaan weg bij zijn tante en vanaf die tijd zorgt hij voor zichzelf. Soms slaapt hij bij vrienden of bij een van zijn broers die ook in Nederland wonen. Soms belandt hij tijdelijk in een internaat. Hij gaat niet naar school, heeft af en toe een baantje. Steeds vaker gaat hij met een broer het criminele pad op. Christiaan zegt dat hij zo ontzettend boos op zijn tante was dat hij geen andere mogelijkheid zag. 'Mijn neefjes en nichtjes kregen mooie kleren, en dat wilde ik ook. Dus ging ik voor mezelf zorgen….' Voor Christiaan is de koppeling tussen het gebrek aan liefde, de hang naar mooie spullen en de criminaliteit helder. 'Je krijgt nooit liefde, je wilt altijd Nike Air Max aan hebben. Omdat alle jongens mooier zijn dan jij, je kunt het niet aanzien.'
Christiaan kwam al eerder in aanraking met de politie en krijgt een taakstraf. 'De eerste inbraak was adrenaline. Spanning. De tweede gaat gemakkelijk. En als je 9 van de 10 keer niet gepakt wordt, wordt het nog makkelijker natuurlijk.'Totdat hij gepakt wordt. Christiaan zit voor de eerste keer in een justitiële jeugdinrichting, als ik hem interview. Er hangt hem een fikse straf boven het hoofd. Hij is nog niet afgestraft door de rechter en zit al een jaar in voorarrest. Hij wordt verdacht van het plegen van vermogensdelicten en doodslag.
Het afgelopen jaar heeft hem wakker geschud. 'Ik heb spijt dat ik hier zit en dat ik mijn moeder pijn doe. Ik wil mijn moeder niet oud zien worden zonder mij.'Hij vindt het erg dat hij geen liefde heeft gekend en dat hij nu geen bezoek ontvangt van vrienden of familie. 'Soms zit het mij wel dwars weet je, ik heb geen familie, ik heb geen love, hoe ik het zeg weet je, dat niemand bij mij komt kijken van "hé Christiaan, moet je dit of moet je dat", weet je, op bezoek even.'
Christiaan gaat er vanuit dat de rechter hem een PIJ-maatregel[7] (behandeling) oplegt. Hij hoopt vooral dat hij snel helderheid krijgt. 'Ik wil een einddatum om mij rustig te voelen.' Als hij vrij komt wil hij in een andere stad gaan wonen, maar meteen daar achteraan zegt hij 'maar daar leer ik natuurlijk weer andere vrienden kennen en geld maakt blind, weet je.'
Na zijn straf wil Christiaan graag het leger in. Werk hebben zal hem helpen om op het goede pad te blijven. 'Het slechte pad is zo makkelijk, weet je.' Hij zegt ook: 'Ik wil mijn moeder niet meer kwetsen en de buitenwereld laten zien dat ik een goede jongen ben.'Hij gelooft dat de hulpverlening hem kan helpen bij de praktische zaken en hij hoopt vooral op steun van zijn oudste broer (28) en diens vriendin. Christiaan vindt het fijn dat zijn voogd gelooft dat hij kan veranderen. 'Maar', zegt hij, 'je moet het zelf willen.'

Indra Hooijen

[7] Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen

Jaimie: 'Hij liet me zijn hart zien, dat is denk ik het belangrijkste.'

Jaimie (20) wordt vlak na zijn geboorte in El Salvador geadopteerd en groeit op in een klein Zeeuws dorp. Jaimie voelt zich genegeerd en doodgezwegen in het dorp en wordt met enige regelmaat gepest. Thuis vindt hij weinig aansluiting bij zijn broer en ouders. Als hij naar de middelbare school gaat, verergeren de pesterijen tot mishandeling. Dit escaleert volledig; Jaimie wordt op zijn twaalfde bruut verkracht. 'En toen is er bij mij in het hoofd een draadje gesprongen. Ik stelde mezelf onhandelbaar en onbereikbaar op, ik kon niet anders. Vertellen wat er met me gebeurd was kon ik niet. Toen ben ik uit huis geplaatst. Ik heb in verschillende jeugdinstanties gewoond. Daar kwam ik voor het eerst in aanraking met drugs en kleine criminaliteit'.
Jaimie wordt op zijn vijftiende in een project in Frankrijk geplaatst. Daar werkt hij maandenlang op een boerderij. Hij denkt met veel plezier terug aan die tijd. 'Jammer genoeg had ik mijn behandeldoelen gehaald en ging ik terug naar Zeeland.' Hij gaat zelfstandig wonen in Middelburg Er is weinig betaalbaars beschikbaar dus belandt hij in een veel te duur appartement. Van zijn werk kan hij de huur niet betalen. Hij leeft een geïsoleerd bestaan en heeft weinig contact met zijn ouders. Hij komt in contact met oude bekenden uit de drugsscene. In een mum van tijd gaat Jaimie weer harddrugs gebruiken. Zijn huis verandert in een drugspand waar Jan en Alleman over de vloer komt. 'Als je een krat bier meenam dan vond ik het allemaal wel prima.'Jaimie gaat drugs dealen. In eerste instantie om zijn eigen gebruik te financieren, maar na een aantal maanden behoort hij tot de grote jongens in de Middelburgse drugshandel. Na enige tijd wordt hij door de huurbaas en de politie op straat gezet. Onder invloed van drank en drugs raakt hij betrokken in een vechtpartij, opgepakt en veroordeeld voor poging tot doodslag. Jaimie verblijft vervolgens enkele jaren in detentie.
Aanvankelijk stelt Jaimie zich ook in de bajes onbereikbaar op. Totdat hij een gedetineerd meisje leert kennen bij een wekelijkse activiteit. 'Zij raakte mij vanaf het eerste moment dat ik haar zag. Het klikt tussen ons, ik wist gewoon dat dit mijn vrouw zou worden.'Het gevoel is wederzijds. Het contact blijft beperkt tot de wekelijkse activiteit, maar er ontstaat een intensieve briefwisseling. Anniek overtuigt Jaimie ervan dat hij na moet denken over de toekomst, dat hij zelf het heft in handen moet nemen om dingen te veranderen. 'Daarvoor had ik daar nooit over gedacht, maar de brieven van Anniek hadden een grote invloed op mij. Mijn cocaïnegebruik had ik in de gevangenis voortgezet, maar nadat ik Anniek had leren kennen kickte ik zelfstandig en cold-turkey af en ging ik plannen maken voor de toekomst'.
Jaimie is inmiddels vrij en woont samen met Anniek. Hij werkt momenteel als voorlichter voor Delinkwentie & Samenleving. Hij vertelt zijn levensverhaal onder andere op middelbare scholen. 'Het geeft me een goed gevoel om voorlichting te geven. Ik leer er veel van wat ik ook kan gebruiken als ik SPH ga studeren. Ik wil graag groepsleider worden bij Justitie.'
Jaimie is zelf veel groepsleiders tegengekomen, 'daar zaten goede en slechte tussen.'Hij vindt het vooral belangrijk dat een professional je laat geloven dat je je leven kunt veranderen. 'Je hebt er niks aan als zo'n groepsleider over allerlei theorie vertelt, hij kan het natuurlijk wel gebruiken maar dat hoef je als jongere niet altijd te weten. Met zo'n verhaal uit de boeken haak ik al snel af.'Een goede groepsleider moet vooral naar een jongen luisteren, echt luisteren. 'Sommige groepsleiders hadden echt begrip voor mijn situatie. Die hoefden me niet zo nodig een advies te geven.' Jaimie denkt in het bijzonder aan één groepsleider wanneer ik hem vraag aan wie hij veel te danken heeft. 'Bob was een grote Amerikaanse man die meestal in de nachtdienst werkte. Ik heb niet vaak met hem gepraat, maar de gesprekken die we hadden waren bijzonder. Bob was anders, hij wilde echt iets voor de jongeren betekenen. Dat merkte je aan alles. In een nachtdienst had Bob bijvoorbeeld spontaan mijn was gedaan. Dat klinkt heel stom, maar door zulke kleine gebaren leer je toch dat je de moeite waard bent. Hij liet me zijn hart zien, dat is denk ik het belangrijkste'.

Mies de Koning

Jordi: 'Kinderen als ik hebben regels nodig.'

In de lange gang komt een jongen op me af gelopen. Een jongen met armen die langs zijn lijf slungelen. Zijn benen lijken op stelten. Jordi stelt zich voor met een overslaande stem. 'Ik ben Jordi en ik ben zestien, laten we naar de groep lopen.'Jordi woont op een speciale behandelgroep voor jongeren met een licht verstandelijke beperking met gedragsproblemen. De meerderheid van de opgenomen jongeren is regelmatig in aanraking geweest met politie en justitie. Zo ook Jordi. Na een wandeling over het terrein nemen we plaats in het kantoor van de groepsleiding en Jordi vertelt mij zijn verhaal. Hij spreekt snel, springt van de hak op de tak en maakt mij herhaaldelijk duidelijk dat hij dolgraag meewerkt aan het onderzoek, als hij mij daarmee kan helpen.
Jordi groeit op bij een alleenstaande moeder die kampt met chronische rugklachten. Hij heeft een oudere zus en een jonger broertje, zijn vader bezoekt hij een keer in de maand. Zijn grote passie is fietsen en fietsen repareren. Thuis staat in de achtertuin een schuurtje vol wrakken die Jordi repareert. Alleen of met zijn broertje fietst hij gedurende het weekend rondjes door zijn geboorteplaats.. Hij neemt zijn broertje Stefan graag me op sleeptouw, hij vindt dat het niet goed met hem gaat. 'Mijn broertje kan zich niet aan regels houden, ik heb dat op de groep geleerd maar voor hem is dat nog moeilijk.'Jordi vertelt dat zijn moeder vaak hulp nodig heeft en dat hij het erg vindt dat hij er door de week niet is. Ook omdat Stefan vaak in de problemen komt en niemand hem dan corrigeert. 'Mijn moeder kan niet goed vertellen wat wel en wat niet mag, ik heb dat van de groepsleiding geleerd dus ik weet het nu wel'.
Jordi is in het verleden herhaaldelijk terechtgekomen in fikse vechtpartijen. Op een dag liep het uit de hand in het zwembad van zijn dorp. Hij was daar alleen, een groep jongeren begon hem te pesten en uit te dagen. 'En dat moet je bij mij echt niet doen, op een gegeven moment gaat de knop om en dan wordt het zwart voor mijn ogen.'Jordi slaat een meisje in elkaar dat niks met de pesterij te maken heeft. Daar blijft het niet bij. Hij sticht brand in een perk, raakt op straat voortdurend betrokken in opstootjes met andere jongeren, en pleegt een overval op een snoepwinkel. 'We verveelden ons en toen besloten we ons te verkleden als overvallers en de snoepwinkel te beroven. Met een neppistool en een bivakmuts. Het was een geintje, maar de mensen schrokken allemaal enorm, een vrouw moest heel hard huilen'.
Jordi spreekt voortdurend liefdevol over zijn moeder, het is vooral voor haar dat hij wil veranderen. Ook voor zijn broertje wil hij graag een goed voorbeeld zijn. Toch gaat het ook thuis regelmatig fout. Jordi slaat de boel kort en klein, maakt veel ruzie en is onhandelbaar. Wanneer thuis de situatie onhoudbaar wordt, wordt hij uit huis geplaatst en verhuist in een periode van een jaar van behandelgroep naar behandelgroep waar het voortdurend fout gaat. Uiteindelijk is hij in deze instelling terechtgekomen. 'Hier is de groepsleiding streng, je moet alles vragen. Of je naar binnen mag, of je van tafel mag. Ik heb nu veel vrijheden verdiend, maar in het begin mocht ik bijna niks. Nu mag mijn kamer op slot en mag ik daar muziek luisteren. Dat heb ik zelf verdiend. Kinderen als ik hebben vooral regels nodig, ik heb die regels thuis niet geleerd.'
Jordi noemt zichzelf nog een kind, opvallend voor een jongen van zestien jaar. Maar menig kind van die leeftijd zal niet zo'n helder beeld van de toekomst hebben als Jordi. Na de behandelgroep gaat hij naar begeleid-kamer-wonen en daarna gaat hij zelfstandig wonen. Zijn grote droom is zelfstandig fietsenmaker te zijn, maar Jordi vraagt zich hardop af of hem dat zal lukken. 'Als je eigen baas bent is er niemand die zegt wat je moet doen en hoe je met geld moet omgaan. Dat lijkt wel fijn maar dan gaat het ook snel fout.'Ook hoopt hij in zijn eigen huis ooit een eigen stereotoren te hebben: 'maar dat wordt nog lang sparen'.

Mies de Koning

Kemal: 'Ik ga er meer rekening mee houden dat ik gepakt kan worden.'

Kemal is een zestienjarige jongen van Turkse afkomst. Ik interview hem in de spreekkamer van de behandelgroep voor jongeren met gedragsproblemen, waar hij sinds drie maanden woont. Ieder weekend gaat Kemal naar zijn ouders. De ene week naar zijn vader, de andere week naar zijn moeder. In die weekenden gaat hij soms op bezoek, maar meestal is hij binnen. Dat was wel anders voordat hij in de behandelgroep woonde, toen hing Kemal voortdurend op straat. 'Ik woon in een wijk waar veel racisme is, er wordt vaak naar je gesnauwd als je Turks bent. Ik kan daar niet rustig op reageren dus ik blijf nu liever binnen' is zijn verklaring. De criminele carrière van Kemal startte een jaar geleden met het stelen van een scooter die zonder slot geparkeerd stond. 'We wilden er alleen maar een rondje op rijden en hem dan terugzetten, maar er was toevallig politie in de straat dus we werden meteen gepakt.' Al snel werd het van kwaad tot erger. Doelbewust werd een tweede brommer gestolen, en daarna een groot aantal, dat werd doorverkocht aan een illegale handelaar. Kemal handelde in geïmporteerde sigaretten op zijn school, en bracht pakketjes met cocaïne weg voor een klasgenoot. De oom van een vriend, een man van tweeëndertig jaar, trommelde de jongens op om samen een hennepplantage leeg te halen. En toen liep Kemal tegen de lamp. 'Het was lekker makkelijk geld verdienen' vertelt Kemal. Toch heeft hij er zelf niet veel aan verdiend, anderen gingen er met de winst vandoor. Tijdens het interview benadrukt Kemal voortdurend dat deze informatie enkel anoniem gebruikt mag worden. De groepsleiding en zijn ouders weten van de meeste vergrijpen niets. De kinderrechter, voor wie hij binnenkort moet verschijnen, weet ook niet alle feiten en dat wil Kemal graag zo houden.

Kemal moet erg wennen op de behandelgroep. Iedereen is heel streng. Kemal ervaart de opname als straf. Binnenkort begint een verplichte sociale vaardigheidstraining. Zijn groepsleden zeggen hier veel van geleerd te hebben, maar Kemal verwacht er niet veel van. Vooral zijn visor (groepsleider die ook als persoonlijk begeleider functioneert) vindt hij streng. 'Zij stookt de andere groepsleiding op om heel strikt tegen me te doen. Laatst kwamen mijn vrienden op de brommer langs, die mochten niet eens binnen om op bezoek te komen. Echt dom!'
In het jongerencentrum had Kemal regelmatig contact met jongerenwerker Kurt. 'Kurt kan dingen voor je regelen als je ze nodig hebt. Een vriend van mij heeft hij aan een huis geholpen, maar ook als je een opleiding wil doen helpt hij je. Dan praat hij met je over wat je leuk vindt om te doen en zo.' Kemal vindt het vooral prettig dat je met Kurt geen afspraken hoeft te maken, en dat je gewoon bij hem binnen kan lopen als je er zelf zin in hebt. 'Je hoeft ook niet per se te praten, dat moet van de groepsleiding hier wel altijd.'

Kemal zegt weinig spijt te hebben van de diefstallen. Hij zou er wel van balen als zijn ouders erachter komen. 'Ik ga er meer rekening mee houden dat ik gepakt kan worden. Een gevangenisstraf zie ik echt niet zitten.'Wanneer ik het gesprek wil afronden schiet Kemal nog iets te binnen. Hij heeft nog niet verteld dat hij ook veel vrouwen beroofd heeft samen met een vriend. 'Dat is natuurlijk ook strafbaar. Toch?' Wanneer ik vraag hoe zo'n beroving werkt, legt Kemal dit uit. 'Je rent op de vrouw af. De een trekt aan de tas, de ander schopt tot de vrouw de tas loslaat. Je rent snel weg, het geld en de waardevolle spullen verdeel je.'Kemal voegt nog toe dat het vrouwen van allerlei leeftijd waren, het is namelijk moeilijk om te voorspellen of er veel in de tas zit.

Mies de Koning

Marinde: 'Iedereen behandelt je alsof je niks bent.'

Ik reis met de trein en bus naar een klein dorp voor mijn interview met Marinde (22). Zij woont met haar ouders in een stacaravan aan de rand van het dorp. Ver van de stad. Marinde heeft me een paar weken geleden spontaan aangesproken toen ik met een collega in de trein over ons onderzoek sprak. In een keer zei ze: 'Volgens mij moet je eens met mij komen kletsen!' In de schuur bij de stacaravan nemen we plaats op een doorgezakte leren bank. Dit is de plek waar Marinde zich met haar vrienden terugtrekt. Met een fles 7up op tafel beginnen we het interview. 'Gewoon zelf bijschenken als je dorst hebt, dan hoef ik me daar niet mee bezig te houden.' Het duurt niet lang voor Marinde op haar praatstoel zit. Met haar vriendinnen op de fiets naar een feest was het voor het eerst misgegaan. Een vrouw maakte een opmerking over haar Lonsdale kleding. Dat had ze niet gepikt, een scheldkanonnade was het gevolg. De vrouw deed aangifte en er volgde een milde taakstraf. 'Terecht', zegt Marinde.

Hierop volgden meerdere kleine incidenten, maar het ging pas echt fout tijdens het uitgaan. Marinde is dan net achttien, verliest de controle en gaat op de vuist met een meisje. Dat meisje houdt daar blijvend letsel aan over. Opnieuw volgt er een aangifte en Marinda gaat in hechtenis in ene Huis van Bewaring. Na drie weken wordt ze vrijgesproken. Deze periode in de vrouwengevangenis maakt grote indruk. 'Iedereen behandelt je alsof je niks bent, en zo voelde ik me ook. Toen ik weer eens moest wachten tot iemand op de afdeling was uitgebeld, kwam een oudere vrouw voor me op zodat mijn belminuten niet weer door iemand anders werden opgebruikt. Dat was het enige moment waarop ik het gevoel had dat iemand me zag staan.'
Eenmaal vrij gaat Marinde nog een paar keer op gesprek bij de Reclassering. Haar vader ging mee. 'Een echte geiten-wollen-sok dame, die me telkens uitgebreid op de gevaren van alcohol en drugs wees. Waarschijnlijk omdat ik tijdens het gevecht geblowd had. Ze sloeg de plank daarmee mis, ik blow zelden. Weet zij veel hoe mijn leven is. Mijn vader en ik hebben in de auto terug veel gelachen om het toneelstuk dat zij opvoerde.'

Gedurende het gesprek schiet Marinde meerdere malen vol. Ze vertelt dat het zwaar is om dit allemaal tegen me te vertellen, maar dat het ook een goed gevoel geeft en oplucht. Ze heeft eigenlijk nooit echt met iemand gepraat over wat er tijdens al die jaren is voorgevallen. 'Sinds ik ben gaan werken is er veel misgegaan, ik ben blij dat het nu beter met me gaat.'Marinde werkt full time als productiemedewerker in een fabriek. Op korte termijn kan ze intern geschoold worden en zich verder ontwikkelen. 'Ik vind het er wel prima, werk is werk, het gaat mij er vooral om dat ik gezellige collega' s heb. Het liefst zou ik een opleiding doen om in de zorg voor zwaar verstandelijk gehandicapten gaan werken. Die mensen kun je aan het lachen maken met bijna niets, dat lijkt me fantastisch. Ik weet alleen niet of ik aangenomen word zonder verklaring van goed gedrag.'

Mies de Koning

Myrthe: 'Hij had het niet alleen maar over problemen, maar ook over dingen die goed gaan.'

Myrthe (19) gaat na de scheiding van haar ouders, ze is dan 12 jaar, om beurten een halve week bij haar vader en een halve week bij haar moeder wonen. Ze voelt zich een jojo. Na een jaar gaat ze bij haar vader wonen, in de hoop wat meer rust te krijgen. Haar broertje gaat bij moeder wonen.
Haar vader is weinig thuis en Myrthe eet vaak bij haar opa en oma. 'Mijn opa en oma hebben mij voor een deel opgevoed. Mijn vader was veel weg, dus ik was daar altijd.' In de periode dat Myrthe op de middelbare school zit, krijgt ze vooral van haar opa veel steun. Ze spijbelt veel, weet feilloos de handtekening van haar vader te vervalsen. Ze zegt dat ze mazzel heeft gehad dat haar school haar zoveel kansen heeft gegeven. Myrthe is van die periode nog het meest onder de indruk van de tijd waarin ze niet geschorst is, maar waarin ze volledig apart van haar eigen groep les krijgt, huiswerk maakt en pauze heeft. Myrthe brengt veel tijd op straat en in het buurthuis door. Thuis vrienden ontvangen is er niet bij. 'Van mijn vader mocht ik niet met buitenlanders omgaan. Dat was slecht en dit en dat. Een keer, ik vergeet het nooit meer, ik was een jaar 13, 14, toen kwam een Marokkaanse vriend mij ophalen en ik was niet thuis. Toen had hij die jongen zo wat van de deur afgestampt. Dus ik nam al snel niemand meer mee naar huis. Ik schaamde me gewoon.'
Na school gaat Myrthe naar vrienden, waar ze vaak ook blijft slapen. 'Ik ben wel eens vijf dagen niet thuis geweest en ze [haar vader heeft inmiddels een nieuwe partner] hadden me niet eens gemist.' In de weekenden gaat ze uit in de Randstad. Ze drinkt veel alcohol. Myrthe geeft een aantal keer in het gesprek aan dat ze in die tijd snel agressief wordt en erg onzeker is. 'Kijk als je gaat drinken, dan word je toch anders. Een keer was er ruzie, ik weet niet eens waarom, maar ik werd geroepen, dus ik kom daarbij. En dat meisje had praatjes, en toen heb ik dat meisje geslagen. Het werd echt helemaal zwart voor mijn ogen. En dan weet ik niet meer wat ik doe. Op een gegeven moment zijn we uit elkaar gehaald, door de portier. En toen kwam de politie erbij en toen werd ik meegenomen.' Haar slachtoffer belandt in het ziekenhuis en dient een aanklacht in. Na dit voorval wordt Myrthe meerdere malen opgepakt vanwege geweld. Myrthe komt in contact met jeugdzorg. Ze zegt over die periode: 'Ik heb, denk ik, wel acht maatschappelijk werkers gehad. Dat was niet fijn. Dat gepraat is niks. Mijn ouders zeiden altijd tegen mij als ik daar naar toe moest: "niet te veel zeggen, want zij kunnen je uit huis plaatsen". Mijn ouders waren nooit steng. Die hadden zelf ook veel problemen aan hun hoofd. Ze zagen niet hoe het met mij ging.'
In deze periode wordt de vriendin van Myrthe ziek en overlijdt. Dat zet Myrthe's leven nog meer op zijn kop. Myrthe gaat niet meer naar school, heeft geen contact meer met jeugdzorg en begint steeds meer drugs te gebruiken. 'Coke, XTC, GHB, ik heb gewoon alles wel geprobeerd, behalve spuiten en coke roken, dat heb ik niet gedaan.' Dan komt er een jongerenwerker in haar leven met wie het klikt. Ze kent hem al via haar stiefbroer. Ze vindt het fijn om met hem te praten. 'Hij was ook gewoon gezellig, weet je. Hij had het niet alleen maar over problemen, maar ook over dingen die goed gaan. Hij schreef niks op, hij luisterde gewoon. Bij hem had ik niet het idee dat ik een nummertje was. Het was niet drie kwartier en dan de volgende. Soms waren we na een half uur klaar, soms als er iets ergers was, pas na een uur of anderhalf.'
Geholpen door de jongerenwerker gaat Myrthe weer naar school en haalt haar diploma. De laatste tijd neemt ze meer afstand van haar vrienden. Ze gebruikt bijna geen alcohol of drugs meer. Spannend was het nog wel even toen ze drie maanden geleden voor poging tot doodslag moest voorkomen. Ze werd vrijgesproken Op dit moment is haar vriend de belangrijkste persoon in haar leven. 'Hij is, zeg maar, uit een hele andere wereld.' En ze is op Thai boksen gegaan. Haar sporttrainer is een goede stok achter de deur om te blijven trainen en van de drank en drugs af te blijven. 'De trainer is iemand die over me waakt. Iemand die me in de gaten houdt. Gewoon een soort vader, zeg maar.' Sinds een jaar volgt Myrthe een Hbo-opleiding. Ze is vastbesloten om jongeren zoals zij zelf te gaan helpen. 'Ik weet hoe het fout kan gaan.'

Marieke Boot

Roxanne: 'Het lijkt wel alsof ik één groot risico ben.'

Ze oogt tijdens het gesprek afwisselend krachtig en kwetsbaar, Roxanne, pas 22 jaar, moeder van een dochter van 7, al een heel leven achter de boeg. Als we na afloop van het interview nog even napraten, vertelt ze fel over de intake die ze kreeg in het kader van Terugdringen Recidive. 'Krijg ik een vragenlijst voorgelegd, pff, het lijkt wel alsof ik één groot risico ben. Tienermoeder, Surinaams, Antilliaans vriendje, vriendje ook nog in de criminaliteit, in de Bijlmer wonen, school niet afgemaakt. Daar word ik zo ziek van.' Zojuist heeft Roxanne verteld dat ze over een maand haar Mbo-diploma hoopt te halen en dat ze na de zomer met haar dochtertje een nieuwe start gaat maken in de stad waar ook haar moeder woont. Roxanne is sinds een paar maanden vrij na twee jaar detentie in een vrouwengevangenis. Op weg naar Brazilië is ze op Schiphol betrapt voor smokkel van hard drugs. Toen ze ja had gezegd had ze spijt, maar ze kon ze niet meer terug, haar handlanger dreigde om haar dochtertje iets aan te doen. Roxanne is geboren in Paramaribo en kwam op haar vierde naar Nederland. Ze is de jongste van een familie van zes kinderen. Op haar vijftiende loopt ze thuis weg. Ze is dan enkele maanden zwanger. Haar moeder wil dat ze kiest voor abortus. 'Ik dacht als mijn kind niet welkom is bij jou, dan ben ik het ook niet.' Ze vertrekt naar haar vriendje in de Bijlmer, en trekt in bij hem en zijn ouders. Haar vriend is er weinig. 'Van de 7 jaar dat we nu samen zijn, heeft hij bijna 6 jaar vastgezeten.' Roxanne zegt daarover: 'Ik kan dat niet meer. Ik weet dat hij alles doet om mij en mijn kind het beste te geven, maar hij begrijpt niet dat hij op deze manier niks aan ons geeft.' Roxanne wil een nieuw leven opbouwen. Weg van het criminele milieu van haar vriend en schoonfamilie, weg uit de Bijlmer.
In de gevangenis heeft ze hard gewerkt aan haar toekomst. 'Ik dacht; nu zit ik hier en heb ik tijd om aan mijn toekomst te werken. Ik ga een opleiding volgen.' Over de bewaarders die Roxanne tegenkwam is ze ronduit positief. 'Ik vind, laten we zeggen, 8 van de 10 tof. Als je met hun praat zijn het gewoon mensen. Ze kwamen mij ook hun verhalen vertellen.'Over de hulp die ze kreeg van professionals is ze veel minder positief. Ze heeft vooral erg veel zelf uitgezocht en weinig steun ervaren. Ze is nog boos als ze er aan denkt hoe ze anderhalve maand moest wachten op haar detentieverklaring, daardoor liepen haar schulden nog hoger op. 'Ze hadden er geen zin in of waren gewoon laks, zo komt het op mij over.'
Roxanne vertelt hoe zij naar een psychiater ging die haar antidepressiva voorschreef. Ze spoelde de pillen door het toilet. Praten over haar verleden wil ze nu niet. 'Dan ga ik in een put. En op dit moment is het niet goed om in een put te gaan, ik moet gewoon werken aan mijn toekomst. Pas als alles stabiel is, kan ik aan mijn verleden gaan werken.' De verplichte sessies met de psycholoog zit ze uit. Ze moet er nog twee.
Ze beseft hoe zeer ze hulp nodig heeft om echt uit de criminaliteit te komen en blijven. 'In de tijd dat ik vastzat, zag ik vrouwen al snel weer terugkomen. Je moet echt sterk staan. Wilskracht moet je hebben. Er is niemand die je helpt. Je moet het zelf doen. Ik heb zelf een uitkering aangevraagd, ben zelf naar de Schuldhulpverlening gegaan.'In het bouwen aan haar toekomst zijn steun en bevestiging van haar familie belangrijk. Dat ze die stimulans niet krijgt van haar schoonfamilie bij wie ze inwoont, is een van de redenen om te gaan verhuizen. Vooral een oom en tante en hun twee zoons zijn belangrijk voor haar en sinds enkele jaren ook haar moeder weer. Roxanne heeft sinds kort ook contact met een oude jeugdvriend. 'We hebben samen waterpokken gehad, echt alles hebben we samen meegemaakt.'Hij houdt haar een spiegel voor en steunt haar: 'Hij zegt; wil je de criminaliteit? Prima, dan moet je dat doen, het is jouw leven. Maar als je zegt; ik wil mijn leven veranderen, dan ben ik er voor jou. Hij is echt geweldig.'
Aan het einde van het interview hebben we het nog even over de vader van haar kind. Hoe zal hun relatie zijn als ze verhuist naar een andere stad? Verrassend genoeg blijkt ze toch nog een slag om de arm te houden. 'Vrijdag moet hij voorkomen. Poging tot moord. Ik zei tegen hem; als je buiten komt, wie weet, maar als je straf krijgt, ben ik snel weg. Dan ben ik klaar met je.'

Marie-José Geenen